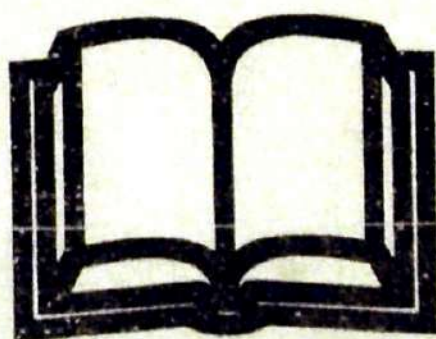

**KİTABXANAŞÜNASLIQ
VƏ
BİBLİOQRAFIYA**

№ 1 * 2005

BAKI – 2005

KİTABXANAŞÜNASLIQ
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ
KİTABXANAÇILIQ-İNFÖRMASIYA FAKÜLTƏSİ

KİTABXANAŞÜNASLIQ
VƏ
BİBLİOQRAFIYA

Elmî-nəzəri və təcübî jurnal

№ 1 * 2005

1997-ci ilin
oktyabrından çıxır

№ 1 (16)

BAKİ – 2005

KBT 78

K 73

**Təsisçi və
Baş redaktor:
Professor
Xəlil İSMAYİLOV**

**Məsul redaktor:
Dosent
Knyaz ASLAN**

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Professor Abuzər XƏLƏFOV
Professor Zöhrab ƏLİYEV
Professor Bayram ALLAHVERDİYEV
Dosent Tacəddin QULİYEV
Dosent Əşrəf XƏLƏFOV
Dosent Rasim KAZIMOV
Dosent Nadir İSMAYİLOV

K 73 *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.*
- B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2005. - №1. - 146 s.

*Redaksiyanın ünvanı: Az - 1073/1. Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi, 23,
2 №-li tədris korpusu, IV mərtəbə, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi,
"Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya" jurnalının redaksiyası.
Telefonlar: 439-05-47; 439-03-66.*

© "Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya", 2005

BU NÖMRƏDƏ

KİTABXANAŞÜNASLIQ

Abuzər Xələfov, Nərimnə Mehdiyeva. Müasir dövrdə kitabxana fəaliyyətinin əsas istiqamətləri

Knyaz Aslan. Nəriman Nərimanovun ədəbi-bədii irsində kitab və mütailə məsələləri

Elçin Əhmədov. ABŞ-da uşaq mütaliəsi.

Sənubər Mustafayeva. Not nəşrlərinin təsviri.

Zakirə Əliyeva. İsgəndəriyyə prinsipi ilə gələcəyə doğru

Mələkxanım Hacıyeva. Kitabxanaçıların fasiləsiz təhsilinin təşkilində Milli Kitabxananın rolu

Sevda Xələfova, Azərbaycanda dövlət kitabxanalarının mərkəzləşdirilməsi kitabxana işinin təşkili və idarə olunmasında yeni mərhələ kimi

Səfurə Hacıyeva. Orta məktəb kitabxana fondlarının təşkilinin müasir vəziyyəti

Zahidə Rzayeva. Uşaqların təlim-tərbiyə prosesində uşaq və məktəb kitabxanalarının rolu

Gülərə Xələfova. Kitab fondlarının mühafizəsi və konservasiyası problemlərinə dair...

BİBLİOQRAFİYAŞÜNASLIQ

Sima İsmayılova. Ədəbiyyatşünaslıq sahəsində mütəxəssislərin biblioqrafik informasiya təminatının müasir vəziyyəti

Xuraman Verdiyeva. Ümumi xarakter retrospektiv biblioqrafik vəsaitlərdə pedaqoji ədəbiyyatın əks olunması xüsusiyyətləri

KİTABŞÜNASLIQ

Meyxanım Mütəllimova. Müasir dövrdə Rusiya və Azərbaycanda kitab nəşri, reklamı və yayımı məsələləri

BEYNƏLXALQ SƏNƏDLƏR

Ümumi kitabxanalar haqqında YUNESKO-nun manifesti...

YUBİLEY

Abuzər Xələfov, Knyaz Aslan. Müdriqliyə aparan yol (Xəlil İsmayılov - 60)

Bəhram Şiriyev, Məhəmməd Əliyev. Müəllim və alim ömrü

(Yusif Qazıyev -70)

Abuzər XƏLƏFOV
Əməkdar elm xadimi,
tarix elmləri doktoru,
professor

Nərminə MEHDİYEVA
BDU-nun Kitabxana İşinin
kompüterləşdirilməsi ETL-nin elmi işçisi

MÜASİR DÖVRDƏ KİTABXANA FƏALİYYƏTİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

Kitabxanalar yarandığı gündən bu günə kimi insanların informasiya tələbatını ödəmək və informasiyanı gələcək nəsillərə ötürmək funksiyasını yerinə yetirirlər. Bununla da onlar cəmiyyətin bütün inkişaf mərhələlərində elmi-texniki tərəqqiyə xidmət etmiş və etməkdədirlər. Kitabxanalar informasiya mədəniyyətinin formalaşmasında və ümumilikdə cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasında, informasiyadan inkişaf resursu kimi istifadə edilməsində xüsusi, unikal rol oynayırlar. «İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətin yaradılması və daha da təkmilləşdirilməsi bilavasitə kommunikasiya sistemləri, informasiyanın alınması, işlənməsi və verilməsi (ötürülməsi) prosesi ilə əlaqədar olduğundan müasir cəmiyyətdə hər cür informasiyanı cəmiyyət üzvləri arasında yaymağı qarşısına məqsəd qoyan, informasiya resurslarını toplayıb saxlayan, onu əsrdən-əsrə, nəsildən-nəslə ötürən informasiya daşıyıcısı kimi fəaliyyət göstərən müəssisələrin ən mühüm vəsiləsi kitabxana sistemləridir».

Bu gün kitabxanalar informasiyalaşdırılmış vətəndaş cəmiyyətinin əsas göstəricisi olan qlobal informasiya mühitinin, beynəlxalq, milli

və regional səviyyədə informasiya mübadiləsi sistemlərinin yaradılmasında, informasiyanın əmtəyə çevrilməsində, informasiya və bilik bazarının yaradılması və inkişafında, təhsil sisteminin və səviyyəsinin təkmilləşdirilməsində, cəmiyyətin peşə və ümumi mədəni səviyyəsinin yüksəldilməsində mühüm rol oynayır.

Müasir dövrdə dünyada baş verən iqtisadi və sosial dəyişikliklər kitabxanaların fəaliyyətinə güclü təsir etməkdədir və onların qarşısına yeni vəzifələr qoymuşdur. Bu vəzifələr isə kitabxanaşünas alimlər və informasiya texnologiyaları üzrə mütəxəssislər qarşısında müasir kitabxananın yeni fəaliyyət modelinin hazırlanması problemini aktual edir. Kitabxanaların yeni fəaliyyət modeli müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə yeni xidmət formalarının yaradılmasına əsaslanmalıdır. Qeyd olunan problemin tədqiqi Azərbaycan kitabxanaşünaslıq elmi məktəbinin də əsas prioritet istiqamətlərindən biridir.

Informasiyalaşdırma oxucuların informasiya tələbatlarının operativ və dolğun ödənilməsi üçün, kitabxanacıların qarşısına qoyulan peşəkar tələblərə, fondun növ və məzmun tərkibinə, bütün kitabxana proseslərinə, o cümlədən də oxuculara xidmət işininin təşkili və texnologiyasına mühüm dəyişikliklər edilməsini diqtə edir. Müasir dövrdə informasiyanın cəmiyyətin əsas, aparıcı qüvvələrindən birinə çevrilməsi və sənaye cəmiyyətindən informasiya cəmiyyətinə sürətlə keçidlə əlaqədar olaraq informasiya sahəsində baş verən texnoloji inqilab bəşər sivilizasiyasının bütün inkişafının gedişinə çox güclü təsir göstərir. Bu gün artıq heç kəs şübhə etmir ki, həyatın keyfiyyəti get-gedə daha artıq dərəcədə informasiyadan, onun operativ tapılmasından və istifadə edilməsindən asılıdır. Müasir kitabxanalarda informasiyanın toplanması, saxlanması və yayılması vasitələrinin və metodlarının təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı informasiya axtarışı və informasiyanın işlənməsi vasitələri də modernləşdirilməlidir. Zamanın tələbi belədir ki, kitabxanadaxili ənənəvi texnologiyalar və kitabxanaların əhaliyə xidmət formaları dəyişməlidir. Belə bir fakta nəzər yetirmək lazımdır ki, ənənəvi iş üsulu ilə fəaliyyət göstərən kitabxanalarda sənədlərin, informasiya ehtiyatlarının mühafizəsində böyük problemlər yaranır. Bunun nəticəsində isə bəşəriyyət qiymətli yazılı abidələrdən məhrum olmaq təhlükəsi qarşısında qalır (oğurluq, yanğın, materialın xarab olması və s.) Digər önəmli problem isə istifadəçiyə lazım olan sənədin, informasiyanın axtarışı, tapılıb əldə edilməsi zamanı meydana çıxır. Bütün bu problemlərin həll edilməsi kitabxanalara yeni informasiya texnologiyalarını tətbiq etmədən qeyri-mümkündür.

Kitabxana işinə yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi onların qarşısında çox geniş imkanlar açır, fondun, informasiya ehtiyatlarının mühafizə edilməsi və xidmət işində, oxucuların tələbatının ödənilməsində yaranan problemləri asanlaşdırmağa, həll etməyə imkan verir. Onlar toplanan və mühafizə olunan informasiyanın həcminin genişləndirilməsinə, axtarış sürətinin artırılmasına və bununla əlaqədar olaraq istifadəçinin vaxt itkisinin minimuma endirilməsinə, kitabxananın fəaliyyət diapozonunun genişləndirilməsinə, zaman və məkan bərabərliyi təmin etməyə (aradan qaldırılmasına) və eyni zamanda kitabxananın fəaliyyətində olan sənədi, informasiyanı yer kürəsinin istənilən nöqtəsində olan istifadəçiyə ötürülməsinə şərait yaradır. Bütün bunlar həyata keçirildikdən sonra vahid informasiya məkanından, vahid dünya kitabxanasından, sərhədsiz kitabxanadan danışmaq olar.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasının inkişafı prosesləri sosial institutların (məktəb, ali təhsil müəssisəsi, sağlamlıq mərkəzləri, kitabxanalar və insanların real həyatda qarşılaşdığı digər müəssisələr) fəaliyyətinin kompüterləşdirilməsi, evlərdə kompüterlərin olması insanların kitabxana xidməti sahəsinə tələbləri dəyişmişdir. Bunun nəticəsində oxuculara yeni xidmət növü – *on-line* xidmət növü təklif edilməlidir. Bu xidmət növü sayəsində fiziki cəhətdən kitabxananın xidmət sferasında olan istifadəçidən başqa, kitabxanaya lokal şəbəkədən və ya Internet vasitəsilə kitabxanaçının şəxsən tanımadığı, yalnız serverdə ünvanları qeyd olunmuş oxucular da daxil olmaqla xidmət almaq imkanı əldə edirlər. Belə virtual istifadəçi kitabxana üçün yenidir. Virtual istifadəçinin yeganə identifikatoru onun kitabxananın serverində fiksirə olunmuş (qeydə alınmış) kodudur. *Internet* bu xidmət növünün reallaşması üçün əvəzsiz vasitədir. Nəzərə alsaq ki, Internet hər də böyük informasiya mənbəyidir o, oxucuların informasiya tələbatını ödənilməsində və kitabxananın informasiya resursları ilə zənginləşməsində mühüm rol oynayıb.

On-line xidməti informasiya pərakəndəliyinə son qoyur, hər bir istifadəçinin onu maraqlandıran informasiyanı tapmasına və öz informasiya siyasını planetin istənilən güşəsində olan başqa istifadəçiyə ötürməyə və onunla dialoqa girməyə imkan verir, ümumdünya informasiya mərkəzini yaradır. Onun əsas xarakterik xüsusiyyəti informasiyanın operativliyi və vaxt qısa müddətli olmasıdır. Bundan başqa, *Internet*, *On-line* xidməti kitabxanalara imkan verir ki, onların informasiya resurslarından və məlumat bazalarından ölkədən kənar da istifadə olunsun. Xarici məlumat bazalarında *on-line* axtarışı çox bahadır və yaxşı təchiz olunmuş telekommunikasiya infrastrukturuna ehtiyacı vardır. Bu problemin həlli

imi, kitabxanalar *CD-ROM* məlumat bazalarının tətbiqi və istifadəsinə üstünlük verirlər. Çünki bunların dəyəri nisbətən ucuz və istifadəsi asandır. Bununla yanaşı kitabxanada audiovizual materiallar - kompakt və optik disklər, videodisklər, audio və videokasetlər, qrammofon val-ları, mikroformalar, diapozitivlər, filmlər və s. formunun formalaşdırıl-ması əsasında bir sıra yeni xidmət növlərinin yaradılması və oxucuların istifadəsinə verilməsi də kitabxanaların fəaliyyətində olan müsbət dəyişikliklərdən biridir. Bir sıra inkişaf etmiş ölkələrdə, o cümlədən ABŞ və Fransa kitabxanalarında video və audio fondlar yaradılmış və oxucu-ların istifadəsinə verilmişdir. Bu fondla əsasən uşaqlar üçün filmlər, klassik və bədii filmlər, sənədli filmlər, dərslik, təhsil yönümlü və elmi-kültüvi filmlər, səyahət haqqında filmlər və s. komplektləşdirilir. Bu filmlər audiokitablər, kompakt disklərdə musiqilər və digər videomaterial-lar istifadəçilərə abonent vasitəsilə müəyyən müddətə verilir.

Müasir dövrdə *On-line* xidmət əsasında aşağıdakı xidmət növləri geniş tətbiq edilir:

- Elektron sənəd göndərişi və faksmlid xidməti
- Rəqəmli elektron audiovizual məlumat bazaları sistemi
- *On-line* məlumat bazası
- Avtomatlaşdırılmış mühasibat işi və idarəetmə sistemi - **Menecment**
- Elektron sərəgilər
- Elektron *web*-konferensiyalar

Qeyd edək ki, inkişaf etmiş ölkələrdə kompüterlər kitabxana fəaliyyətinin bütün sahələrinə, o cümlədən ilk olaraq xidmətin operativliyinə ən çox ehtiyac duyulan sahələrə tətbiq olunur. Bu ölkələrin kitabxanalarının qabaqcıl iş təcrübəsinin öyrənilməsi göstərir ki, *on-line* xidmət elektron kataloq əsasında həyata keçirilir. Buna görə də mütəxəssislərin fikrincə, kitabxanalarda informasiya texnologiyalarının tətbiqi və kompüterləşmə ilk olaraq kataloqlaşdırmadan-elektron kataloqun yaradılmasından başlamalıdır. Çünki kataloq kitabxana mühitində informasiyanın axtarışı üçün başlıca və əvəzedilməz vasitədir.

Global informasiya infrastrukturuna malik olan XXI əsrdə cəmiyyətdə baş verən əsaslı dəyişikliklər kitabxana işində də özünü əks etdirir. Kitabxana işi sahəsində baş verən dəyişiklikləri dərin izləmək və planlaşdırmaq lazımdır ki, bu işdə də başlıca rol marketing fəaliyyəti oynayır. Bunun vasitəsilə kitabxanalar qeydiyyatdan keçən oxucuların sayı, kitab verilişinin miqdarı və s. digər keyfiyyət göstəriciləri ilə öz işlərinin səmərəliliyini müəyyən edirlər. Marketing yanaşması kitabxa-

nanı əhatə edən mühitdə baş verən dəyişikliklərə reaksiya verməyə kömək edir.

Bundan başqa qeyd olunan xidmət növlərinin həyata keçirilməsi kitabxanaların müsbət imicinin və yüksək nüfuzunun formalaşdırılması və qorunub saxlanması üçün kitabxanaların işini düzgün təşkil etmə lazımdır. Bunun üçün isə marketingin əsaslarının öyrənilməsi və kitabxana işinə tətbiq edilməsi zəruridir. Kitabxana marketingi - kitabxana xidmətlərinə və məhsullarına sorğunun (tələbin) maksimum şəkildə öyrənilməsi, real və potensial istifadəçilərin tələbatlarının ödənilməsinə yönəlmiş fəaliyyət sahəsidir. Müasir dövrün tələblərinə görə kitabxanalarda marketing tədqiqatlarının aparılması və bunun da ticarət oxucu auditoriyasının tərkibi, onun maraqları və tələblərinin dəqiq müəyyənləşdirilməsi və təhlili vacib məsələlərdən biridir. Kitabxana marketingi əsasən oxucu sorğularının maksimum ödənilməsi, pullu və pulsuz olmaqla yeni xidmət növlərinin təklif olunması, kitabxanaya yeni oxucu kateqoriyalarının (fərdi və ya kollektiv) cəlb olunması və cəmiyyətin bütün təbəqələrində kitabxananın müsbət imicinin formalaşdırılması və qorunub saxlanması və s. kimi məsələlərin həll olunması qarşısına məqsəd qoyur. Bu zaman əsasən aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

- Kitabxana xidmətlərinin istiqamətləndiyi potensial istifadəçilərin qruplarının müəyyənləşdirilməsi;
- İstifadəçilərin sorğusuna uyğun xidmətlərin təşkil olunması;
- Xidmət növlərinin təbliği;
- Yeni xidmətlərin effektivliyinin (səmərəliliyinin) qiymətləndirilməsi və s.

Kitabxanalarda marketing fəaliyyəti 2 istiqamətdə həyata keçirilir: pullu və pulsuz. Pullu marketing fəaliyyəti ödənişli xidmətlərin və büdcədən-kənar vasitələrin cəlb olunması hesabına maliyyə vəsaitini əldə olunmasına imkan verir.

Qeyd olunduğu kimi, müasir dövrdə oxucuların dəqiq, dolğun və operativ informasiyaya tələbatının artması kitabxana işinin günün tələbləri səviyyəsində qurulmasını, kompüterləşdirilməsini zəruri etmişdir. Dövlət tərəfindən ayrılan maliyyə vəsaitinin kifayət etmədiyi bir şəraitdə bu problemləri həll etmək və kitabxanaların normal fəaliyyət göstərməsini təmin etmək üçün alternativ maliyyə mənbələri axtarmaq lazımdır ki, bu da *fandreyzing* (*tərcümesi - vəsait axtarışı*) adlanır. *Fandreyzing* uğurla həyata keçirmək üçün onun strategiyasını bilmək, insaal-

ın pulu kimə və nə üçün verdiklərini öyrənmək lazımdır. Kitabxananın fəndreyzinq fəaliyyəti aşağıdakı mərhələlərdə aparılır.

- İdentifikasiya
- Strategiya
- Hazırlıq (İnkişaf)
- Xodataylıq
- Minnətdarlıq bildirmə

İdentifikasiya - potensial maliyyə mənbələrinin araşdırılıb müəyyənləşdirilməsi prosesidir. Fəndreyzinqin bu mərhələsində dərin tədqiqatlar və analizlər aparılır, nəticədə kitabxanaya kömək etmək istəyən konkret şəxslər və ya təşkilatlar müəyyən edilir. Bunun əsasında potensial donörların kartotekasını yaratmaq məqsəduvğundur. Bunlar həm verti, həm də beynəlxalq təşkilatlar, fondlar və fiziki şəxslər ola bilərlər.

İkinci mərhələ – **strategiya** – kitabxananın müsbət imicinin yaradılması və formalaşdırılması prosesidir. Öz fəaliyyəti ilə məşhur olan, geniş oxucu kütləsinə kompleks xidmətlər göstərən, özünə inam hissi yaradan kitabxanaların donörlerden yardım (kömək) əldə etmək üçün daha çox şansları olur. Müsbət imicin formalaşdırılması zamanı aşağıdakı prinsiplər nəzərə alınmalıdır.

- Kitabxananın fəaliyyətinin demokratik vətəndaş cəmiyyətinin dəyərləri ilə uyğun gəlməsi; İlk növbədə şəxsiyyətin informasiyanı azad əldə etmə hüququnun qorunması;

- Oxuculara xidmətin səviyyəsinin və keyfiyyətinin yüksəldilməsi;

- Kitabxana xidmətinin və oxucu (tələbatlarının) sorğularının ödənilməsinin təkmilləşdirilməsinə istiqamətlənmiş bütün müsbət dəyişikliklər barədə ictimaiyyətin vaxtli-vaxtında məlumatlandırılması;

- Kitabxanaçı əməyinin mürəkkəbliyinin səbəbləri barədə, yaranmış böhran vəziyyəti və onların aradan qaldırılmasına yönəlmiş tədbirlər cərədə informasiya verilməsi;

- Cəmiyyətin geniş dairələrinin kitabxanaların qorunmasına və onlara kömək edilməsinə cəlb edilməsi;

Hazırlıq mərhələsində donörlarla iş apararaq onları yardım etməyə hazırlamaq və inandırmaq lazımdır. Bu işlə xüsusi hazırlığı olan, treyning və seminarlarda xüsusi kurs keçmiş şəxslər məşğul olmalıdırlar.

Hazırlıq işləri bitdikdən sonra ən əsas və məsuliyyətli mərhələ – **xodataylıq** - kömək üçün xahiş etmə mərhələsi başlayır. Bu işin uğurlu alınması kömək edən şəxsi inandırmaq bacarığından asılıdır. Yardımın vacibliyini əsaslandırmaq üçün ciddi dəlillər gətirmək lazımdır.

Yardım əldə olunduqdan sonra təbii ki, donora minnətdarlıq etmək lazımdır. Bu gələcək əlaqələrin genişlənməsinə və kitabxananın nüfuzunun artmasına səbəb olar.

Yardım əsasən aşağıdakı formalarda həyata keçirilir:

- Xeyriyyəçilik
- Mesenatlıq
- Sponsorluq
- Patronaj
- Qrantlar

Qeyd olunduğu kimi, kitabxanaların inkişafına yardım edən maliyyə mənbələrinin axtarışında və əldə edilməsində imic böyük rol oynayır. Kitabxananın müsbət imicinin yaradılmasında düzgün təşkil olunmuş reklam mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ən optimal kompleks kitabxana xidmətləri (ödənişli, ödənişsiz) həyata keçirə bilmək, oxucuları inkişaf etdirməyi, bu xidmətlərə tələbat yaratmağı, istifadəçi, oxucu tapmağı bacarmaq hər bir kitabxananın qarşısında duran vəzifələrdir. Kitabxana reklamı məhz bunu təmin etmək üçündür. Onun məqsədi kitabxana, onun fondu, oxu zalları, təklif etdiyi xidmətlər, keçirdiyi tədbirlər, KAA imkanları və s. haqqında məlumat yaymaqdır. Reklam zamanı mənəvi aspektləri nəzərə almaq, onun doğru və həqiqətə uyğun olmasına çalışmaq lazımdır.

Kitabxana reklamı -

- İntensiv və nandırıcı
- Qısa (lakonik) və eyni zamanda kifayət qədər
- Asan yadda qalan və başa düşülən
- Daim yeniləşən olmalıdır.

Reklam məlumatları müxtəlif reklam bukletlərində, broşuralarda, bələdçilərdə, televiziya kanallarında, ayrı-ayrı *Web*-səhifələrdə, axtarış sistemlərində yerləşdirilə bilər. Reklam zamanı kitabxananın adı, yerləşdiyi yer, iş rejimi, əlaqə telefonları, elektron poçt ünvanları, kitabxananın fondu, kitabxananın təklif etdiyi kompleks xidmətlər, onun intellektual məhsulları və s. haqqında məlumat verilir.

Son olaraq qeyd edək ki, kitabxanalarda demokratik vətəndaş cəmiyyətinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi üçün vacib şərt olan intellektual azadlıq hüququ prinsiplərinə əməl olunması ölkədə demokratik yanın inkişafının rüsum göstəricilərindən biridir. Yüksək səviyyədə təşkil olunmuş kitabxana işi universal informasiya axtarışında vacib komponentdir. İntellektual azadlığın təmin olunmasında düzgünlük kitabxanaçılıq və informasiya peşələrinin başlıca vəzifələrindən biridir.

Kitabxanalar və kitabxana işçiləri intellektual azadlığın təmin olunmasında aşağıdakı prinsiplərə ciddi əməl etməlidirlər:

- Kitabxanalar informasiya, ideya və yaradıcı təxəyyülün, elmi araşdırmaların nəticələrinin əldə olunmasını təmin edir. Onlar biliklərə, ideya və mədəniyyətə yol açır.
- Kitabxanalar fərdi şəxslərin və qrupların fasiləsiz təhsil prosesində, müstəqil qərar qəbul etməsində və mədəni inkişafında başlıca dayaq rolunu oynayır.
- Kitabxanalar intellektual azadlığın təmin reallaşdırılması üçün vacib şəraitin yaradılmasında mühüm rol oynayır, əsas demokratik dəyərlərin və ümumilikdə vətəndaş hüququnun qorunmasına kömək edir.
- Kitabxanalar informasiyanın toplanmasında, təşkilində, yayılmasında müstəqil olmalı və istənilən formada senzuraya qarşı olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev İ. *Azərbaycan informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının inkişafına xüsusi əhəmiyyət verir: Cenevrədə İnformasiya Cəmiyyəti üzrə Dünya Sammitinin açılışında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin nitqi // Azərbaycan.-2003.-11 dekabr.*

2. *İnformasiya cəmiyyətinin qurulmasında elektron nəşr texnologiyasının rolu // Azərbaycan.- 2004.-23 aprel.*

3. Xələfov A.A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik. III hissə: Kitabxana işi haqqında təlim.-B., 2003.-360 s.*

4. «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu // *Azərbaycan.-1999.-17 mart.*

5. Xələfov A. *İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətin xüsusiyyətləri və problemləri // Respublika.-2002.-17 aprel.*

Абузар Халафов
Нармина Мехтиева

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ БИБЛИОТЕЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ПЕРИОДЕ

РЕЗЮМЕ

В статье важнейшие направления обновления деятельности библиотеки в период качественных социально-экономических изменений в обществе. Особое внимание в статье уделено проблемам информатизации библиотечной деятельности.

Knyaz ASLAN
pedaqoji elmlər namizədi,
dosent

NƏRİMAN NƏRİMANOVUN ƏDƏBİ-BƏDİİ İRSİNDƏ KİTAB VƏ MÜTALİƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Mənali həyatı və zəngin fəaliyyəti doğma Azərbaycan xalqının azadlığı və xoşbəxt gələcəyi ilə sıx bağlı olan dahi şəxsiyyətlərimizdən biri də Nəriman Nərimanovdur. O, milli mədəniyyətimiz tarixində xalq müəllimi, istedadlı yazıçı-dramaturq, alovlu publisist, nüfuzlu jurnalist, prinsipial tənqidçi, səriştəli pedaqoq, milli teatr təşkilatçılarından biri, ilk xalq kitabxana-qiraətxanasının yaradıcısı kimi çox şərəfli bir yer tutur.

Nəriman Nəcəf oğlu Nərimanov 1870-ci il aprelin 14-də Tiflisdə yoxsul bir ailədə anadan olmuşdur.

Əvvəlcə Qori müəllimlər seminariyası nəzdindəki ibtidai məktəbi, sonra isə seminariyanı bitirən N.Nərimanov bir müddət Borçalı qəzasının Qızılhacılı kəndində müəllim işləmiş, 1891-1902-ci illərdə Bakıda yaşayıb-yaratmışdır. Bu illərdə bir sıra ədəbi əsərlər, sosial və mədəni məsələlərə dair publisistik məqalələr yazmış, Azərbaycan və rus dillərini öyrənənlər üçün dərsliklər tərtib etmişdir. Daha sonra Odessa şəhərindəki Novorossiysk Universitetinin tibb fakültəsində oxumuş, Bakıda və Tiflisdə fəaliyyət göstərmiş, Həstərxana sürgün edilmiş, 1913-cü ildə yenidən Bakıya qayıtmışdır.

N.Nərimanov 1919-cu ildə Moskvaya çağırılmış və RSFSR Xalq Xarici İşlər Komissarlığının Yaxın Şərq şöbəsinin müdiri vəzifəsinə təyin edilmişdir. 1920-ci ildə Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulanda İnkilab Komitəsinin sədri, az sonra Xalq Komissarları Sovetinin sədri, bir müddət keçmiş isə Zaqafqaziya Respublikaları İttifaqı Sovetinin sədri vəzifələrində çalışmışdır.

1922-ci ildə o, yenidən Moskvaya çağırılmış və SSRİ Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin dörd sədrindən biri vəzifəsinə icra etmişdir.

Nəriman Nərimanov 1925-ci il martın 19-da Moskvada qəflətən vəfat etmiş və Qızıl meydanda dəfn olunmuşdur.

Ən böyük mənəvi zövqü kitabdan və mütaliədən alan ölməz sə-
nətkarömrü boyu elm, maarif, mədəniyyət, kitabxana, teatr, məktəb,
səhiyyə və s. kimi sahələrlə məşğul olmuş, xalq naminə misilsiz
xidmətlər göstərmişdir. Təxminən 30 illik yaradıcılıq yolu keçmiş ədib
Ə. Nərimanovun ədəbi-bədii və elmi-publisistik irs yadigar qoymuşdur.

Hələ öz sağlığında N. Nərimanovun həyat və fəaliyyətinə dair
seyli məqalə dərc edilmiş, sovet dövründə ədəbi-nəzəri irsi geniş öyrə-
nilməyə başlanmışdır. Tanınmış alimlərdən İ. Dubinski-Muxadze, F. Kö-
çəri, T. Əhmədov, V. Məmmədov, A. Xələfov, M. Məmmədov, N. Paşa-
yev və başqaları onun haqqında bir sıra sanballı elmi əsərlər yazmışlar.

Azərbaycanın müstəqilliyi illərində isə bu dahi şəxsiyyətin fə-
aliyyətinə müxtəlif siyasi qüvvələrin təhriki ilə müəyyən qədər ziddiy-
vətli və zərərli mövqelərdən yanaşılmış, bəzi mətbuat orqanlarının
məhifələrində ona qara yaxılmasına cəhd göstərilmişdir.

2000-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əli-
yevin sərəncamı ilə Nəriman Nərimanovun anadan olmasının 130 illiyi-
nin geniş qeyd olunması əsliində bu böyük insanı ləkələmək xəyalına
düşən siyasət və mədəniyyət düşkünlərinə sərt bir cavab olmuşdur. Elə
bu dövrdə millət vəkili, ədəbiyyatşünas alim, professor Şamil Qurbanov
nəşr etdirdiyi publisistik məqalələri və kitabları N. Nərimanovun
bariəq şəxsiyyətinə əbədi ehtiramın bariz nümunəsinə çevrilmişdir.

Azərbaycan kitabxanaşünaslıq elminin banisi, BMT yanında
Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, tarix elm-
ləri doktoru, professor Abuzər Xələfov 1960-cı ildə nəşr etdirdiyi
«Azərbaycanda kitabxana işinin tarixindən (1870-1920)» monoqrafi-
yasında N. Nərimanovun Bakıda açdığı ilk xalq kitabxana-qiraətxanası-
nın fəaliyyətini tədqiq etmiş, arxiv materialları əsasında bu mədəni-
maarif ocağının gördüyü işləri elmi cəhətdən ümumiləşdirmişdir.

Professor A. Xələfov həmin il çapdan çıxmış «Sovet Azərbayca-
nında kitabxana işinin tarixindən (1920-1932)» monoqrafiyasında isə
Nəriman Nərimanovun sovet hakimiyyəti illərində kitabxana işi ilə
bağlı səmərəli fəaliyyətini geniş şəkildə tədqiq və təhlil etmişdir.

Görkəmli kitabxanaşünas alim 2004-cü ildə buraxdığı «Azər-
baycanda kitabxana işinin tarixi (Ən qədim dövrlərdən XX əsrə qə-
dər)» adlı dərsliyində də Nəriman Nərimanovun yaratdığı ilk milli
kitabxana-qiraətxana haqqında ətraflı məlumat vermişdir.

Bununla belə, ölkəmizin müstəqilliyi şəraitində N. Nərimanov
kimi əvəzsiz şəxsiyyətlərin milli mədəniyyətimizin inkişafındakı xid-
mətlərinin daha dərinlən və hərtərəfli öyrənilməsi xüsusi aktuallıq
kəsb edir.

Nəriman Nərimanovun Bakıda açdığı ilk xalq kitabxana-qiraətxanası

Müəllimlik fəaliyyəti dövründə xalqın zülm və əsarət altında
yaşadığını görən Nəriman Nərimanov xilas yolunu mədəniyyət və ma-
arifdə görür, bu işdə kitabxanaların təşkilinə xüsusi əhəmiyyət verir.
O, maddi vəsait olmadan ciddi bir mədəni-maarif ocağı yaratmağın
mümkün olmadığını bilsə də, mütərəqqi ziyalıların dəstəyinə ümid
bəsləyərək ucuz qiraətxanası olan kitabxana layihəsi tərtib edir və onun
həyata keçirilməsi uğrunda mübarizəyə başlayır (4.-S.36).

«Kaspi» qəzeti 1893-cü il 20 noyabr tarixli nömrəsində yazırdı:
«Bizə məlum olduğuna görə, bu yolda indiyədək heç bir təşəbbüs gös-
tərilməmişdir, lakin inamla demək olar ki, həm qəzetə, həm də kitabxa-
na və qiraətxanaya çoxdan ehtiyac duyulur və söz yox ki, bunlar maarif-
ləndirici vasitələr kimi, «zülmət səltənətinə», xurafat və mövhumat,
cahillik və nadanlıq, ailə istibdadı, durgunluq və ətalət səltənətinə işıq
saçmaqda böyük fayda verə bilər...»

Baxçasarayda nəşr olunan «Tərcüman» qəzeti öz oxucularına
1894-cü il 11 mart tarixli nömrəsində şad bir xəbər verir: «Bakıda re-
alın məktəb müəllimlərindən Nəriman bəy Nərimanov rəsmi qiraət-
xana açmağa icazə aldı. Bu, müsəlmanların birinci qiraətxanası ola-
caqdır». Həmin qəzetin 3 aprel 1894-cü il sayında isə deyilirdi ki, yaxın
günlərdə Bakıda müsəlman qiraətxanası açılacaqdır. «Kaş ki, bu hal
digər müsəlman cəmiyyətləri üçün nümunə olsun».

Beləliklə, 1894-cü il aprel ayının 8-də Bakıda ilk milli qiraətxana
fəaliyyətə başladı (4.-S.38). Tiflisdə çıxan «Новое обозрение» qəzeti
isə 1894-cü il oktyabrın 14-də dərc etdiyi xəbərdə bu tarixi başqa cür
göstərir: «Cənab Nərimanbəy Nərimanovun cari il aprelin 12-də Bakıda
açdığı xalq qiraətxanası ziyalılarımız üçün çox fərəhli hadisədir. Yayın
üzücü istisində qiraətxanaya 3833 oxucu gəlmişdir!..» (3.-S.19-20).

Böyük maarifpərvər sonralar iftixarla yazırdı: «Bakıdakı ictimai
fəaliyyətim 1894-cü ildən ilk ucuz kitabxana qiraətxanası açmağımla
başlanmışdır» (4.-S.43).

Kitabxana-qiraətxana o vaxtkı Qorçakov, sovet dövründəki Malt-
gin küçəsində artıq uçurulmuş olan dördmərtəbəli binanın aşağı mərtə-
bəsində kiçik bir mənildə yerləşirdi.

«Kaspi» qəzetinin 4 mart 1895-ci il tarixli nömrəsində verilmiş
məlumatda bildirilirdi ki, Nərimanovun yaxın silahdaşı, şəxsi rus-Azər-

baycan məktəbinin müəllimi Əlisgəndər Cəfərov qiraətxananın müdiri, Seleznyak isə kitabxanaçı-qiraətxanaçı vəzifəsində işləyirlər.

O dövrdə həm Bakıda nəşriyyatların azlığı, həm də lazımı maddi vəsaitin olmaması fondun komplektləşdirilməsini çətinləşdirirdi. Ona görə də N.Nərimanov, S.Qənizadə, H.Mahmudbəyov, Ə.Cəfərzadə ayrı-ayrı şəxslərdən kitab, qəzet və jurnallar toplamağa başlayırlar. Nizamının «Xəmsə», Füzulinin «Leyli və Məcnun», M.F.Axundovun «Təmsilat» əsərləri, M.P.Vaqifin, Q.Zakirin, S.Ə Şirvaninin şeirlər külliyyatı və başqa qiymətli kitablar qısa müddətdə qiraətxanada xüsusi yer tutur. Eyni zamanda burada «Əkinçi», «Ziya», «Ziyayi-Qafqaziyə», «Kəşkül» qəzetlərinin nüsxələri də saxlanılırdı.

Dövrün tələblərinə cavab verən kütləvi milli kitabxana yaratmağı qarşısına məqsəd qoyan N.Nərimanov Türkiyə, İran, Rusiya, Hindistan, Misir, Bolqarıstan və başqa ölkələrdə fəaliyyət göstərən bir çox böyük kitabxanalara, müxtəlif şəhərlərdə çıxan qəzet və jurnal redaksiyalarına müraciət edərək xeyriyyə yolu ilə bir çox nəşrlər almağa nail olur. Qısa müddətdə qiraətxana rus, tatar, ərəb, fars, gürcü, yəhudi və erməni dillərində 27 adda qəzet alır (4.-S.37-38).

Yeri gəlmişkən, qiraətxanaya məşhur milyonçu və xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyev, doktor S.Axundov, I.Nağıyev, I.Dmitriyev və başqaları maddi və mənəvi yardım göstərirdilər. Sonralar N.Nərimanov mətbuat vasitəsilə onların hər birinə minnətdarlığını bildirmişdir.

Tiflisdən qonaq gəlmiş Erməni Mədəniyyəti İttifaqının əməkdaşı, tarixçi və yazıçı Vartanes Papazyan Tiflisdə ermənicə çıxan «Murec» («Çəkiç») jurnalının 1896-cı il nömrəsində dərc etdirdiyi «Qafqaz türklərinin ədəbiyyatı haqda bir neçə söz» adlı məqaləsində Nərimanovun kitabxana-qiraətxanası haqqında geniş məlumat vermişdir. Nərimanovun maarifçilik fəaliyyətinə yüksək qiymət verən müəllif yazır: «Nərimanov gözəl cəhdli və enerjili bir gəncdir... millətinin vəziyyəti tezliklə onun diqqətini cəlb etdi və o özünü millətinin inkişafına, maariflənməsinə həsr etməyə söz verdi. O, hər şeydən əvvəl qiraətxana açdı... həmvətənləri əvvəlcə onun işlərinə pis baxırdılar, molla ar və seyidlər xüsusi-lə onun yeni ideyalarından acıqlanırdılar» (8.-S.51).

Bu məlumatlara görə, qiraətxana 25-30 adda rus, erməni, 1 gürcü, 5 türk (gündəlik «Tərcümani-həqiqət», ikihəftəlik şəkili «Mələmət», həftəlik «Xəzineyi-fünun», «Əxtər» və «Maarif») qəzeti alırdı. Buraya Kəlküttədə farsça çıxan liberal «Həbulmətin» məcmuəsi, Sofiyada türkcə gündəlik buraxılan yeganə mütərəqqi «İttifaq», Qahirənin «Əl-Nil» və Təbrizdən həftəlik «Nəsinə» qəzetləri də gəlirdi. Bundan başqa, qiraətxanaya Nərimanovun xahişi ilə Rusiyanın böyük şəhərlərin-

dən, habelə Kəlküttə, İstanbul, Sofiya, Qahirə, Tehran, Təbriz və başqa şəhərlərdən də pulsuz qəzet və jurnallar göndərilirdi (5.-S.23).

«Tərcüman» qəzetinin 1895-ci il 19 fevral tarixli nömrəsindəki «Bakı qiraətxanası» adlı redaksiya məqaləsində deyilirdi: «Müsəlmanların Bakıda açdıqları 40 qəzeti olan bir qiraətxana diqqətəlayiqdir: əvvəlki qədim Buxara, hətta gözəl Tehran, Avropa İstanbulu və mütəfəkkir Qahirə qiraətxanaları bu qədər zəngin qəzetə malik deyildir! Bakılılara, xüsusən təşəbbüskar cənab Nəriman bəyə ehtiram və eşq olsun!»

Qiraətxanaya giriş haqqı iki qəpik, kasıblar üçün isə pulsuz idi. Oxucuların suallarına vaxtında cavab vermək, fondakı kitab, qəzet və jurnalları onların nəzərinə çatdırmaq üçün katalog düzəldilmişdi.

1894-cü il aprelin 8-dən mayın 4-nədək qiraətxanaya 710 oxucu gəlmişdi, onlardan 200-ü rus, 35-i gürcü, 130-u erməni, 141-i müsafir müsəlman, 151-i azərbaycanlı, 8-i alman, 5-i fransız, 40-i yəhudi idi.

V.Papazyan isə oxucuların sayı ilə bağlı bunları qeyd edirdi: «Bu statistik rəqəmlər N.Nərimanovun nəcis işinin nə qədər böyük sürətlə irəliləməsini göstərir: 1894-cü ildə açılan qiraətxanaya 1896-cı ilin yanvarınadək türk oxucularından 642 nəfər, fevral ayında 572, mart ayında 633, aprel ayında 647 nəfər oxucu gəlmişdir. Bu qədər oxucu bəlkə də bizim erməni qiraətxanalarının çoxunda yoxdur...» (4.-S.39).

Müqayisə üçün deyək ki, 1897-ci ildə Bakıdakı A.S.Doroşenko adına kitabxananın cəmi 276 nəfər oxucusu olmuşdusa (5.-S.24), «Kaspi» qəzetinin 25 yanvar 1898-ci il tarixli nömrəsində verdiyi məlumat görə, həmin il Nərimanov qiraətxanasının oxucularının sayı 25 min 851 nəfərə çatmışdı ki, onlardan da 8619-u müsəlman idi (4.-S.42).

Qiraətxananın fəaliyyəti haqqında məlumat verən erməni müəllif həsədlə yazırdı: «Qiraətxanaya girməkdən utanaraq qəzet və məcmuələri evlərinə gətirib oxuyan mollaları və seyidləri də bu rəqəmə əlavə etmək lazımdır. Qəzetlərin əldən-ələ necə gəzdiyini, oxunmaqdan köhnələrək cırıldığını görək gözlə görəsən» (3.-S.21; 8.-S.52).

Oxucularının sayı gündən-günə çoxaldığından N.Nərimanov daha münasib bina tapmaq qərarına gəlir. «Kaspi» qəzetinin 4 mart 1895-ci il tarixli nömrəsində məlumat verilir ki, uzun əzab-əziyyətdən sonra fevralın 10-da qiraətxana işıqlı, təmiz və səliqəli otaqlara köçürülüb.

Xalq arasında «Nərimanov qiraətxanası» kimi tanınan bu mədəniyyət həm də geniş kütləvi iş aparırdı. Kitabxanada təşkil edilmiş gənc ədəbiyyat həvəskarları dərnişində maraqlı əsərlər oxunub müzakirə olunurdu. N.Nərimanovun yaxından iştirak etdiyi gənc aktyorlar dərnişiyi isə milli teatr mədəniyyəti tarixində xüsusi rol oynamış, bir sıra əsərləri səhnəyə qoymuşdu.

«Tərcüman» qəzetində dərc edilmiş məlumatda 1895-ci il yanvarın 15-də Tağıyev teatrında N.Nərimanovun «Nadanlıq» pyesinin tamaşaya qoyulacağı bildirilirdi. Tamaşadan əldə edilən vəsaitin qiraətxanaya xərclənəcəyi nəzərdə tutulmuşdu.

1896-cı il noyabrın 23-də isə N.Nərimanovun «Dilin bəlası» əsəri səhnəyə qoyulmuş, toplanmış pul qiraətxanaya verilmişdi.

Nərimanov qiraətxanasına kömək etmək məqsədilə Bakı gəncləri həmin il «müsəlman gecəsi» keçirməyi qərara almışdılar. S.Vəlibəyov «Tərcüman» qəzetində dərc etdiyi məqaləsində yazırdı ki, Nərimanovun qiraətxanası təşkil edilərkən müsəlmanlar ona pul vermək istəməmişdilər, indi 100 və 1000 manatlarla pul verənlər vardır (5.-S.25-26).

Gənc nəslin təlim-tərbiyəsi və mənəvi inkişafı naminə əsaslı bir baza yaratmaq arzusu ilə yaşayan N.Nərimanov öz həmkarları S.M.Qənizadə və doktor Axundovla birlikdə 1897-ci ilin ilk aylarında «daha mükəmməl bir kitabxana» təsis etmək üçün qubernatora müraciət edir. Lakin onların bu təşəbbüsü bir nəticə vermir.

O dövr qəzetlərində bildirilir ki, N.Nərimanov qiraətxanada bir müəllimin əməkdaşlığı ilə uşaq kitabları şöbəsi də yaratmışdır.

Lakin böyük maarifpərvərin bu xeyrixah işi bəzi dairələrdə rəğbətə qarşılıq almırdı. Köhnəfikirli adamlar, ruhanilər və çar məmurları qiraətxananın əleyhinə çıxmağa başlamışdılar. Mollalar qiraətxanaya getməyi müsəlmanlar üçün günah hesab edir, qəzet oxuyanları kafir adlandırırdılar. Şeyxülislam Qafqazda mülki işlər rəisində müraciətində yazırdı: «Allahın yolundan çıxırlar... Bakıda açılmasına səhvən icazə verilmiş Nərimanov kitabxanası qorxulu küfr, itaətsizlik ocağıdır». 1898-ci il oktyabrın 5-də çar polisində verilən məlumatda isə deyilirdi ki, Nərimanov gəncləri başına toplayıb onların şüurunu zəhərləyir və hökumət əleyhinə geniş iş aparır. Çar hökuməti bu müəssisəyə şübhə ilə yanaşır, onun fəaliyyətinə hər cür vasitələrlə mane olmağa çalışırdı.

Çox ağır şəraitdə cəmi dörd il fəaliyyət göstərdikdən sonra əsl mədəni-maarif müəssisəsi kimi şöhrət qazanmış bu kitabxana-qiraətxana «öz istiqamətinə görə çox zərərli olduğu üçün» 1898-ci il oktyabr ayının 5-də çar hökuməti tərəfindən bağlandı (4.-S.43; 7.-S.278-279).

Polis nəfərləri kitabxana-qiraətxananın qapılarını bağlayan gün Nərimanov ruhdan düşən dostlarına deyirdi: «Mübarizədə güclü iradəyə malik olanlar qalib gəlirlər» (12.-S.31).

Görkəmli maarifpərvər ziyalı Qurbanəli Şərifov 1899-cu il iyunun 19-da yazdığı məktubda N.Nərimanovu «mənəvi qardaş» adlandırır, ona hörmət və ehtiramını bildirir, qiraətxananın «rəvnəq və rəvac» tapmasını, tərəqqi etməsini səmimiyyətlə alqışlayırdı. Məktubdan aydın

olur ki, vətənpərvər demokratlar xarici mətbuatın Qafqazda yayılmasını xalq maarifi yolunda şəərəfli bir xidmət hesab etmişlər.

Kitabxana-qiraətxana bağlandıqdan sonra xalqın gözünü açmaq üçün teatru yaxşı vasitələrdən biri hesab edən N.Nərimanov teatr truppası yaratmışdı. O, yeni-yeni tamaşalar hazırlayıb, bu tamaşalarda rejissorluq edir, özü də müxtəlif rollarda çıxış edirdi.

Kitabxana-qiraətxananın bağlanması zəhmətkeşləri və ziyalıları çox qəzəbləndirmişdi.

Professor A.Xələfovun məlumatına görə, bir neçə ildən sonra 1906-cı il martın 14-də «İrşad» qəzetinin 76-cı nömrəsində görkəmli dövlət xadimi M.Ə.Rəsulzadə 1894-cü ildə N.Nərimanovun açdığı qiraətxana haqqında belə yazırdı: «On bir il bundan əqdəm millətimiz uğrunda şayani təhsin təşəbbüsdə bulunan ədəbiyyat xadimi Nəriman bəy Nərimanov Rusiya istibdadının qüvvətli bir dövründə sərfi maye edərək bir qiraətxana qurmuşdu. İcazə alıb hər bir tərəfdə nəşr olunan islam qəzetlərini toplayıb həvayə bir qiraətxana açmışdı. Lakin millət bağçasında yeni açılmış bir qızıl gül millətimizə arız olan xəzan vasitəsilə tez solmuş, bağlanması-quşadına müqabil olaraq millət dostlarının yaradılmasını xərəş etdi.

Bu qiraətxananın bağlanması səbəbi nə oldu? Buna səbəb bizim cəhəlimiz, mədəniyyətsizliyimiz, daha doğrusu, hümmətsizliyimiz oldu.

Vaxtı ilə maarifimiz üfşükdə bu gün göründü. Yenə göründü. Lakin tez nequl olub 11 il qürub etdi".

«Nəriman bəy nə zəhməti hədəf getdi» yazan müəllif məqalənin axırında xalqı yeni təşkil edilmiş kitabxanalara kömək etməyə çağırırdı.

Görkəmli dövlət xadimi M.Ə.Rəsulzadənin «Millət bağçasında yeni açılmış qızıl gül» adlandırdığı bu kitabxana-qiraətxananın həqiqətən xalqımızın mədəniyyətinin inkişafında böyük tərbiyəvi əhəmiyyət olmuş, yeni milli kitabxana işinin əsası qoyulmuşdur.

N.Nərimanovun qiraətxanası bağlandıqdan sonra tərəqqipərvər ziyalılar Bakıda yeni qiraətxana və kitabxana açmaq fikrinə düşmüşdülər. Hələ 1897-ci ilin fevral ayında azərbaycanlı həkimlərdən L.Axundov, S.Qəniyev və Məlikov Bakıda ictimai kitabxana-qiraətxana açmaq məqsədi ilə Bakı general-qubernatoruna icazə almaq üçün ərizə vermişdilər, lakin müsbət cavab ala bilmədiklərinə görə kitabxana açmağa müvəffəq olmamışdılar (7.-S.279-280).

*Sovet hakimiyyətinin ilk illərində
N.Nərimanovun kitabxana işi sahəsindəki fəaliyyəti*

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə (1918-1920) Xalq Maarif Nəzarəti Nazirliyi yanında kitablar nəşr etmək üçün «Təltif-tərcümə Əncuməni» adlı xüsusi komitə təşkil edilmişdi. Bu komitə 10 adda dərslik tərtib edib Maarif Nazirliyinə vermişdi. Lakin həmin kitablardan hesab, cəbr, heyvanat, türk dili və ibtidai təhsilə dair ancaq 7-si 60.000 nüsxə tirajla nəşr edilmişdi. Cəmi bir neçə ay fəaliyyət göstərən həmin komitənin üzvlərinin bəzilərini hökumət nəzarətin tərkibindən çıxardığından bu işin təşəbbüsçüsünün özü də nəzarətdən çıxdı və beləliklə, Komitə dağıldı (6.-S.15-16).

1920-ci il aprelin 28-də Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra İnkilab Komitəsinin sədri və Xalq Komissarları Sovetinin sədri vəzifələrində çalışan N.Nərimanov mədəni quruculuq sahəsində klub, kitabxana və qiraətxana şəbəkəsinin təşkilinə böyük əhəmiyyət verir, kitabxana işinin inkişafı üçün çox mühüm tədbirlər həyata keçirir.

Hökumətin həyata keçirdiyi yeni məktəblərin təşkil edilməsi, savadsızlığın ləğvi, yeni əlifbanın qəbulu, mütəxəssis kadrların hazırlanması və s. kimi bütün mədəni tədbirlər nəşriyyatların genişlənməsini tələb edirdi. Çünki məktəblər, savadsızlığı ləğv məntəqələri, yeni təşkil edilmiş sovet kitabxanaları kitabsız inkişaf edə bilməzdi. O vaxta qədər Azərbaycanda kitab nəşri ilə məşğul olan dövlət müəssisəsi yox idi. Ayrı-ayrı burjuva nümayəndələrinin əlində olan kitab nəşri çar senzurasının nəzarəti altında həyata keçirilirdi. Xalqı maarifləndirən kitabların nəşrinə icazə verilmir, təsadüfən icazə verildikdə isə sonradan belə kitabların yayılması və oxunması qadağan edilirdi.

1920-ci il may ayının 11-də İnkilab Komitəsi mətbəələrin, litografiyaların, kağız və karton anbarlarının, hər cür idarə ləvazimatlarının milliləşdirilməsi haqqında dekret verdi. Bu dekret əsasında bütün nəşriyyatlar və mətbuat dövlətin əlində mərkəzləşdirildi.

1920-ci il mayın 20-də yeni təşkil edilən sovet məktəblərini və savadsızlığı ləğv məntəqələrini lazımi dərsliklərlə təmin etmək üçün XMK məktəblər şöbəsinin yanında bir komissiya təşkil edildi. Lakin mətbəələrdə lazımi avadanlıq olmadığına, mətbəə mürəttiblərindən bir çoxu öz sənətlərindən uzaqlaşdığına görə nəşriyyat işini genişləndirmək mümkün deyildi. Bu çətinliyi aradan qaldırmaq məqsədilə XMK bir sıra qətiyyətli tədbirlər görməli oldu. 1920-ci il iyunun 9-da xalq maarif komissarının imzaladığı əmrə deyilirdi ki, bəzi mürəttiblər öz

vəzifələrindən boyun qaçırdıqlarından və əsas sənətləri ilə əlaqəsi olmayan işlərlə məşğul olduqlarından XMK-nın bütün müsəlman Şərqini ədəbiyyatla təchiz etməyi öz qarşısına məqsəd qoyan nəşriyyat şöbəsi əsas vəzifələrini lazımlıca yerinə yetirə bilmir. Ona görə də başqa işlərlə məşğul olan bütün azərbaycanlı mürəttiblərə təklif edilirdi ki, 9 iyunun 16 iyuna qədər hər gün səhər saat 9-dan 12-yə kimi nəşriyyat şöbəsində təcili surətdə qeyd olunsunlar. Qeyd edilməkdən boyun qaçıran şəxslərin hərbi inqilab məhkəməsinə veriləcəyi bildirilirdi.

Bu əmrin həyata keçirilməsi nəticəsində bir çox mürəttiblər yəni-
dən öz işlərinə qayıtdılar. O vaxtdan başlayaraq nəşriyyat işçilərini maddi cəhətdən təmin etmək üçün də tədbirlər görüldü (6.-S.16-17).

1920-ci ilin iyun ayında İnkilab Komitəsi bütün nəşriyyat işlərini XMK-nın yanında mərkəzləşdirmək haqqında dekret verdi. Nəriman Nərimanovun imzaladığı bu dekretin Azərbaycanda nəşriyyat işinin mərkəzləşdirilməsində və gələcək inkişafında çox mühüm rolu oldu.

Azərbaycanda vahid mətbuat və dövlət nəşriyyat şöbəsinin yaranması və nəşriyyat işinin vahid rəhbərlikdə birləşdirilməsi respublikada kitab nəşriyyatı işinin gələcək inkişafı üçün şərait yaratdı.

Bütün çətinliklərə baxmayaraq 1920-ci ildə 3 adda 63 min tirajla, 1921-ci ildə isə 14 adda 167 min nüsxə tirajla kitablar nəşr edilmişdi. Bu kitabların hamısı Azərbaycan dilində olan dərsliklərdən və təbliğat ədəbiyyatından ibarət idi. 1924-cü ildə isə 753 min nüsxə tirajla 69 adda kitab buraxılmışdı. Bakıda və onun rayonlarında kitabı yaymaq üçün üç şöbədən ibarət olan kitab və kağız mağazası və bir musiqi notları mağazası vardı (6.-S.18).

XMK yanında fəaliyyət göstərən nəşriyyat şöbəsi 1924-cü ildə təsərrüfat hesabına keçərək Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatına çevrildi. Nəşriyyat təsərrüfat hesabına keçənə qədər qəzalar kitabla pulsuz təchiz edilirdi, sonra isə qəzalara da kitablar nisbətən ucuz qiymətlə pulla verilməyə başladı.

İnkilab Komitəsi kitabxanaları, kitab anbarlarını, kitab mağazalarını milliləşdirməyə başlamışdı. Bütün kitabxanalar dövlət müəssisəsi elan edilib əhalinin ixtiyarına verildi. Milliləşdirilmiş kitabları toplamaq və kitabxanalar arasında səmərəli bölüşdürmək məqsədi ilə 1920-ci ilin mayında XMK yanında mərkəzi kitab anbarı təşkil edildi. Milliləşdirilmiş mağazalardan, anbarlardan, ləğv edilmiş kitabxanalardan, dini müəssisələrdən, idarələrdən və ayrı-ayrı şəxslərdən alınmış kitablar mərkəzi kitab anbarına verildi. Anbarda kitabların siyahısı tutulub şöbələrə ayrılır, dərsliklər və dərs vəsaitləri XMK-ya verilir, yerdə qalan kitablar kitabxanalar arasında bölüşdürülürdü. İyundan başlayaraq

Moskavadan göndərilən təbliğat xarakterli kitablar mərkəzi anbara toplanır, oradan qəza və şəhər kitabxana-qiraətxanalarına göndərilirdi.

1920-ci ilin may ayının 15-dən 1921-ci ilin sentyabr ayına qədər mərkəzi kitab anbarından təxminən 3 milyon nüsxəyə qədər müxtəlif məzmunlu kitablar verilmişdi.

Kitabların müsadirə edilməsi işi Maarif Komissarlığı məktəbdən-kənar işlər şöbəsi kitabxana yarımşöbəsinin nəzarəti ilə həyata keçirilirdi. Xüsusi fərmanı olmayan bütün şəxslərin kitabxanaları milliləşdirilirdi. Rusiyada olduğu kimi Azərbaycanda da İnkilab Komitəsinin göstərişi ilə alimlərə, yazıçılara və ictimai xadimlərə məxsusi fərman («Oxrana Qramot») verilir və onların kitabları müsadirə edilmirdi.

Azərbaycanda yeni təşkil etmək üçün kitablar, xüsusilə elmi kitablar çatışmırdı. Buna görə də mövcud kitablardan səmərəli istifadə etmək, kitabların ayrı-ayrı şəxslərdən toplanmasını təmin etmək, illərdən bəri istifadəsiz qalmış kitabları sandıqlardan, zirzəmilərdən, məscidlərdən çıxarmaq üçün Azərbaycan hökuməti bir sıra kəskin tədbirlər həyata keçirməli olmuşdu.

O dövrdə Azərbaycan ərazisini tərk edən bir sıra şəxslər özləri ilə bərabər bir çox qiymətli dərslikləri, sənətləri, texnikaya aid lazımlı kitabları aparırdılar. Kitab alveri ilə məşğul olan adamlar da meydana çıxmışdı. Get-gedə kitabların Azərbaycandan daşınub aparılmasının daha da gücləndiyi hiss edilirdi. Azərbaycanda kitabların çatışmadığı, yeni açılmış məktəblərə, kitabxanalara minlərlə kitab lazım olduğu belə bir dövrdə - 1920-ci il oktyabr ayının 10-da İnkilab Komitəsi «Azərbaycan sərhədindən kitabların və sənət-texniki vəsaitlərin aparılmasının qadağan edilməsi haqqında» dekret verdi. N.Nərimanovun imzaladığı bu dekretə deyilirdi ki, hazırda Azərbaycandan kənara peşə-texniki ədəbiyyat kitabları və müxtəlif dərs vəsaitləri aparılması güclənmişdir. İnkilab Komitəsi qısa müddətdə respublika ərazisində peşə-texniki təhsilinin tətbiq edilməsinə başlamağı nəzərdə tutmuşdur. Bu tədbir isə dərs vəsaiti olmadan həyata keçirilə bilməz. «Buna görə də Azərbaycan İnkilab Komitəsi qərar almışdır: 1) Azərbaycan SSR-dən kənara peşə-texniki ədəbiyyat kitabları və dərs vəsaiti aparılması qadağan edilsin. 2) Kitab və dərs vəsaiti ixracına yol verilməməsi üzərində nəzarət fəvqəladə komitənin mübarizə dəstələrinə həvalə edilsin. 3) Azərbaycan SSR-in sərhədlərindən kənara aparmaq üçün kitab alveri ilə məşğul olan şəxslər inqilabi dövr qanunlarına əsasən məsuliyyətə cəlb edilsinlər. 4) Həmin dekretin müddəalarını yerinə yetirməməkdə müqəssir olan hökumət orqanları hərbi tribunala verilsinlər».

Dekret respublikanın hüduqları xaricinə kitabların aparılmasını tamamilə qadağan etdiyindən əldə olan kitabdən səmərəli istifadə üçün şərait yaradır, kitabxanaların təkmilləşməsi işini asanlaşdırırdı.

1920-ci il iyul ayının 5-də Maarif Komissarlığı xalqa müraciət edərək onlarda olan kitabları yeni təşkil edilən kitabxanalara verməyə çağırırdı. Xalq maarif komissarı D.Bunyadzadənin imzaladığı həmin müraciətnamədə deyilirdi ki, Azərbaycanın zəhmətkeş kütlələri, siyasi və iqtisadi zülmədən azad olanlar bu vaxtdək yaşadıkları mənəvi əsarətdən, cəhalətdən və avamlıqdan xilas olmalıdırlar. Yeni yüksək həyat tərzi yaratmalı olan Azərbaycanı zəhmətkeşlərinin həqiqi kitabı və qəzeti olmalıdır... Hökumət bütün qəzalarda və kəndlərdə kitabxanalar və qiraətxanalar təşkil edir. Kitab azdır, demək olar, heç yoxdur. Sovet Rusiyasından və Türkiyədən alınan kitablar Azərbaycana gec gəlib çıxır.

XMK-nın müraciətində daha sonra deyilirdi: «Türk, rus dillərində kitablar, kitabçalar, jurnallar və məcmuələri bağışlayın. Kitabı kilid altında saxladığımız bəsdir. İnkilab və proletariət qarşısında öz borcunuza yerinə yetirərək, öz kitablarınızı zəhmətkeşlərə verin. Kitabların azlığından-çoxluğundan utanmayın. Hər bir lazımlı kitab böyük iş görür. Kitablar hər gün (cümə günlərindən başqa) gündüz saat 2-dən 6-dək Xalq Maarif Komissarlığı kitabxana yarımşöbəsinə qəbul olunur».

Bu müraciətə cavab olaraq Azərbaycan ziyalıları özlərində olan kitabları komissarlığın kitabxana yarımşöbəsinə verməyə başladılar. Kitabxana yarımşöbəsi isə toplanmış kitabları nəzərdən keçirir, lazımlılarını kitabxanalar arasında bölüşdürürdü (6.-S.29-30).

Kitab toplamaq üçün başqa ictimai-siyasi tədbirlər də həyata keçirilməyə başlanmışdı. Məsələn, 1920-ci il avqustun 11-də Bakı şəhərində «Kitab günü» keçirilmişdi. Onun əsas məqsədi orduda və donanmada kitabxanalar təşkil etmək üçün kitab toplamaq idi. Buna görə təşkil olunmuş xüsusi komissiya xalqa müraciət edərək, zəhmətkeşləri bir əlində tufəng fəhlə sinfinin düşmənlərinə qarşı mübarizə aparan, o biri əlində kitab öz savadsızlığını və geniş kütlələrinin savadsızlığını ləğv etməyə çalışan qızıl əsgərlərə kitab verməyə çağırırdı.

Avqustun 11-də şəhər sularları və plakatlarla bəzənmişdi. Həmin gün bütün kinolarda, teatrlarda, mədəniyyət evlərində, klublarda, kitabxanalarda kitabın əhəmiyyəti haqqında məruzələr oxunmuş, mitinqlər keçirilmişdi. Şəhərin müxtəlif yerlərində keçirilən mitinqlərdə N.Nərimanov, Dadaş Bünyadzadə, İ.Kolesnikova və başqa dövlət rəhbərləri məruzə ilə çıxış etmişdilər.

Maraqlıdır ki, həmin gün kinolara, teatrlara, parklara, dəniz gəzintilərinə və hər cür əyləncələrə buraxılış ancaq kitabla olmuşdu (6.-S.30-31).

İnqilab Komitəsinin 1920-ci il 23 may tarixli qərarı ilə Sabir adına kitabxana XMK-nın səərəncamına verildi. O vaxtdan kitabxana inkişaf etməyə, onun kitab fondunun və oxucularının sayı artmağa başladı.

1920-ci il sentyabrın 19-da Bakı Dövlət Universitetinin keçmiş binasında (indiki ADPU-nun binası) Azərbaycan maarif və mədəniyyət işçilərinin I qurultayı açıldı. Qurultayı giriş sözü ilə M.Maqomayev açdı. Hazırlıq işlərinin vəziyyəti haqqında N.Nərimanov, XMK-nın işi haqqında isə D.Bünyadzadə çıxış etdilər. Respublikamızın həyatında mühüm hadisəyə çevrilən qurultay mədəni geriliyin aradan qaldırılması üçün məktəblərlə yanaşı olaraq mədəni-maarif müəssisələrinin – kitabxanaların, qiraətxanaların, qiraət komalarının, klubların və s. təşkilinə xüsusi əhəmiyyət verdi (5.-S.35-36).

İnqilab Komitəsi 1920-ci ilin oktyabr ayının 31-də «Azərbaycanda olan bütün kitabxanaların Xalq Maarif Komissarlığının idarəsinə verilməsi haqqında» dekret verdi. Bu dekret əsasında respublika ərazisində olan bütün kitabxanaların milliləşdirilməsi başa çatdırıldı və kitabxana işi vahid rəhbərlikdə birləşdirildi. Bütün kitabxanalara XMK-nın kitabxana yarımşöbəsi tərəfindən metodik rəhbərlik edilməyə başladı.

Görkəmli kitabxanaşünas alim, professor A Xələfovun ümumiləşdirdiyi məlumatna görə, 1921-ci ilin may ayında - Azərbaycan SSR-nin yaradılmasının birinci ilində respublikada 45 kitabxana təşkil edilmişdi ki, bu rəqəmə partiya və bir sıra idarə və təşkilatların kitabxanaları daxil deyildi. Bunlardan 25-i qəzalarda, 20 isə Bakı şəhərində yerləşirdi. Bütün kitabxanalarda 234.210 kitab var idi (6.-S.40).

Bu illərdə qəza şəhərlərində mərkəzi və rayon kitabxanaları təşkil edilir, kəndlərdə, qəsəbələrdə səyyar kitabxanalar və qiraət komaları açılırdı. Qəzalarda və rayon mərkəzlərində uşaq kitabxanalarının təşkil edilməsi sahəsində də təşəbbüs göstərilirdi. Bir sıra qəza şəhərlərində mərkəzi kitabxanaların yanında uşaq şöbələri təşkil edilmişdi. Birinci və ikinci dərəcəli məktəblərin yanında şagirdlər üçün məktəb kitabxanaları təşkil etməyin zəruriliyi haqqında səslər ucalmağa başlamışdı. 1923-cü ildə 3 məktəb kitabxanası var idi. Kitabxanalar əsasən kitabxana kollektoru tərəfindən pulsuz olaraq Azərbaycan və rus dillərində kitablarla komplektləşdirilirdi (*Bu məsələlər haqqında ətraflı bax: Xələfov A. Sovet Azərbaycanında kitabxana işinin tarixindən (1920-1932).*-B.,1960.-188 s.).

Nəriman Nərimanovun ədəbi-bədii və elmi-publisistik yaradıcılığında kitab və mütaliə məsələləri

N.Nərimanov ədəbi-siyasi fəaliyyətə başladığı illərdən mədəni geriliyə, dini xürafata çarizmin mürtəce siyasətinə qarşı inadla mübarizə aparmış, xalqımızın mədəniyyətinin yüksəldilməsi üçün bir sıra məqalələr, kitabçalar və digər əsərlər yazmışdır. Onun fəaliyyətində əsas yer tutan amillərdən biri milli mətbuatın yaranması uğrunda mübarizəsidir. O, 1896-cı ildə yazıçı C.M.Qənizadə ilə birlikdə «Sovqat» adlı şəkilli uşaq jurnalının nəşri üçün Bakı qubernatoruna müraciət edir, lakin icazə verilmir. 1897-1900-cü illərdə isə Peterburqda çar hökumətinin mətbuat işləri üzrə baş idarəsinə müraciət edərək, «Təzə xəbərlər» qəzeti və «Məktəb» məcmuəsi nəşr etməyə icazə istəyir, yəni də məqsədinə nail ola bilmir.

Çarizmin təqiblərinə baxmayaraq N.Nərimanov özünün ədəbi-bədii və maarifçilik fəaliyyətini inadla davam etdirirdi. O, xalqın mədəni səviyyəsinin artırılmasında və bələlərdən can qurtarmasında kitabın, mütaliənin, elmin rolunu yüksək dəyərləndirirdi. Ədibin 1894-cü ildə qələmə aldığı «Nadanlıq» dramı bu cəhətdən maraqlı doğurur. Azərbaycan kəndini geridə qoyan səbəbləri göstərməyə, kitaba, mütaliəyə, elmə və məktəbə laqeyd münasibəti ümumiləşdirməyə çalışan yazıçı bu əsərdə əsrlərlə davam edən mədəni geriliyin və savadsızlığın xalqın yaşadığı mühiti nadanlaşdırdığını təsvir etmişdir.

«Nadanlıq» dramında canlandırılmış feodal-patriarxal kəndində yaşayan kəndlilərin əsəriyyəti müasir elm və mədəniyyətdən tamamilə xəbərsizdir. Onlar maarif və məktəbə lüzumsuz, hətta təhlükəli bir şey kimi baxırlar: «Oxumaqdan fayda yoxdur, oxuyan düz yoldan azır» deyirlər. Müəllif uşağın məktəbə qoymayan kənd sakini Qurbanəlinin dili ilə kənd müəllim Məhəmmədəğaya belə cavab verir: «Nə eləyini, deyirlər oxumaqdan bir fayda yoxdur. Oxuyan sarsaq olar, ağılı qara aparar deyirlər» (12.-S.19).

Yazıçı göstərir ki, kəndi amansız bir mənəvi ətalət, fəaliyyətsizlik bürümüşdür. Camiatın çoxu «yazda taxıl əkir, yayda biçir, qışda da yerlərini isti eləyib yadırlar». Ata-analar uşaqlarını məktəbə buraxmır, onları «çöl işlərində» işlətməklə kifayətlənirlər. Tənbel kişilər arvadlarını işlədir, özləri yanlarını yerə verib yatır, səbrlə dünyadan köçüb gedəcəkləri günləri gözləyirlər. Arvadlar müşkül işlərini fəla baxdırmaq, dua yazdırmaq və cadu-pitəklə həll etməyə çalışırlar.

Gənclərin də bir hissəsi savadsızlıq üzündən bir-birinin qanını tayasına od vurur, yol kəsib quldurluqla məşğul olurlar. Qonşu qonşunu, qardaş qardaşı güllələyir, axırda da dəstə-dəstə Sibirə sürgün edilir, yaxud da qaranlıq həbsxanalar küncündə yatıb çürüyürlər. Özlərini «Müsəlman» adlandıran adamlar kimə, nəyə və nə üçün etiqad etdiklərini bilmirlər. Fırıldaqcı dərvişləri, savadsız, nadan mollaları özlərinin mənəvi ataları, rəhbərləri hesab edirlir.

Dramda müəllif avamlığı, nadanlığı tənqid etməklə bərabər, Məhəmmədəğə və Ömər surətlərində kəndin yeni mədəni qüvvələrini, onların gözəl, nəcib arzu və əməllərini də göstərmişdir. O zaman az-az rast gəlinən belə yeniyetmə ziyalılar vətəni, xalqı səadətə çatdırmaq qüvvəsinə malik olmasalar da, səadətdən xəbər verən, qaranlıqda parıldayan tək-tək ulduzlar idi. Gənc dramaturq ilk əsərində bu yeniyetmələri görüb qiymətləndirmişdir.

Gənc müəllim Məhəmməd ağa Azərbaycan kəndini mədəni, kəndliləri ayıq, savadlı görmək istəyir, onlara elmin nailiyyətlərini və faydalarını izah edir. Ömrünü kəndin mədəniləşməsi, maariflənməsi uğrunda sərf etmək Məhəmməd ağanın ən müqəddəs vətəndaşlıq və insanlıq borcudur. O: «Şübhə etmir ki, maarifin gücü ilə kəndi müasir mədəniyyət yoluna salmaq olar. Mirzə Fətəli Axundovlardan, Həsən bəy Zərdabilərdən təsirlənmiş müəllim Məhəmməd ağa arzu edir ki, Azərbaycan cütcüsü də «əлиндə qəzet oxuya-oxuya yer sürsün». Onun fikrincə, «hər oxuyan molla olmaz. Biri çinovnik olar, biri alış-veriş edər, o biri molla olar. İş adam olmaqdadır. Nə üçün bəs Amerika padşahlığında kənd adamları əllərində qəzetlə cüt sürülər» (12.-S.20-21).

Mədəni geriliyin, savadsızlığın xalqın inkişafı yolunda buxova çevrildiyini, onun göz açmasına imkan vermədiyini gören yazıçı nadanlığı müsəlman aləminin ən böyük ictimai bəlası hesab etmiş, ilk zərbəni də buradan vurmağı qərara almışdır. O, xalqın ağır güzəranının, geriliyin səbəbini elmsizlikdə, savadsızlıqda və cəhalətdə görürdü. Nərimanov yazırdı: «İnsan ki, oxumağa və elmə düşmən ola, onun gələcəyi nə olmalıdır? Belə millətin axırı puç olmazmı?»

Mirzə Fətəli Axundovun, Həsən bəy Zərdabinin ənənələrini davam etdirən Nəriman Nərimanov öz ədəbi qəhrəmanının dili ilə arzu edir ki, Azərbaycan cütcüsü də əлиндə qəzet oxuya-oxuya yer sürsün.

Məhəmməd ağanın yeganə sirdaşı və məsləkdaşı gənc ziyalı Ömər də bu arzularla yaşayır, ictimai və mədəni işlər görür. Kəndlilər arasında biliyin olmaması, xalqın müasir mədəniyyətdən uzaq düşməsi Öməri dərindən düşündürür və kədərləndirir. Ömər öz soydaşlarını bir ananın övladları kimi görmək istəyir. O, arzu edir ki, bütün vətəndaşlar

yüksək mədəniyyət qazansınlar, hər işdə bir-birinə kömək olsunlar. Ömər yolkəsənlərə qoşulmuş savadsız qardaşı Vəlinin onu öldürmək istədiyini bildikdə hırsənənək deyir: «Pərvərdigara! Gör avamlıq nə yerə çatıbdır ki, qardaş qardaşı öldürmək istəyir. Səbəb nədir? Səbəb odur ki, mən onun düşmənlərini öldürürəm... Bimərifətlik, nadanlıq adamı bu dərəcədə heyvan edərmiş. Tfu, belə qeyrətə! Ah... nadanlıq! Böyük bəlasanmış! Bizim müsəlman millətinə nəzər et, firəng millətinə nəzər et. Zəmi r asimanədək təfavüt var. Məgər xudavəndi-ələm firəng millətinə ağıllı yaradır, müsəlmanı ağılsız? Gedərsən Firəngə görərsən ki, cəmi millət guya bir ata-ananın oğludur. Baxarsən işlərinə oxumaq, yazmaq, işləmək, bir-birinə kömək etmək. Amma... Amma bizim millətə baxarsən, güya ki, qəflət yuxusuna müftəla olubdur. Əsla dünyadan xəbəri yoxdur. Bunun səbəbi nadanlıq deyilmə?» (12.-S.49)

Ömər doğrudan da nadanlığın, avamlığın qurbanı olun, doğma qardaşı tərəfindən ölcürülür.

Nərimanov bu ilk dramında göstərmək istəyirdi ki, Azərbaycan kəndini geridə qoyan başlıca səbəb avamlıq və mədəniyyətsizlikdir.

N.Nərimanov 1895-ci ildə yazdığı «Dilin bəlası», yaxud «Şamdan bəy» adlı komediyasında bir tərəfdən elmə, biliyə, kitaba, mədəniyyətə düşmən olan hər şeyi pula satmağa hazırlaşan, vətənin sərvəti və xalqın tapdalannmış hüquqları hesabına satın alınmış quru, saxta şöhrətləri ilə öyünən əməlsiz, vətənsiz, məsləksiz bəyzadələr, tacirlər ifşa edilir, ikinci tərəfdən isə zəmanənin yetişdirdiyi gənc nəslin – kitaba, elmə, biliyə, mədəniyyətə, həqiqətə xidmət edənlərin gözəl əxlaqı təbliğ olunurdu.

Əsərin qəhrəmanı Yusif bəy deyir: «Əəli, insan ancaq dövlətə bəxt qazana bilməz. Xoşbəxt olmaq üçün mədəniyyət dəxi lazımdır, o da bizim müsəlmənda yoxdur» (12.-S.60).

Yazıçının 1896-1899-cu illərdə qələmə aldığı «Bahadır və Sorab» romanında da gənc nəslin kitabə, mütaliyəyə, elmə, biliyə, savada, məktəbə, mədəniyyətə münasibəti təsvir edilmişdir. Bu əsərdə Nərimanov eyni zamanda xalqın böyük dərdlərini, ehtiyaclarını, vətəndaşların mədəniləşməsinə, maariflənməsinə, müasirləşməsinə mane olan mühüm səbəbləri, millətin ya aalarını açıb göstərməyə xüsusi səy göstərmişdir.

Əsərin baş qəhrəmanı Bahadır əməlpərvər, özünə görə məsləki dünyagörüşü olan bir ziyalıdır. O, ibtidai və orta təhsilini doğma vətəninə almış, sonra Pəterburqda ali təhsilini davam etdirmişdir. Bahadır həm də ədəbiyyatla yaxından maraqlanan gənc həvəskar yazıçıdır. Onun bədii yaradıcılıqla məşğul olmaqda məqsədi öz qələmi ilə mənsub olduğu xalqa kömək etməkdir.

Bahadır həqiqəti, doğrunu yazıyaq tərəfdarıdır. O: «Ancaq həyat həqiqətlərini düzgün göstərən əsərlər həqiqi bədii əsərlər sayıla bilər» – fikrini müdafiə edərək deyir ki, yazan şəxs gərək bədxah adamların hücumundan qorxmasın, qardaşı olmuş olsa da, hər sözü açıq və mərdanə desin.

Azərbaycan ədəbi-bədii dilinin zəncinləşməsi, sadələşdirilməsi, saflaşdırılması uğrunda Bahadır gözəl arzular bəsləyir. O deyir: «Bir dilinin qədrini millət o vaxt bilər ki, haman dildə yazılan inşalar millətin həm bədəninə və həm ruhuna tərbiyə verə. Və bir dilin o vaxt qiyməti olar ki, o dili təlim verənlərdə qeyrət, insaf ola.»

Bahadır və onun həmməsləkləri doğma ana dilini bəyənəməyən yurdsuz, vətənsiz meşşanlara nifrətlə baxırlar. Bahadırın tələbə yoldaşı Sultan Tiflisdə kübar azərbaycanlı ailəsində oxumuş bir qızla tanış olduğunu danışır. Bu qız ali təhsillidir. Yeddi il oxuduğuna baxmayaraq, ancaq musiqi və rəqslə maraqlanır, öz ana dilini isə bilmir. Sultan ona: «Türkcə yazmaq bilirsinizmi?» - deyər sual vəndikdə öz milli heysiyyətini itirmiş olan bu qız ona belə gözlənilməz bir cavab verir: «Türk dili nədir ki, ona gözəl vaxtını çürüdəm və nəyə lazımdır...»

Ali təhsilli meşşan qız ancaq yarı-yarımcıq «firəng dilində» danışmağı sevər və bir əfsərə əvə getmək arzusu ilə yaşayır.

Bahadır bu məlumatdan çox qəzəblənir və dvrin təəssüf hissi ilə deyir: «Bəs belə... Gör bir, sən özün türk qızı olasan, öz dilini bəyənəməyəsən! Özün türk övrəti olasan, 20 il bundan müqəddəm sadə türk külfətindən çıxasan, indi... Türk qızları ancaq əfsərə getməkdən və firəng dilini bilməkdən ötəri və öz dilini, millətini düşmət tutmaqdan ötəri mədəniyyətin dalınca gedilərsə, heç getməsələr yaxşıdır».

Bahadır mənsub olduğu xalqın, tərəqqi, mədəniyyət yoluna düşməsini arzu edir. Vətən onun nəzərində mehriban bir anadır. Bahadır deyir: «Mən millətimi sevirəm, çünki anamı sevirəm».

Bahadır və onun yoldaşları bu qənaətə gəlirlər ki, onların xalqı qabiliyyətli, istedadlı xalqdır, tərbiyədən qaçaq deyildir. Ancaq xalqa kömək etmək, camaatı yeni həyata, kitaba, biliyə, savada, maarifə, mədəniyyətə doğru istiqamətləndirmək lazımdır.

Gənc nəslin maariflənməsində kitabın və mütaliənin rolunu yüksək qiymətləndirən N.Nərimanov doğma dilimizin təbliğinə xüsusi diqqət yetirmiş, hələ Bakı gimnaziyasında Azərbaycan dili müəllimi işləyərkən ana dilinin gözəlliyi, zənginliyi və onu tədrisi haqqında bir sıra kitabçalar yazmışdı.

Azərbaycan dili, onun tədrisi, təbliği və inkişafı haqqında əsas fikirlərini N.Nərimanov «Türk-Azərbaycan dilinin müxtəsər sərf-nəhfi»,

«Müəllimsiz türk dilini öyrənməkdən ötrü ruslar üçün asan kitabça» dərsliklərində, «Bahadır və Sona» romanında, «Həyat» və «İrşad» qəzetlərində «Həftə fəryadı», «Cümə söhbəti» başlığı altında çap etdirdiyi fleytonlarda, «Bəsirət», «Yeni iqbal», «Hümmət», «Bakinski raboçi» və «Kommunist» qəzetlərində çap olunmuş bir sıra məqalələrində, nəhayət, ayrı-ayrı yığıncaqlardakı məruzə və çıxışlarında söyləmişdir.

N.Nərimanov ana dilinin tədrisində dərsliklərin əsas vasitə olduğunu və dövrün tələblərini nəzərə alaraq bir il ərzində üç qrammatika kitabı - dərslik tərtib etmişdir. Bakı gimnaziyasında Azərbaycan dili müəllimi olduğu zaman mənəvi tələb və milli vəzifə duyan bu böyük şəxsiyyət «Türk-Azərbaycan dilinin müxtəsər sərf-nəhfi» kitabını çap etdirir. Müəllifin özünün dediyi kimi, bu kitab rus və Azərbaycan məktəblərində azərbaycanca oxuyan uşaqlar üçün yazılmışdır.

Maraqlıdır ki, N.Nərimanov öü kitabda verdiyi misalların bir qismini kitaba və mütaliyəyə həsr etmiş, insanları elmi, bilikli olmağa çağırmış, maarifin və savadın əhəmiyyətini göstərmişdir. Məsələn:

«Beşiyə düşdüyünüz gündən tabuta girdiyiniz gündək elmi tələb edin».

«İnsanın ruhuna elm verən ləzzəti heç şey verməz».

«Elmi sevən qaranlıqda işıqlığa düşür».

«Elmin işığı yanan lampanın işığına bənzəməz».

«İnsan ancaq kitab oxuya-oxuya xoşbəxt olar».

«Elmin gücünə xoşbəxt olan qeyrətini əldən verməyib başlar bəz millətinə kömək etməyə» və s. (9.-S.11-12).

N.Nərimanov ikinci kitabını «Müsəlmanlar üçün müəllimsiz rus dilini öyrənməkdən ötrü asan kitabça» adlandırır. O, bu əsəri 1899-cu ildə Bakı gimnaziyasında Azərbaycan dili müəllimi olduğu zaman yazmışdır. 64 səhifədən ibarət olan bu kitab Bakıda «Arar» mətbəəsində çap edilmişdir.

Müəllifin kitaba yazdığı kiçik müqəddiməsindən aydın olur ki, əsərin yazılmasında əsas məqsəd rus dilini azərbaycanlılara öyrətmək olmuşdur. «Hənz bu kitabça o şəxslərdən ötrüdür ki, vaxtında rusca oxumayıb, ancaq indi rusca oxumağı və yazmağı özləri üçün lazım bilirlər. Ona görə bu kitabçanı müsəlman qardaşlarımız üçün yazdıq ki, müəllimsiz rusca yazmaq, oxumaq və danışmaq öyrənsinlər. Hərgah oxuyan sarıdan bir balaca diqqət olunsa, yarım ayın ərzində bu kitabçanın köməkliliyi ilə şəxs rusca oxumaq, yazmaq bilər» (9.-S.15-16).

N.Nərimanov azərbaycanlıların rus dilini öyrənməsini vacib hesab etdiyi kimi, Azərbaycan dilinə maraq göstərən rusların da arzusunu nəzərə alaraq 1899-cu ildə 55 səhifədən ibarət «Müəllimsiz türk dilini

öyrənməkdən ötrü ruslar üçün asan kitabca» əsərini yazıb çap etdirmişdir. Dərslərdə hər bir nitq hissəsi haqqında məlumatdan sonra bu nitq hissəsinə aid maraqlı mətnlər, klassiklərimizin əsərlərindən parçalar, şeirlər və nəsihətəməz sözlər, tapmacalar, çoxlu atalar sözləri və məsəllər verilir. Bu atalar sözlərdə insana, aİ əyə, xalqa məhəbbət, dostluq, yoldaşlıq və s. məsələlərlə yanaşı biliyə, kitaba, müəllimə dair fikirlər də ifadə olunur. Məsələn:

«Adam elm ilə qaranlıqdan çıxar».

«Qələm qılıncdan kəskindir».

«Oxuduğunu demə, anladığını de».

«Ata və anaya hörmət vacibdir».

«İnsan insana gərəkdir».

«Dövlət insanı xoşbəxt etmir».

«Alim olmaq asandır, adam olmaq çətinidir».

«Qurd qaranlıq sevər» və s. (9.-S.19-20).

Kitabda rus qrafikası ilə Azərbaycan dilində çap olunmuş dörd kiçik hekayə də böyük tərbiyəvi əhəmiyyətə malikdir. Bu hekayədən biri belədir:

Uşaq və gözlük. Uşaq gördü ki, atası kitabı oxuyanda gözlük taxır. Uşaq atasına dedi: «Ata, mənim üçün də gözlük al. Mən də sənə kimi kitab oxumaq istəyirəm». Atası oğluna baxıb cavab verdi: «Yaxşı, mən sənə gözlük alaram» və aldı oğluna əlifba (9.-S.20-21).

Göründüyü kimi, bu kiçik hekayədə N. Nərimanov əlifbanı, daha doğrusu, «Əlifba» kitabını gözlüyə bənzədir və bununla demək istəyir ki, hər bir kəs savadlanmaq, zənginləşmək üçün ilk növbədə oxumağı, kitab müəllimə etməyi öyrənməlidir.

Görkəmli publisist müxtəlif qəzetlərdə dərc etdirdiyi məqalələrinə də kitab və müəllimə ilə bağlı qiymətli fikirlər söyləmişdir.

O, məqalələrinin birində yazır ki, axır zamanlar Zaqafqaziyanın oxumuş müsəlmanlarından bəziləri rus qəzetlərində öz məqalələrini dərc etdirirlər. Bir tərəfdən bu, əlbəttə, sevindiricidir, çünki görünür, müsəlmanlar yavaş-yavaş mətbuat işi ilə maraqlanmağa başlayırlar. O biri tərəfdən isə bu hadisə çox kədərli ki, orlar mətbuat işinin məhəbbətini pis anlaşırlar. Belə ki, ziyalılarımız xalqa xeyir verən məsələlərdən yox, heç kimə gərəkdir olmayan məsələlərdən yazırlar. Nərimanov soruşur: «Bu kimi məqalələri oxuduqda iztiyarsız olaraq özünə belə bir sual verirsən: məqalələr kimin üçün və nə məqsədlə yazılır?» (12.-S.227).

Müəllif Zaqafqaziya üçün Azərbaycan dilində heç olmasa birçə qəzetin nəşr olunmasını arzulayır və yazır: «Lakin nə qədər ki, belə bir

qəzet yoxdur, oxumuş müsəlmanlar qızıl vaxtlarını müsəlmanların anlamadığı dildə faydasız məqalələr yazmağa sərf etmək əvəzinə, bu və ya digər məsələlər haqqında sadə Azərbaycan dilində kitabçalar nəşr etsələr, rus dilini öyrənməyin faydası haqqında yazsalar, daha ağıllı iş görmüş olardılar» (12.-S.227-228).

Xalqın tərəqqisi və mədəni yüksəlişində mətbuatın güclü bir silah olduğunu N.Nərimanov dəfələrlə söyləmiş, özü də həmişə belə bir silahı əldə etməyə çalışmışdır. O, ürəkəğrısı ilə deyirdi ki, millətimiz qəzetəyə yalançı bir şey kimi baxır, mollalar isə «qəzet oxuyanları uşaq və nadan hesab edirlər. Lakin mətbuat ikinci bir dövlət qüvvətindədir. Qəzet göz açar, insanı qaranlıqdan işıqlığa salar və bilmədiyini bildirər...». Onun fikrincə, «mətbuatın vəzifəsi ümumi millətin işlərini bilmək, bilib və təhlilində aciz qalmamaq və daim millətin hüququnu mühafizə etməkdir. Mətbuatda elmi işlərə geniş yer verilməlidir, əks halda «qəzetin camaata lazımcına mənfəəti və təsiri olmayacaqdır». Xalqa elm öyrədilsə, onda «xalqın beyni açılar, özünü tanıyar, özü ilə özgəyə fərq qoyar, həyat mübarizəsini düşünər» (8.-S.55-56).

N.Nərimanov 1899-cu ildə M.F.Axundovun «Hacı Qara» komediyasının Gəncədə tamaşaya noyulması münasibəti ilə söylədiyi nitqində deyirdi: «...heç millət qılınc və tufənglə qabağa getməyibdir. Hansı millət ki, qabağa gedib tərəqqi edibdir, ancaq elmin gücünə xoşbəxt olubdur. Amma o millət ki. Ümidini qılıncı bağlayıb, həmişə zəlalətdə qalmış millətlərdən biri də bizim müsəlman millətidir. Bir dürrüst nəzər edək bizim zindəkənliyimizə! Oğurluq, quldurluq, adam öldürmək və cürbəcür yaman hərəkətlər bizdən baş verir. Doğrudur, bu tövr bədbəxtlik hər millətin arasında olubdur, amma onlar bizdən tez başa düşüb, elmin dalınca gediblər və zülmətdən xilas olub işıqlığa düşüblər. Amma biz hələ qəflət yuxusuna mübtəla olmuşuq» (4.-S.34).

«Bəs lazım gəlmirmi bu dərdin dərmanını tapaq?» N.Nərimanov onu düşündürən sualların çarəsini tərbiyədə, maarif və mədəniyyətin, elmin təbliğ edilməsində görürdü. «Necə verək tərbiyə?» sualına özü belə cavab verirdi: «Tərbiyə dəxi ancaq elmin gücünə olar. Ona görə lazımdır məktəb ola...» Məktəb açılıns ki, orada bizim uşaqlar rus və türk dilini oxuyub və lazım olan tərbiyəni əxz edib gələcəkdə həm özləri və həm ata və anaları xoşbəxt olalar».

N.Nərimanov «bu tövr camaat işləri bir adamın gücü ilə başa gəlməz» deyərək məktəb açılmasına ümumxalq işi kimi baxırdı. O, Gəncənin mərifətli və mədəniyyətli cavan müsəlmanlarının məktəb açmaq təşəbbüsünü təqdir edir, qətiyyətlə deyirdi: «Məktəb! Məktəb! Bizi ancaq məktəb nadanlıqdan xilas edər!» (12.-S.229).

«Millətin fəqir və zəlalətinə əsasən səbəb onun əqil və mədəniyyətinin fəqir və nöqsanıdır» – deyən N. Nərimanov 1906-cı il martın 9-da «İrşad» qəzetində dərc etdiyi «Türk dilində yeni curnal» məqaləsində sevinclə xəbər verirdi ki, Bakı müəllimlərindən Əlisgəndər bəy Cəfərova və Məhəmməd həsən bəy Əfəndiyevə təzə türk dilində iki həftəlik «Dəbistan» adında curnal nəşr etməyə izin verilibdir. Bu curnal məktəblərdə oxuyan müsəlman balaları üçün olub, ayda bir dəfə validələr üçün də «Əlavə» veriləcəkdir.

O, daha sonra yazdı: «Həqiqət hal bir millətin mədəniyyət cəhətinə halından bəhs edəndə haman millətin balalarının tərbiyəsinə nəzər etmək gərəkdir...»

Demək, söymək ilə uşağın ətvarını düzəltmək olmaz. Bədəne lazım olan kimi ağıla və ruha yem lazımdır. Mədəniyyəti, məlumatı olmayan ana uşağın ağına və ruhuna nə tövr sığa verə bilər?...

İkihəftəlik jurnal «Dəbistan» məktəblərdə oxuyan uşaqlarımız üçün olub, onların ağıllarına və ruhlarına lazım olan yem verməyinə şəbhəmiz yoxdur. Bu vaxtdək kitabsızlıqdan uşaqlarımız zərərli, əqidəni pozan kitablar oxuyub nələc qalmışdılar. «Dəbistan» isə bu tövr kitabları aradan götürülməyinə səbəb olub zəmanəmizə lazım olan məlumatları verməyini gözləyirik. Bəli, oxuyanlarımızda qeyrət görünür, - hər kəs öz qüvvəsinə görə işləyir. İşləyin, qeyrətli qardaşlar, işləyin. Qoy millətin afərin səsi sizə ürək verib qeyrətinizi dəxi də artırsın» (12.-S.323).

N.Nərimanov haqlı olaraq deyirdi: «Bir millət özünü tanımayanca, hüququnu düşünməz. Tanımaq üçün də milli dil, milli məktəb, milli mətbuat, milli ədəbiyyat lazımdır. Bunların da meydan gələməsi və tərəqqisi bizim üçün hüriyyətə bağlıdır» (12.-S.350).

O daha sonra yazdı: «Elm dalınca gediniz deməkdənsə, elmi oxumaq lazımdır. Haman elm araya gələr isə xalqın beyni açılar, özünü tanıyar, özü ilə özgəyə fərq qoyar, həyat mübarizəsini düşünər və axırda bir məslək-əqidə tutub gedər. Camaat elm nə olduğunu düşünərsə, onu sevər. Alim adamın qədrini bilər və bilib də ciddü-cəhd edər ki, camaat və cəmiyyətin işlərini adamlara tapşırınsın!» (12.-S.353).

N.Nərimanov məqalələrinin birində isə belə yazdı: «Kitabxana və kitab elm və mədəniyyət aləminin qapısı, bilik xəzinəsi, həyat müəllimidir. Kitab öz oxucusunun sədəqətli dostu, ağıllı məsləhətcisidir. Kitab insanın həyatını zintəndirən və mənalandıran, bəşəriyyətin əldə etmiş olduğu bilik sərvətlərini mənimsəməkdə ona kömək edən ən faydalı vasitələrdən biridir» (13.-S.122).

Ünümüyyütlə, N.Nərimanov ömrü boyu kitabın, mütaliənin, kitabxananın, elmin, mədəniyyətin rolunu yüksək qiymətləndirmiş, xalqın savadlanmasının qayğısına qalmış, doğma xalqının digər millətlərdən vədalanmasının qarşısına qalmış, doğma xalqının digər millətlərdən mədəni səviyyəyə geridə qalması faktı ilə heç cür barışa bilməmişdir. O, istər ədəbi-bədii əsərlərində, istərsə də publisistik məqalələrində kitabı və mütaliəni təbliğ etmiş, xalqın və vətənin xoşbəxtliyini elmdə, bilikdə görmüşdür.

Böyük ədib bu məqsədlə özü də Azərbaycan balalarının savadlanması və millətə xeyir verməsi üçün bir sıra dərs kitabları yazmış, həm Borçalıda, həm də Bakıda məktəbdə çalışarkən kitabın və mütaliənin əhəmiyyətini əhaliyə başa salmağa çalışmışdır.

N.Nərimanov hər bir xalqın milli varlığını, mədəniyyətini qorumaq üçün hər şeydən əvvəl həmin xalqın azadlıq əldə etməsinə birinci şərt hesab edirdi. Ona görə də Azərbaycanda sovet hakimiyyət qələbə çaldıqdan sonra müəyyən müstəqillik qazanmış respublikamızda elmin, təhsilin, mədəniyyətin, o cümlədən kitabxana işinin inkişafı onun diqqət mərkəzində dayanmışdı.

N.Nərimanovun kitabxana işi sahəsindəki fəaliyyəti çox rəngarəng olduğundan onun hər tərəfli öyrənilməsi məqsədi ilə kitab, kitabxana və mütaliə ilə bağlı fikirləri bir yerdə toplanmalı, müvafiq ixtisas fənlərinin tədrisi zamanı bu fikirlər təbliğ edilməlidir;

Son zamanlar N.Nərimanovun şəxsiyyəti ilə bağlı müxalifət qüvvələrinin yaratdığı rəsnfi münasibəti aradan qaldırmaq məqsədi ilə böyük yazıçı-publisistin, görkəmli ictimai-siyasi xadimin özünün çoxcəhətli ədəbi-bədii və siyasi yaradıcılığından istifadə edilməsi fayda verər;

Erməni işğalçılarına qarşı mübarizədə, gənc nəslin hərbi-vətənpərvərlik hissəsinin tərbiyəsində N.Nərimanovun zəngin irsindən səmərəli istifadə edilməlidir;

Kitabxanalarda N.Nərimanovun əsərlərinin təbliği istiqamətində dönmüş yaradılmalı, bu günə səsləşən dramları, fleytonları və məqalələri geniş oxucu kütləsi arasında məqsədyönlü şəkildə yayılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası: 10 c.-də. C.7. – B., 1983. – S.226-229.
2. Azərbaycan ədəbiyyatı. – B.: Maarif, 1989. – S.128-137.
3. Dubinski-Muxadze İ. Nərimanov. B.: Yazıçı, 1979. – 258 s.
4. Əhmədov T. Nəriman Nərimanov. – B.: Yazıçı, 1982. – 300 s.

5. Xələfov A. Azərbaycanca kitabxana işinin tarixi (1870-1920). – B., 1960. – s.
6. Xələfov A. Sovet Azərbaycanında kitabxana işinin tarixindən (1920-1932). – B.:1960. – 188 s.
7. Xələfov A. Azərbaycanca kitabxana işinin tarixi (Ən qədim dövrlərdən XX əsrə qədər): Dərslük. I hissə. – B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2004. – 328 s.
8. Kəçərli F. Nəriman Nərimanov. – B.: Azərbaycan EA nəşriyyatı, 1965. – 390 s.
9. Məmmədov M. Nərimanov və ana dili. B.: Elm, 1971. – 82 s.
10. Nərimanov N. Məqalələr, nitqlər: 2 c-də. – 2 c-də. - B.: Elm, 1988. – 312 s.
11. Nərimanov N. Seçilmiş əsərləri. – B.: Elm, 1973. – 254 s.
12. Nərimanov N. Seçilmiş əsərləri. – B.: Azərənşr, 1985. – 385 s.
13. Paşayev N. Nəriman Nərimanov və Azərbaycan mədəniyyəti. - B.: Azərənşr, 1986. – 176 s.
14. Tağıyev H. Azərbaycanca kitabxanaçılıq işi. – B.: Azərənşr, 1964. – 120 s.

Князь Аслан

**ВОПРОСЫ КНИГИ И ЧТЕНИЯ
В ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОМ НАСЛЕДИИ
НАРИМАНА НАРИМАНОВА**

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена к проблеме книга, библиотека и чтение в жизни и творчестве классиков азербайджанской литературы. В данной статье кратко изложены взгляды великого государственного деятеля, известного писателя, педагога, просветителя Наримана Нариманова на значение роли художественной литературы в формировании личности.

Автор изучает эту тему на трех направлениях: 1) Всестороннее исследование деятельности первой народной библиотеки-читальни Наримана Нариманова, созданного в городе Баку (1894-1898); 2) Обобщение деятельности Наримана Нариманова по библиотечном делам на постах председателя Азербайджанского Революционного Комитета и председателя Совета Народного Комиссариата (1920-1922); 3) Изучение взглядов Н.Нариманова к книге и чтению.

Elçin Əhmədov

Pedaqoji elmlər namizədi, dosent

ABŞ-DA UŞAQ MÜTALİƏSİ

Dünyada uşaqlarla, yeniyetmələrlə və gənclərlə kitabxana işinin aparılmasında zəngin təcrübə toplanmışdır. Onun dərinlən öyrənilməsi asan iş deyil. Bir tərəfdən bunun üçün tarix, mədəniyyət və ictimai inkişafın müasir vəziyyəti haqda dərin biliklərə malik olmaq, digər tərəfdən isə hər bir ölkədə kitabxana işinin təşkilində çoxsaylı nüansları bilmək tələb olunur. Kitabxana işinin inkişafında ən perspektiv istiqamət mütəxəssislərin səylərinin birləşdirilməsidir. Buna görə uşaq və gənclərlə işləyən xarici kitabxanaçıların təcrübəsi, məhsuldar əməkdaşlığın əsasının qoyulmasına xidmət edə bilər.

ABŞ-da kitabxana xidmətində uşaqların hüquqları 100 il qabaq təyin edilmişdir.

Bu istiqamətə XX əsrdə də böyük əhəmiyyət verilir. 1997-ci ildə bütün ölkə mütəxəssislərinin diqqət mərkəzində olan sənəd də Amerika Kitabxana Assosiasiyasının (ALA) - «Uşaqlar gözləyə bilməz... kitabxanalar onların hüquqlarını bu gün qoruyur» adlı sənədi olmuşdur. Onun müzakirəsi çox böyük hazırlıq işləri ilə müşayiət olunub: peşəkar nəşrlərdə məqalələr, ALA-nın aparıcı mütəxəssislərinin vəziyyəti təhlil etmələri və s. Bu gün də uşaqlara xidmət kitabxanasıların diqqət mərkəzində qalmaqdadır. Bu məsələləri daha yaxşı dərk etmək üçün ALA-nın ekspertlərinin fikirlərinə nəzər salmaq. Əvvəlcə inkişaf etmiş və inkişafda olan Amerika kütləvi kitabxanalarında ümumi sosial-mədəni kontekst haqda bir neçə söz deyək. Bu, Virciniya Meteusun materiallarında dəqiq əksini tapır.

V.Meteus 1958-ci ildə «Milli kitabxana həftəsi» keçirməklə Milli kitab Komitəsinin əsasını qoydu. O, 1977-ci ildə Konqres Kitabxanasında kitab Mərkəzində savadlanma və inkişaf işləri üzrə məsləhətçi işləmişdir.

O, «Uşaqlar gözləyə bilməzlər, amma onlar bunu edirlər» məqaləsində ölkənin sosial-siyasi həyatında uşaqlara kitabxana xidmətinin qısa tarixini kontekst şəkildə vermişdir. Maraqlı doğuran təkcə müəllifin göstərdiyi tarixi faktlar deyil, həm də Amerika cəmiyyətində problemləri peşəkarcasına görmək və zamanın tələbinə görə qiymətləndirməkdir. Məqalədə toxunulan bir çox məsələlər bu sahədə çalışan rus kitabxanaçılarına da çox yaxındır.

«Uşaqlar az olduqca, onlar haqda az fikirləşirlər, onlara tərbiyə verənləri də az qiymətləndirirlər». Bu yanaşma təkcə təhsil sahəsindəki siyasətdə deyil, kitabxana xidmətində də reallaşır.

Ancaq tarixə digər faktlar da məlumdur. Aqrar cəmiyyətdə uşaqlara valideynlərin qocalıqda sakitliyinin qarantı kimi baxırdılar.

Yetişən nəsil oxumurdu, fermalarda işləyirdi. Industrial əsrdə fabriklərdə uşaq əməyinin istismarı normal hal hesab edilirdi, təhsil müddəti isə çoxları üçün həddən artıq qısa idi. Ancaq XX əsrdə qəbul olunmuş qanunlar uşaqların təhsil alması və gələcəyə hazırlanması üçün şərait yaratdı.

V.Meteus hesab edir ki, ABŞ-da gənclərə bu günkü yüksək səviyyəli kitabxana xidmətinin əsası, əsrin əvvəlində uşaqlarla işin intensiv inkişafı ilə şərtlənir.

İlk bibliobuslar Ohayo ştatında 1900-cü ildə yaranmışdır. Nyu Yorkdan kitablar qərbə tərəf göndərilirdi. Massachusetts ştatında kitabxanaçılar Foll-River əyalətində işləyən qızları, Pittsburq fabrikində çalışan oğlanları kitabla təmin edirdilər. Həmin oğlanlardan biri - Endriyu Karneqi məşhur psixoloq sonralar kitabxanaya minnətdarlıq edərək, onların bir neçəsinə himayədarlıq etmişdir.

Amerika dövləti kitabxanalarla əməkdaşlıq edərək amerikalılara savadlarının səviyyəsini artırmağa, hüquq, dil və təhsil sahəsində biliklərini genişləndirməyə kömək etmişdir.

Hələ 100 il bundan əvvəl kütləvi kitabxanalar ictimaiyyətin rəğbətini qazanmış və onların maliyyə dəstəyini almışlar.

«Outreach» proqramları kitabxanadankənar kitabxana xidmətləri göstərir, ailələr və uşaqlarla iş istiqamətini müəyyənləşdirmişdir.

Bugünkü Amerika mədəniyyətində «uşaqlıq yaddaşının böyük rezervuarı» toplanmışdır. Bilik açar rolunu oynayır, bu zaman kitabxanada «əl altında» olarsa, insanlar onun resurslarından daha fəal istifadə edə bilərlər.

1920-30-cu illərdə ABŞ-da uşaqlara və gənclərə xidmət böyük uğur qazanıb. Bu uğur bütün kitabxana xidmətlərinə təsir edib. Lakin tədricən elə bir hərəkət başladı ki, bu gənc nəsillə işi «öz yoluna qoy-

maq» xarakteri daşdı, bir növ bu hərəkət kitabxanaçılıq peşəsinin statusunun qaldırılmasına xidmət edirdi. Sorğu işləri, böyük yaşlı oxucularla məsləhətləşmə, biznes ədəbiyyatı fondunun yaradılması aktuallaşmağa başladı. «Xalq Universiteti» kimi qəbul edilən kütləvi kitabxanalar «Kitabxana uşaq bağçası» obrazından çıxaraq daha sambalı görünməyə başladı.

Uşaqlara kitabxana xidmətinin inkişaf mühitində yeni dövr II Vətən müharibəsindən sonra başladı. Ailələrdə televiziyanın rolu artaraq, uşaqlar üçün tərbiyəçiyə və etibarlı dosta, böyüklər üçün isə «yaxşı həyat» yaradan obraza çevrildi. Bu dövrdə kitabə güclü ideyalar mənbəyi kimi baxılırdı. Müharibədən sonrakı bu cür intellektualizmə baxmayaraq ALA 1946-cı ildə Vaşinqtonda öz ofisini açdı. Burada məqsəd dövlət və digər təşkilat rəhbərləri ilə fasiləsiz iş aparmaqdan ibarət idi. Birinci dəfə Konqresin iclasında kitabxananın federal qanunlarına baxılmış, 1956-cı ildə prezident D.Eyzenhauer «Kitabxana xidməti haqqında akt» qanunu şəkildə təsdiq etmişdir. Bu proses ibtidai və orta məktəblərin federal qaydada maliyyələşməsi ilə davam etmişdir. Digər vacib addım isə 1958-ci ildə «Təhsilin müdafiəsində milli akt»ın qəbul edilməsi oldu.

1950-ci illər orta sınıfların sayının artması dövrü oldu. Bu illərdə milyonlarla işçilər savadsızlığa, bilik səviyyəsinin aşağı olmasına görə iş yerlərini itirdilər. Onlar öz vətəndaş, sosial, iqtisadi və təhsil hüquqlarını tələb etməyə başladılar, bunun üçün isə informasiyalı olmaq vacib idi. Bu cür vəziyyət kitabxana işçiləri üçün taleyin qisməti idi, hansı ki, «kitabxanaların qapısını» döyürdü. 1960-65-ci illərdə kütləvi kitabxanalar öz inkişafında yeni stimula aldı. Bu dövrdə kitabxanaların rolunun artmasını təkcə cəmiyyət tələb etmirdi, eyni zamanda bunu kitabxanaçılar özləri də dərk edirdi. Özünün yeni rolu haqqında təsəvvürlər bütün növ kitabxanalara (kütləvi, məktəb, kollec, universitet və s.) xeyir gətirdi.

1960-cı illərdə şəhər əhalisinin kəskin şəkildə artması, kütləvi kitabxanalara əlavə maliyyə vəsaiti ayrılması problemini doğurdu. 1964-cü ildə Konqres qanuni layihəyə baxdı. «Kitabxana xidməti və kitabxana tikintisi haqqında akt» təsdiq etdi. 1973-cü ildə 1800 bina yenidən təşkil edildi. Bu isə təxminən 69 min amerikalıya xidmət edəcəkdi. Hətta elə ailələrə xidmət edilirdi ki, onlar heç vaxt kütləvi kitabxanalardan istifadə etməmişdilər.

1958-ci ildə ALA-nın Milli Kitab Komitəsi ilə əməkdaşlığı nəticəsində Milli kitab həftəliyi təşkil edildi. 1954-74-cü illəri əhatə edən kitabxanalara və mütaliyəyə kömək məqsədilə illik proqramlar hazırlan-

nağa başlandı. Bu amerikalıların həyatında kitabxanaların imkan və əhəmiyyətinin böyük olduğunu təsdiq edərək, bu kitabxanaların idarəetməsində yeni liderlərin meydana çıxmasına, kitabxanaların maliyyə cəhətdən müdafiə olunmasına, eləcə də dövlət, biznes-mühihi və ictimai təşkilatlarla əməkdaşlığa səbəb oldu.

Milli Kitab Komitəsinin apardığı iş nəticəsində 1965-ci ildə «Elementar və orta təhsil haqqında akt» təsdiq edildi. Bu akt məktəb kitabxanalarının resurslarının artırılması və yetişməkdə olan nəsəl xidmət məqsədilə 100 milyon ABŞ dollarının bu istiqamətdə xərclənməsinə səbəb oldu.

1964-cü ildə qəbul edilmiş «İqtisadi imkanlar haqqında akt» məktəbdə yaşlı uşaqların inkişaf mühitini genişləndirdi. Burada milli azlıqların vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, kasıbçılığın aradan qaldırılması da nəzərdə tutulurdu. Burada uşaqlıqda tədris zamanı aksent problemi, əqli, sosial və emosional inkişaf problemləri və s. işlənmişdir ki, bu məsələlərin həlli uşaqların gələcək həyatdakı uğurlarının əsasıdır. Erkən uşaqlıqla bağlı bu proqramlar uşaq kitabxanaçılarının diqqətini cəlb etmiş, onları işə başqa cür yanaşmağa sövq etmişdir.

1968-ci ildə uşaqlara kitabxana xidməti məbarizə şəklini almış, tez-tez ixtisara düşən ştat və resurslar onların işini çətinləşdirmişdi. Kütləvi kitabxanalar məktəbdən sonra məktəbdənkənar iş mərkəzləri ilə əməkdaşlıq edir, çoxlu sayda evdə baxımsız qalan uşaqlara xidmət göstərir, effektiv yay proqramları işləyir, bu işə tətill zamanı məktəblilərin təhsil səviyyəsini qoruyub saxlamağa kömək edirdi. Bütün bu çətinliklərə baxmayaraq uşaq kitabxanaları çox böyük hörmət və rəğbət qazanmışdılar. Onlar məqsədli peşəkarlar kimi qəbul edilirdilər.

1991-ci ildə Ağ Evdə keçirilən kitabxana və informasiyaya dair Konfransda uşaqlara və təhsilə dəstək alqışla qarşılandı. Bir çox uşaq kitabxanaçıları digər növ kitabxanaların mütəxəssislərinə etiraz etdilər. Bu etiraz onunla bağlı idi ki, yetişkən nəsəl kitabxana xidməti bütün forum nümayəndələrinin diqqət mərkəzində idi.

Axırıncı 10 il göstərdi ki, kitabxana xidməti sadəcə «yaxşı bir iş» deyil, o həm də elmi cəhətdən sübut olunmuş tər sahədir. Söhbətlər, mütaliə kitab göstərişi və s. xidmətlər uşağın əqli inkişafında tamamilə mütləqdir.

Tədqiqatların nəticəsi onu göstərir ki, destruktiv davranış, cinayətkarlıq savadsızlıqla da sıx bağlıdır. Sadaladıqlarımız göstərir ki, uşaqlıq dövründən yeniyetməlik və eləcə də böyük yaş dövrünə keçiddə uşaqlar qarşılarında duran müxtəlif problemləri həll etmək üçün lazım olan vərdiş və təcrübəni kitabxananın köməyi ilə əldə

edirlər. Təəssüf ki, indiki vəziyyət kitabxanadan şəxsiyyətin inkişafı və özünütəhlil etməsində tam şəkildə istifadə edilə bilmir. İndi bu məqsədi mütləq iqtisadi səmərə və sosial təhlükəsizliklə bağlamaq lazımdır. İnsaniyyətlik tarixi göstərir ki, orada çox şey acgözlük və qorxu motivi üzərində qurulub. Uşaq və gənclərlə işləyən kitabxanaçılar siyasi xadimlərlə sosial problemləri həll etmək iqtidarında olduqlarını nümayiş etdirmədilər.

Təhsil sahəsində görkəmli Amerika xadimi – Con Qardner qeyd edir: «Başa düşmək lazımdır ki, sosial sistemdə olduğu kimi, istənilən idarədə dəyişiklik etmək üçün iiderə enerjili, məqsədyönlü və güclü təkan vermək lazımdır. Əks halda prosesi qızışmış vətəndaş və ya böhran idarə edəcək. Uşaqlar belə təkanı gözləyə bilməzlər, çünki onlar çox sürətlə böyüyürlər. İnsanın formalaşması üçün lazım olan qiymətli illər ötür. Çox uşaqlar əvvəllər gözləyiblər, çoxları indi də gözləyir. Onlar gözləməli deyillər».

ALA-nın «Uşaqlar gözləyə bilməzlər» kompaniyası onun prezidenti Meri Sommervillin rəhbərliyi ilə 1996-1997-ci illərdə keçirilib. Aksiyanın sonunda «Amerika kitabxanaları» curnalı kitabxana mütəxəssislərini yığaraq, onların peşə problemlərini müzakirə edib.

Müxtəlif tip kitabxanadan 8 aparıcı mütəxəssis XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəlləri üçün uşaqların tələbatını müzakirə etmiş və bunu «Uşaqlar nə gözləyir və biz onlara nə verə bilərik?» adlı məqalədə əks etdirmişlər. Onlar Amerika kitabxanaçılarını bu gün ən çox rahat edən müxtəlif aspektli problemlərin iş istiqamətini ayırd etmişlər.

Ünsiyyət. Müasir Amerika ailəsində uşaqlarla valideynlərin ünsiyyət problemi ilə Mayami-Biçdə uşaqlarla iş üzrə məsləhətçi Karolina Feller Bausep məşğul olur. «90 yaşında yaxşı olur ki, yanvarda özünə moruq ala bilərsən, ya da ki, dostun gilə gedəndə azmışsansa, mobil telefonla zəng edə bilərsən, pis odur ki, dünya liderləri, kino ulduzları, məşhur idmançıların həyatı haqda nə qədər dərin biliyin olursa olsun» öz doğma ailənlə ünsiyyəti itirmisən.

Bir çox valideynlər bir-biri ilə ünsiyyət yarada bilmədikləri üçün çətinlik çəkirlər. Uşaqlar bu gün artıq dostları ilə hay-küylə oynayırlar, çünki bu «çox təhlükəli»dir, indi onlar tək-tənha oturub televizora baxır, ya da ki, başqa elektron möcüzə ilə oynayırlar.

Biz belə ailələrə proqram hazırlayaraq, daha güclü olmağa və ünsiyyətlərini bərpa etməyə kömək edə bilərik. Öz kitabxananızı elə bir yerə çevirin ki, ailələr orada özlərini həmişə arzu olunan kimi hiss etsinlər, bir-birlərinə dostluq dəstəyi göstərə bilsinlər. Buna kitabxa-

nada təşkil edilən «ailə klubu» kömək edə bilər, hansı ki, mövzunu kitabxanaya ilə bərabər oxucu özü təyin edir.

Kitab və onun rolu. Nyu York kütləvi kitabxanasının xidmət üzrə koordinasiyaçısı Culi Kalmiz yazır: «Uşaqlar həvəsəlsiz olduqda tez-tez soruşurlar», «Bu nə vaxt olacaq? Bu orada olacaq mı? Artıq vaxtır! Kitab uşaq arzu və xəyallarını gerçəkləşdirən sehri vasitədir. Hələ ömrünün ilk illərindən kitab körpə ilə işləmənin bir hissəsi olmalıdır. Ananın oxuduğu laylanı rimor və ritmi körpənir böyüməsində ona ana südü qədər vacibdir. Dovşan Piterlə, hər şeylə maraqlanan Corla, Vinni Puxla, Medlinlə görüşməyən istənilən uşaq ən vacib olan «qidalandırmadan» məhrumdur. Nyuberi mükafatı laureatı Syuzen Kuper qeyd edir ki, «hər bir uşaq kitabla görüşmə imkanına malikdir».

«Bu imkan informasiyanın, məmnunluğu, təhsilin cəmləndiyi kitabxanada mümkündür. Onun qapıları isə hər bir valideyinin və uşağın üzünə açıqdır.»

Texnologiya aləminə qarışmış kitab əsl danışmaq aləti olub, ağıl, dərrəkə və yaradıcılığı birləşdirir. Kitablara gölə atılmış kiçik gəmilər kimidir. Siz heç vaxt bilməyəcəksiniz ki o, nə qədər uzağa gedəcək. Onlara ideyanı dalğalar gətirir, hansı ki, bu ideyalar həyat məktəbindən keçir. Gələcəyə yol yoldaşı tapmaq üçün uşaqlar yeni insanlarla, ideyalarla və kitablara yola çıxmalıdırlar».

Təhlükəsizlik. Bu səmimi kitabxana əhatəsinin yaradılmasında ən vacib amildir. Filadelfiya Azad Kitabxanada kütləvi xidmətə dəstək ofisinin rəhbəri Edra Petermanyarü «Savadlı olmaq üçün uşaqlar onlarla münasibətin səmimi və konfortlu olmasını görməlidirlər». Kitabxanalar məhz bu cür atmosfer yaradaraq uşaqlara öz dünyasını tədqiq və dərk etməyə kömək edir.

Əgər kitabxana uşağın həyatının bir hissəsi olmaq istəyirsə, o, hər kəsin seçim hüququnu təmin etməlidir. Əgər kitabxana uşağın tədris və təhsilində iştirak etmək istəyirlərsə, onda uşaqlar kitabxanadan dəstək və hörmət hiss etməlidirlər. Təhlükəsiz tədris hələ kitabxananın layihələndirilməsi və tikintisi mərhələsində yaradılır.

Kitabxanaya müraciət edən uşağa nə maneə olacaq? Simvollar və onları mənəvi aydınlıq mı? Sözlərlə bərabər qrafik təsvirlərdən istifadə etmək lazımdır mı? Burada südəmərlər, məktəbəqədər uşaqlar və onları gətirən böyüklər üçün yer olacaq mı, onlar harada birgə istirahət edə bilərlər? Ev tapşırıqlarını həll etmək üçün məktəblilər lazımı materialı əldə edə biləcəklər mi? Uşaqların birgə iş və öz problemləri haqqında söhbət aparması üçün şərait olacaq mı?

Uşaqlarla sağlam atmosfer yaradılmasında personalın onlara münasibəti vacibdir. Böyüklərin olduğu kimi uşaqların da suallarına diqqət və hörmətlə yanaşılırmı? Əməkdaşlar uşaqların maraqlarını təhsil yönündə istiqamətləndirə bilirlər mi? Doğrudanmı, kitabxana əməkdaşları uşaqlarla birgə fəaliyyət göstərərək onları öz gənc tələbatçıları kimi görürlər.

Kitabxananın əhatə dairəsi gənclər üçün təhlükəsizdir, çünki yanında daim öz köməyini əsirgəməyən, onları əlqışlayan, fərqinə varmayan və ya şüurlu şəkildə ona kömək edən dost vardır.

Əməkdaşlar uşaqlarla hörmətli istifadəçilər kimi rəftar etdikdə, onlar özlərini tədris prosesinin vacib iştirakçıları kimi görürlər. Uşaqlarla dost münasibətdə olan kitabxana ən yeni resurs və xüsusi proqramlarda vacibdir.

Şəxsi mənlilik hissi. Bruklin kütləvi kitabxanasının hamisi Lyusil Tomas yazır: «Uşağın böyüməsində əsas məsələ, onda özünü müsbət qiymətləndirmənin inkişafıdır. Başqa sözlə uşaq özündə şəxsi mənlilik hissinin inkişafına böyük ehtiyac duyur ki, bu da onun gələcəkdə xəşbəxtliyinə, effektiv yaşamasına və işləməsinə səbəb olur. Özünü pis və köməkətsiz hiss edən uşaqlar böyüklərin tələblərinə uyğun olmadıqlarından və «mənliliksiz» olduqları fikirlərdən əzab çəkirlər. Belə uşaqlar heç vaxt özlərində pozitiv, fərdi və mədəni meyarları inkişaf etdirə bilmirlər».

Əlbəttə, təkcə kitabxanalar mənlilik hissinin formalaşdırma bilməzlər. Uzaqlaşan həyat təcrübəsi sağlam «Mən» obrazının inkişafını asanlaşdırır. Bu prosesə isə gənc şəxsiyyətin inkişafının ayrılmaz hissəsi olan uşaq ədəbiyyatı çox kömək edir. Bu ədəbiyyat uşaqlara «Mən kiməm?» sualına cavab verməkdə və onlara öz şəxsi xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməkdə kömək etməklə insan olmağın çətinliyini başa salır.

Kitab uşaqlara başqa aləm haqqında məlumat verir, öz şəxsi problemlərini həll etmək üçün yollar tapmağa kömək edir. Bu uşaqlıqda baş verəndə daha gözəl olur.

Bruno Bettelheym özünün «Füsunkarlığın xeyiri» kitabında sübut edir ki, uşaqların psixoloji inkişafında folklor və nağılların rolu mütləq vacibdir. «Folklor uşaqlarda psixoloji diskomfort hissini uzaqlaşdırmağa kömək edir, onların fantaziyasına qida verir. Nağıllar da başqa ədəbiyyatlardan fərqlənərək, uşaqların xarakterinin inkişafı üçün vacib nümunələr göstərilir».

Böyük uşaqlar istəyirlər ki, onları necə varda, eləcə də qəbul etsinlər, onlar öz həmyaşıdlarından fərqlənməyə çalışırlar. Ədəbiyyat, insanın ümumi emosiyaları, motiv və modellərini göstərərək, inkişafın

müxtəlif mərhələlərində uşaqların ehtiyac duyduğu təcrübəni onlara verir.

Kitabxanaçılar bütün yaşda uşaqlara ən yaxşı ədəbiyyatla təmin etməkdə məsuliyyət daşıyırlar. Uşağın inkişafında, xüsusilə bilik-hərəkət verici qüvvədir, hansı ki, onun ayrılmaz hissəsini kitabxanaların uşaqılıqda onlara verdiyi materiallar təşkil edir. Biz yeni texnologiyadan uşaqlara məhz belə təcrübə vermək üçün istifadə etməliyik. Həmişə uşaqların inkişafına kömək edən, onlarda şəxsi mənlilik hissini möhkəmlədən materiallar seçin. Həmişə elə kitablar seçin ki, orada etnik qruplara hörmət hissi öz əksini tapsın».

Diqqət. Karneqi Pitsburq Kitabxanasının xarici xidmətlər üzrə direktorunun köməkçisi Debbi Conson Houson: «Tədqiqatlar göstərir ki, uşaqlar mütaliəni, məktubu, arifmetikəni təkrar vasitəsilə öyrənirlər. Mütaliə vərdişlərinin yaxşılaşdırmaq məqsədilə pedaqoqlar valideynləri 15 dəqiqə müddətinə uşaqların mütaliə mərkəzinə dəvət edirlər. Mütaliə vərdişlərinin yaxşılaşdırılmasında gənclərə kömək edən proqramlardan biri «Mənə oxu, mən qulaq asacam» adlı proqramdır. Bu proqram məktəbdənkənar mütaliə ilə məşğul olan 40 gənc iştirakçı və 20 nəfər könüllü, oxuyan tərəfi» özündə birləşdirir. Hər məşğələ zamanı məktəblilər könüllülərə 15 dəqiqə ərzində kitab oxuyurlar, sonra isə mütaliə vərdişlərinin inkişafı üçün digər yaradıcı işlərlə məşğul olur, evdə mütaliə etmək üçün materiallar seçirlər. Proqramın sonunda, yəni 12 həftədən sonra məktəblilər yaxşılaşmış mütaliə vərdişlərini və artan şəxsi mənlilik hissini nümayiş etdirirlər. Onlar hətta böyük yaşlı dostlar da tapırlar.

7-9 yaş uşaqların həyatında çox qısa bir dövr olmasına baxmayaraq, qabiliyyətlərinin inkişafı üçün çox vacib bir dövrdür. Ona görə də kitabxanalar bu cür klublar yaratmağa çalışmalı və Təhsil Departamenti ilə birgə iş aparmalıdır.

Dərketmə. İbtidai Qərb məktəbinin, məktəb kitabxanalarının mətbuat mütəxəssisi Enn van der Meylen «Zamanın tələbinə uyğun olaraq biz mütəxəssislər dərketmə sahəsində öz mühüm rolumuzu başa düşməliyik. Dərketmə qabiliyyəti keçmiş və bu günü, özünü və özlələri dərk etmə əsasında yaranır və bu anadangəlmə deyil. Xarici dil və ya musiqini öyrəndiyimiz kimi kiçik yaşlarından stimullaşdırılan dərəkədə yaxşı inkişaf edir.

Kitabxanaçılardan tələb edilən əsas vəzifə uşaq dərəkəsinin inkişafı ilə bağlı apardığı işdir. Bu zaman çox böyük qayğı və ehtiyat göstərmək lazımdır ki, informasiya axtarışı və uşaqlarda dərketmə qabiliyyətinin inkişafına ayrılan vaxtlar arasında tarazlıq yaransın».

«Dərketmənin bəcərilməsi» üçün heç bir əlavə maliyyə qoyulmuş vəsaitlər və elektro-enerji ələb edilir. Eyni zamanda dərəkə əsl orcaı fikrin əsasıdır. Hər hansı hadisəni danışmaq biz uşağın dərəkəsinin stimullaşdırılmasında güclü bir vasitələrdən istifadə etmiş oluruq. Küncdəki böyük xalçanı göstərərək, hansı ki, biz o xalça üzərində nəğmə danışmışıq - 5 yaşlı oğlan deyir: «Bilirsinizmi, bu xalça doğurdan da sehirdir».

Uşaqların KİV-ə inamı problemi. İntellektual azadlığın təhlükəsizliyi və müdafiəsi korrepleksi müasir problemdir. Silviya Mavrogens Mamy Deyt (Florida) kütləvi kitabxanalarda gənc oxucularla iş üzrə inzi-batçı: «Müasir cəmiyyətdə uşaqların müxtəlif məsələlərə münasibət məhduddur. Daim bəzi televiziya proqramlarının və saytların yaş uyğunsuzluğu haqqında mübahisələr aparılır. İnternet gənclər üçündür, bu isə bizim üçün çox vacibdir. Əgər kitabxana istirahət və əyləncə üçün kitab təklif edirsə, bəlkə «çatlar» (İnternetdə virtual əlaqə otağı) başqa növ informasiya təklif edirlər? Bir çoxları hesab edirlər ki, belə yerlərdə həyatla çatışmayan münasibət nəticəsində meydana gəlmişdir. Digərləri isə hesab edirlər ki, uşaqların «çat» lardakı təcrübəsi onların həyatlarının digər individual tərəfinin inkişafını asanlaşdırır».

Kim haqlıdır? Biz uşaqların təhlükəsizliyinin qeydinə qalaraq onların intellektual azadlığı üzərində hökümranlıq etməliyikmi? Məgər kitabxana yalnız ənənəvi nəşrlər formasında çıxan informasiya ilə təmin etməlidirlər?

Bizim sənətin izdə ən vacib problem uşaqların intellektual azadlığının müdafiəsi problemidir. Kitabxanalar kitabxana idarəsi ilə birgə formalaşdırılmış və bəyənilmiş intellektual azadlığın müdafiəsi siyasət aparırlar. Hansı ki, burada elektron informasiya vasitələri ilə yanaşı kitabxananın real fondunun da inkişafı nəzərdə tutulur.

Cəmiyyətdə siyasət necə olursa-olsun, kitabxanaçılar uşaqların tərəfində olmalı, onların oxumaq və öyrənmək hüquqlarını müdafiə etməlidirlər.

Təhsil bu günün və gələcəyin məsələsi kimi. Ostin cəmiyyəti kollecinin resurslarını öyrənən mərkəzin müdiri Cüli Todaro «Gələcəyimizə yaxşı qarantı üçün biz bu günə kapital qoymalıyıq. Baş investisiya isə uşaqlardır. Kütləvi və məktəb kitabxanalarının kitabxanaçıları təkcə gənclərin təhsil səviyyəsinin yüksəlməsində məsuliyyət daşıyır, həm də onlara kömək üçün aşağıdakı imkanlara malikdirlər: tənqidi təfəkkür və informasiya axtarışlarında vərdişlərin öyrənilməsinə standart yanaşma - istənilən yaşlı tələbatçılar bütün tip kitabxanalarda və informasiya mərkəzlərində istənilən informasiyanı əldə etsin, onlar heç bir məsələ

siz bir informasiyadan digərinə keçə bilsin: bütün kitabxanalar və informasiya xidmətlərinə bütün yaş dövrünü əhatə edən tələbatçıların azad daxil olması; çap materialları və elektron daşıyıcıların köməyinə informasiyanın ali məktəb kitabxanalarına ötürülməsi; uşaq inkişafında tədqiqatların aparılması, tədris planlarının hazırlanması, tarixlə bağlı kolleksiyaların hazırlanması, uşaq haqqında kolleksiyaların hazırlanması, uşaq psixologiyasını əks etdirən spesifik materiallardan, pediatriya, uşaqların ibtidai təhsili haqda materiallardan, daha geniş bilik sahələri olan sağlamlıq, dövlət siyasəti və s. haqda informasiya vermək, cəmiyyətdə ailə sağlamlığı haqqında proqramların aparılması; bina ilə təminləmə; materiallar, mütəxəssislərin köməyini təmin etmək şərtlə uşaqlar, böyükklərin onların işinə nə vaxt qarışacaqlarını gözləyə bilməzlər. Məsələn: Ali məktəb kitabxanalarının kitabxanaçıları öz resurslarını ortaya qoymağa, gələcəyə hazırlaşmağa gənclərə kömək etməyə lider olmalıdırlar.

Uşaq kitabxanaları üçün kadrlar. ABŞ-da «Oxucu milliyətinin» yaranması ixtisaslaşdırılmış kitabxanaçılara tələbat yaradıb. Kitabxanaçı kadrların çatışmaması bu - bu yeni «çağırışdır»; Meri Sommervill belə hesab edir. Yaxın keçmişdə o, Mayami-Deyddə kütləvi kitabxana şəbəkəsində öz direktor postundan imtina etmişdir.

Həmkarlarının təcürübəsi əsasında yazdığı məqaləsində o son illərdə çətinləşən bu vəziyyəti təhlil etmişdir. Uşaq kitabxanaçıların çatışmaması bir çox səbətlərlə şərtlənir. Bunlardan birincisi mütəxəssislərin yüksək maaşı və uzun yay tətili olmasına görə məktəb kitabxanasına keçməsidir.

Bununla bərabər bir çox ekspertlər qeyd edirlər ki, əksər ştatlarda uşaq kitabxanaçıların azlığı, son 10 il ərzində bir çox məktəb müdirlərinin, yetişən nəsillə işləməyi bacaran mütəxəssisləri tapa bilməsidir.

İkinci məsələ ondadır ki, bu gün məktəb kitabxanalarını lazımi vəsaitlə təmin edə bilirmi? ya yox. Bu konkret olaraq məktəb kitabxanalarından asılıdır.

Bir çox mütəxəssislər hesab edir ki, kitabxana təhsilini sırf informasiya yönümlünə istiqamətləndirmək heç də həmişə düzgün deyil.

Körpələrə, məktəbəqədərki uşaqlara və xüsusilə çətin tərbiyə olunan uşaqlara xidmət, xüsusi hazırlıq tələb edir. Uşaqların erkən ibtidai təhsili, uşaq inkişafı, mütləq və uşaq psixologiyası sahəsində tədris kurslarının yaranması vacibdir, bu şərtlə ki, uşaqlara kitabxana xidməti mövzularında marketinq xidmətləri olmasın. Kitabxananın idarə edilməsində müasir sosial problemləri, qanunvericilik məsələ-

lərini və s. işıqlandırmaq lazımdır, elə etmək lazımdır ki, kitabxanaya gələnlər oranı hamı üçün açıq bir təşkilat kimi qəbul etsin. Uşaq kitabxanaçıların təhsilini təkmilləşdirmək və yaxşılaşdırmaq üçün məktəb kitabxanaları və hakimiyyətin, ALA və uşaqlarla işləyən təcürübəçilərin qüvvələrinin birləşməsi vacibdir. Kitabxanaçıların karyera məsələlərinə baxaraq Meri Sommervill qeyd edir ki, məsələn, Mayami və Çikaqoda rəhbərlik öz xidmət ölçüsünü artırır, uşaq kitabxanaçıların çoxu tezliklə, filialların müdiri olacaqlar. Digər ştatlarda onlar çox vaxt müdir köməkçisi olurlar. Lakin bu praktika heç də hər yerdə yayılmayıb. Texas ştatının kitabxanaçıları belə qeyd edirlər ki, uşaqlar INTERNET-in fəal istifadəçiləri olduqları üçün kitabxana rəhbərləri kitabxanaçıların özlərinin də kompüter savadına malik olmalarını aktual problem hesab edirlər.

Müəllif ortaya çıxan daha bir problemi də diqqətə çatdırır-bu da cəmiyyətdə yaşayan milli azlıqlardan kitabxanaçıların hazırlanmasıdır. Belə ki, Minnesota ştatında etnik azlıqlara kitabxana təhsili verilməsi üçün hökumət kitabxanaya qrant verir. Atlanta, Bruklində və Mayamidə son illər iş ən azı 2 dil bilən mütəxəssisləri götürürlər (adətən, İspan və Asiya dili qrupu).

Yaxşı məvacib, karyera qurmaq imkanı, mülayim iş şəraiti ilə yanaşı, əməkdaşların ixtisaslarının artırılması, davamlı təhsil proqramlarının işlənməsi, baş keyfiyyət stimulu olan kitabxanaçının kitabxanada fəaliyyətini xidmət edən yerli və ümumilli miqyasda konfransların keçirilməsi də tələb edilir. Öz vacib sosial rollunu reallaşdırmaq üçün mütəxəssislərə ictimai dəstək də vacibdir.

Yeni xidmətlər içərisində iqtisadi səhətdən xeyirsiz olan ingilis dilini pis bilən uşaqlar və əhali üçün kitabxanadankənar xidmətdir (outreach prinsipi) Kitabxanaların fondu, göstərdikləri xidmətlər və işçi personalı bu tələbatı uyğun olmalıdır. Bir çox kastı ailələrin uşaqları ev tapşırığını həll etmək üçün və işçi ya məktəbdən sonra yığılmaq üçün bir yerə ehtiyac duyurlar. İllik qrantların artması ilə əlaqədar gənclərin də çoxalması kütləvi kitabxanadan bu məsələləri həll etməyi tələb edir. Bir çox ailələr öz uşaqlarına ev şəraitində təhsil verir ki, bu da kitabxana resurslarına tələbatı artırır. Ona görə də gənclərə informasiya axtırışı strategiyasını daim öyrətmək lazımdır.

Beləliklə, qeyd etmək lazımdır ki, ABŞ-da kitabxana işi gənclərin tələbatı ilə heç də asan uzlaşdırılmayıb. Bu işdə uşaq, gənclər, məktəb kitabxanaçıları böyük və mühüm rol oynamış və onlar bu sahənin inkişafının vacib olduğunu sübut etmişlər.

ABS-da uşaqlara kitabxana işinin öyrənilməsi bu mühitdə öz problemlərimizi üzə çıxarmağa kömək edir.

Azərbaycan kitabxanaçıları dövlət və ictimai strukturlarla birgə bu günün tələblərinə cavab verən uşaqların kitabxana və informasiya hüquqlarının reallaşdırılması sahəsində milli proqramı yaratmalı və müdafiə etməlidir. Strateji planların və iri miqyaslı proqramların işlənməsi və reallaşdırılması vacibdir. Bu gün Respublika mədəniyyət və incəsənət ali məktəblərində uşaq kitabxanaları üçün mütəxəssislər faktiki olaraq hazırlanır. Təhsil ənənələrimizi itirərək sonra amerikalılar kimi onu necə bərpa etmək haqqında düşünməliyikmi? Bu gün əldə etdiklərimizi qorumaq və təhsilin məzmununu yeniləşdirmək təzimidir. Uşaqlara kitabxana xidməti onların psixologiyaları sahəsində, sosial tendensiyaların uçotu sahəsində və cəmiyyətdə demoqrafik dəyişikliklər sahəsində dərin biliklər tələb edir. Xaricdə olduğu kimi uşaqlar, gənclər məktəb kitabxanaları sahəsində proqramların varanması və reallaşdırılmasında Azərbaycan kitabxana ictimaiyyətinin birləşməsi və dəstəyi bizim üçün də vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əhmədov E., Nəsiyeva V.B. Qabaqcıl Kitabxana təcrübəsində uşaqların informasiya təminatı problemləri (Xarici kitabxanaların iş təcrübəsi əsasında) // Xəzər Xəbər.-1999.-№71.-S.14-126.

2. Чудинова В.П. Библиотечная работа с детьми в США: пути развития // Библиотековедение.-2001.-С.99-106.

3. Караваева Е.В. Детская библиотека в меняющемся информационном мире // Библиотековедение.-2002.-С.43-48.

Эльчин Ахмедов

ДЕТСКОЕ ЧТЕНИЕ В США

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы детского чтения в США. Здесь анализируются национальные и международные проекты и разработки по этой теме.

NOT NƏŞRLƏRİNİN TƏSVİRİ

Bütün dövrlərdə gənclərin mənəvi-estetik tərbiyəsinə, bədii zövqlərinin formalaşmasına fikir verildiyi kimi Azərbaycanın müstəqilliyi dövründə də bu məsələlərə xüsusi diqqət yetirilir. Çünki insanların mənəvi simasını formalaşdırmadan, onları kamil şəxsiyyətə çevirmədən suveren dövlətin inkişafına, onun beynəlxalq aləmdə nüfuz qazanmasına nail olmaq çətinidir. «Bununla yanaşı düzgün həyat yolu seçmək, qüvvə və bacarığını, istedad və qabiliyyətini ən nəcis əməllər uğrunda mübarizəyə həsr edə bilmək xeyli dərəcədə insanın öz əxlaqi borcunu necə başa düşməsindən, mənəvi estetik tərbiyəsinin səviyyəsindən asılıdır» (1).

Müasir dövrdə estetik tərbiyə insanda əmək, təbiət, ictimai həyat, məişət və incəsənət gözəlliklərini başa düşüb qiymətləndirmək və gözəli eybəcərdən fərqləndirmək qabiliyyətini tərbiyə etməyə yönəldilməlidir.

İncəsənət estetik tərbiyənin ən qüdrətli vasitələrindən biridir. İncəsənət əsərlərindən alınan estetik zövq ən güclü müsbət emosiyalardan biridir ki, bunlar insan orqanizminə olduqca yaxşı təsir göstərir. İncəsənət sağlamlığa xidmət edir, «çünki gözəllik duyumu həyat duyumudur», ölməzliyə inam doğurur, çünki gözəllik bizdə yaşamaq həvəsi oyadır (2).

İnsanın həyatını incəsənətsiz təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. İnsanı həyatı boyu incəsənət müşaiyyət edir, onu əyləndirir, düşündürür, sevindirir, kədərləndirir, tərbiyə edir, özünü dərk etməkdə ona yardımçı olur. Kitabxanalarda incəsənətə dair ədəbiyyatın təbliği sahəsində görülən işlər gənclərin təsviri sənət əsərləri vasitəsilə tərbiyələndirilməsinə kömək edir.

«Kitabxana – elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial institutdur» (3).

Gənclərin estetik tərbiyəsində not-musiqi materiallarının təbliğinin olduqca böyük əhəmiyyəti vardır. Musiqi-estetik tərbiyədən söhbət aparıldıqda onun bütün canlarını duyub başa düşən dinləyicilər dəstəsinin tərbiyələndirilməsi, onlarda yüksək bədii-musiqi zövqünün formalaşdırılması kimi zəruri məsələlər ön plana çəkilmiş olur. Aydın məsələdir ki, dinləyicidə yüksək musiqi zövqü, hərtərəfli inkişaf etmiş eşitmə qabiliyyəti o vaxt tərbiyə oluna bilər ki, o, uzun əsrlik tarixə malik olan musiqi təcrübəsinin müxtəlif sahələri ilə estetik təmasda, ünsiyyətdə olsun. Heç şübhəsiz ki, xalq musiqi mədəniyyətimiz, onun bədii estetik keyfiyyətləri və gələcək inkişafı ilə əlaqədar olan bu məsələlər geniş işıqlandırılmasına hələ də ehtiyac duyulur.

Bu mühüm işdə kitabxanaların fəaliyyəti son illər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Musiqi nəşrləri içərisində not nəşrləri xüsusi yer tutur. Not nəşrləri musiqi yazısıdır. Not yazısı musiqinin yazısında tətbiq edilən qrafik işarələrin məcmusundan ibarət olaraq hərflər və hərflər rəqəmlə işarə olunan ən qədim yazı növlərindən biridir. X əsrə qədər Qərbi Avropa not yazısında qədim yunan hərfləri (sonralar latın hərfləri) tətbiq edilmişdir.

Yaxın və Orta Şərqdə not yazı işarələri V-II əsrdən məlumdur. X əsrdə qədim Şərq alimi Əl-Fərabinin, XIII əsrdə Azərbaycan musiqişünası Səfiəddin Urməvinin not yazıları olmuşdur. XIX əsrə qədər not yazısı əsasən Şərqdə tətbiq edilmişdir. İctimai-tarixi şərait, Şərqdə Avropa musiqi janrlarının yayılması və inkişafı ilə əlaqədar olaraq hər yerdə, o cümlədən Azərbaycanda da not yazı sistemi qəbul edilmişdir (4).

Hazırkı dövrdə xalqımızın tarixini, zəngin ədəbi irsini, incəsənəti, istedadlı sənət adamlarının yaradıcılığını oxuculara çatdırmaq kitabxana işçilərinin əsas vəzifəsidir. Oxucuların müxtəlif məzmunlu sorğuları nəzərə alınaraq kitabxana fondlarında teatr, musiqi, təsviri incəsənət, qrafiki albomlar, not nəşrləri, plakatlar, illüstrasiyalar əldə edilir və onların fondnda qorunub saxlanması üçün bütün vasitələrdən istifadə edilir. M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Milli Kitabxanasının not və musiqi ədəbiyyatı şöbəsində yerləşdirilən sənədlərin müəyyən hissəsini not nəşrləri təşkil edir.

Şöbənin fondunda Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin əsasını təşkil etmiş görkəmli bəstəkarlardan Ü.Hacıbəyovun, M.Maqomayevin, Q.Qarayevin, Niyazinin, F.Əmirovun, S.Hacıbəyovun, A.Zeynallının, Rusiya bəstəkarlarından M.Qlinkanın, A.Çaykovskinin, xarici ölkə bəstəkarlarından Rossininin (İtaliya) və başqalarının not nəşrləri toplanmışdır. Hazırda şöbədə 173 mindən yuxarı not nəşrləri vardır (5).

Kitabxanalarda musiqi nəşrlərinin, eləcə də not nəşrlərinin kataloqlaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirilir. Bu nəşrlərin bibliografik təsvirinin düzgünlüyü, tamlığı və kataloqlarda ardıcılıqla yerləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Müasir dövrdə milli və beynəlxalq bibliografik məlumat mübadiləsinin genişləndirilməsi bütün məlumatların mənbəyi kimi bibliografik təsvirlərə olan tələbatı xeyli zənginləşdirmişdir. Bu da təsvir qaydalarının daha səmərəli qruplaşdırılması məsələsini irəli sürmüşdür. Təsvir qaydalarının qruplaşdırılması və tətbiq edilməsi vəzifələri ilə əlaqədar olaraq bibliografik təsvirlərin standartlaşdırılması səviyyəsinə gətirilib çıxarmışdır.

Son dövrlərdə bibliografik təsvirlərin standartlaşdırılması problemi dünyanın ən görkəmli mütəxəssislərinin nəzər-diqqətini cəlb etmiş və bu sahədə bir sıra nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Mütəxəssislərin böyük bir hissəsi beynəlxalq kitabxana cəmiyyətləri və idarələrinin kataloqlaşdırma bölməsinə (IFLA) cəlb olunmuşdur. IFLA tərəfindən hazırlanan sənədlər silsiləsində, xüsusilə Beynəlxalq Bibliografik Təsvirin Standartında (BBTS) təsvirin mətni, quruluşu, bibliografik ünsürlər konkretləşdirilmiş və bu da bir sıra ölkələrdə milli təsvir qaydalarının yaradılması, yeniləndirilməsi üçün bazaya çevrilmişdir.

BBTS-nin (IS3D) başlıca məqsədi müxtəlif məlumat-axtarış sahələri üzrə vahid bibliografik təsvir qaydalarını yaratmaqdan, dil mənaeləri çərçivəsində onların dərk edilməsini təmin etməkdən, bibliografik təsvirləri maşınla oxunan formatına çevirməyi asanlaşdırmaqdan ibarətdir.

Standartlaşdırma müxtəlif məlumat sahələrində (bibliografik nəşrlər, kitabxana kataloqları və s.) tətbiq edilən məlumat-axtarış nəşrlərinin, istər ənənəvi, istərsə də maşınla oxunan formasının bibliografik metodikasını daha da yaxşılaşdırılmasına təsir edir, elmi-texniki məlumat sisteminin avtomatlaşdırılmasında bibliografik təsvirlərin tətbiqini asanlaşdırır, bibliografik məlumatların mübadilə səmərəliliyini yüksəldir. Hazırda bibliografik təsvirlərin standartlaşdırılması sahəsində dünyanın bir çox ölkələrində MARC formatları (maşınla oxunan kataloq) yaradılmışdır. Artıq respublikamızda da bu sahədə mühüm işlər görülməkdədir. Professor A.Xələfovun rəhbərlik etdiyi laboratoriyada AZMARC formatının yaradılması üçün bir sıra işlər həyata keçirilmişdir.

Bibliografik təsvir qaydalarının son nailiyyətləri 7.1-84 dövlət standartında öz əksiri tapmışdır. Dövlət standartında ilk dəfə olaraq

bibliografik təsvir qaydaları 3 formada qruplaşdırılmışdır: a) monoqrafik təsvirlər, b) toplu təsvirlər, c) analitik təsvirlər (6).

İyirmi ildən artıq fəaliyyət göstərən bu standart 2004-cü ilin iyulun 1-dən yeni dövlət standartı ilə «QOST 7.1-2003. **Bibliografik yazı. Bibliografik təsvir**» əvəz edilərək MDB ölkələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Burada əsaslı dəyişikliklər edilməmişdir. QOST 7.1-2003 standartının əsas məqsədi bibliografik təsviri tamamilə Beynəlxalq Bibliografik təsvirin standartına (İSBD) yaxınlaşdırmaqdan ibarət olmuşdur (7).

Burada da bibliografik təsvirlər obyektinə görə 3 növə ayrılaraq birsəviyyəli (əvvəlki standartda monoqrafik), çoxsəviyyəli (əvvəlki standartda toplu) və analitik adlandırılır (8).

Standartlarda not nəşrlərinin təsvirinin sahə və ünsürləri ətraflı işıqlandırılmışdır.

Notlar dövlət standartında çap əsərləri kimi qəbul edilmişdir, yəni onların təsviri əsasən kitabların təsvirinə bənzəyir. Burada bir neçə ünsürlər kitabların təsvirindən fərqlənir.

Not nəşrlərinin təsvirində bibliografik təsvirin obyektini bircildli və çoxcildli not nəşrləri, həmçinin də çoxcildli və seriyalı not nəşrlərinin bir cildi təşkil edir. Bu nəşrlər bir əsərdən (mono nəşr), bir neçə əsərdən (məcmuə), ayrı-ayrı dəftərlərin və s. komplektindən ibarət ola bilər.

Bircildli not nəşrlərinə bir hissədən ibarət birsəviyyəli (monoqrafik) təsvir tərtib olunur. Çoxcildli nəşrlərə bütün nəşr haqqında ümumi və xüsusi məlumatları əks etdirən və iki hissədən ibarət olan çoxsəviyyəli (toplu) təsvir tərtib olunur.

Birsəviyyəli not nəşrlərinin təsvirinin sahə və ünsürləri aşağıdakılardan ibarətdir:

Təsvirin başlığı

Sərlövə və məsul şəxslər haqqında məlumat sahəsi

Əsas sərlövə

[] Materialın ümumi əlaməti

= Paralel sərlövə

: Sərlövəyə dair məlumatlar

Məsul şəxslər haqqında məlumatlar

/ İlk məlumatlar

; Sonrakı məlumatlar

Nəşr sahəsi

Nəşr haqqında məlumat

= Nəşr haqqında paralel məlumatlar

Konkret nəşrə dair məsul şəxslər haqqında məlumatlar

/ İlk məlumatlar

; Sonrakı məlumatlar

, Nəşr haqqında əlavə məlumatlar

Nəşr haqqında əlavə məlumatlara aid məsul şəxs haqqında məlumatlar

/ İlk məlumatlar

; Sonrakı məlumatlar

Xüsusi məlumatlar sahəsi

Buraxılış məlumatları sahəsi

Nəşr yeri və yayıldığı yer

İlkin nəşr yeri

; Sonrakı nəşr yeri

: Nəşriyyat və ya nəşr edən təşkilatın adı

[] Nəşriyyatçı və nəşri yayanın funksiyası haqqında məlumatlar

, Nəşr və nəşrin yayılması tarixi

(Hazırlanma yeri

: Nəşri hazırlayanın adı

,) Hazırlanma tarixi

Fiziki xarakteristika sahəsi

Materialın spesifik işarəsi və həcmi

: Fiziki xarakteristika haqqında digər məlumatlar

; Ölçü

+ Qoşma material haqqında məlumat

Seriya sahəsi

(Seriya və seriyaaltının əsas sərlövəsi

= Seriya və seriyaaltının paralel sərlövəsi

: Seriya və seriyaaltının sərlövəsinə aid məlumatlar

və seriyaaltının məsul şəxsləri haqqında məlumatlar

/ İlk məlumatlar

; Sonrakı məlumatlar

, Konkret seriya və ya seriyaaltıya aid edilən seriyalı nəşrin

Beynəlxalq standart nömrəsi (ISSN)

; Seriya və ya seriyanın buraxılış nömrəsi

Qeyd sahəsi

Standart nömrəsi (və ya onun alternativi) sahəsi və axtarış şərti

Standart nömrə (və ya onun alternativi)

= Açar (köməkçi) sərlövə

: Axtarış şərti və (və yaxud) qiymət

() Sahənin ünsürlərinə aid əlavə məlumatlar (9).

Adları qeyd olunan sahə və ünsürlərin hər birinin xarakterik xüsusiyyətləri vardır. Not nəşrlərinin təsvirində təsvirin başlığının tətbiqi müəlliflərin əlifba sırası üzrə bir yerdə toplanmasına imkan verir. Bir, iki və üç müəllifli not nəşrlərinin təsvirində əsas təsvirin başlığında yalnız birinci müəllifin фамилиясы göstərilir. Mətnə isə müəlliflərin hamısı yazılır.

Dörd, beş və daha artıq müəllifli not nəşrlərinin təsvirində təsvirin başlağı tətbiq edilmir. Biblioqrafik təsvir sərlövvhə üzrə tərtib edilir. Mətnə müəlliflərdən biri göstərilərək digər müəlliflər «və başqaları» sözü altında ixtisar edilir. Məsələn, / **Abdullayev İ.** [və başq.] (7. S -31).

Müəllifləri biri-birindən fərqləndirmək məqsədilə təsvirin başlığında biblioqrafik xarakterli məlumatlar verilir. Bu məlumatlar müəlliflərin qohumluq əlaqələrini, yaşadığı dövrləri, ixtisas və peşəsini müəyyənləşdirmək məqsədilə göstərilir. Məsələn:

Müslüm Maqomayev (baba; bəstəkar)

Müslüm Maqomayev (nəvə; müğənni)

Əsas sərlövvhə təsvirin ünsürü olaraq müəllif, tərtibatçı, redaktor, nəşriyyatçı tərəfindən nəşrə verilən xüsusi sərlövvhədir. Burada həmçinin materialın ümumi əlaməti göstərilir. Əsas sərlövvhə təsvirin məcburi ünsürüdür. Əgər əsas sərlövvhə təsvirin digər ünsürləri ilə qrammatik şəkildə bağlıdırsa (müəllifin adı, əsərin janrı və s.) onda bu məlumatlar da əsas sərlövvhə kimi nəzərə alınır. Məsələn:

Kamera orkestri üçün əsərlər

Ağabacı Rzayevanın mahnıları

Əsas sərlövvhə tərkibə, quruluşca və formaca müxtəlif ola bilər:

1. Tipik sərlövvhə. Belə sərlövvhələrə yalnız musiqi canrının adından, formasından, tempindən, ifa xarakterindən, rəqsin adından (sonata, skerso, alleqro, vals və s.) və yaxud da nəşrin növündən (məcmuə, müntəxabat) ibarət olan sərlövvhələr aiddir. Məsələn:

Skripka üçün konsert

Konsert №2

2. Xarakterik sərlövvhə. Tipik sərlövvhəyə aid olmayan sərlövvhələrin hamısı xarakterik adlandırılır. Onlar əksər hallarda əsərin tematikasını, məzmununu əks etdirir. Məsələn:

Azərbaycan Respublikasının Dövlət himni

Vətəne həsr olunmuş mahnılar

3. Alternativ sərlövvhə. Əgər titul vərəqində iki sərlövvhə verilsə və onlar biri-biri ilə birləşirsə təsvirdə onların hər ikisi əsas sərlövvhə kimi göstərilir.

4. Əsərin müəyyən hissəsinin sərlövvhəsi. Belə sərlövvhələr adətən səhnələşdirilmiş əsərlərin, vokal və instrumental əsərlərin müəyyən hissəsinin adından və bütün əsərin adından ibarət olur. Məsələn:

Nigarin ariyası: (Koroğlu operasından)

Paralel sərlövvhə – bu və ya digər dildə və yaxud qrafikada verilən əsərin əsas sərlövvhəsidir. Əgər nəşrdə bir neçə paralel sərlövvhə verilsə, təsvirdə onların hamısı göstərilir.

Məsələn, **Azərbaycan bəstəkarlarının pyesləri =**

Пьесы Азербайджанских композиторов

Sərlövvhəyə dair məlumatlar əsərin sərlövvhəsini aydınlaşdıran, təkmilləşdirən məlumatları özündə əks etdirir. Sərlövvhəyə dair məlumatlar musiqi əsərinin məzmununu, ifaçılığı, yaradıcılıq tarixi, məqsədi, tematikası, nəşrin növü və s. nöqteyi-nəzərindən xarakterizə edir. Məsələn:

Fantastik simfoniya: (aktyorun həyatından epizod)

Yeddi gözəl: balet

24 etüd: sol əl üçün [fp.]

Azərbaycan xalq mahnıları. №5

Məsul şəxslər haqqında məlumatlarda əsərin yaradılmasında, nəşrə hazırlanmasında, həmçinin də onun ifa edilməsində iştirak edən ayrı-ayrı şəxslər haqqında məlumatlar əks etdirilir. Digər məsul şəxslər haqqında məlumatda 3 müəllifin adı olarsa biblioqrafik təsvirdə onların hamısı göstərilir. Dörd və daha artıq digər şəxsin adı olduqda biblioqrafik təsvirdə yalnız «1-ci müəllif göstərilir, yerdə qalan müəlliflərin əvəzinə «və başq.» sözü yazılır. Məsul şəxslər haqqında məlumatlar daxil-də aşağıdakı qruplara ayrılır:

1. Əsərin yaradılmasında iştirak edən şəxslər haqqında məlumatlar.

2. Əsərin nəşrə hazırlanmasında iştirak edən şəxslər haqqında məlumatlar.

3. Nəşrin yaradılmasına məsul olan idarələr, təşkilatlar haqqında məlumatlar.

4. İfaçılar haqqında məlumatlar.

Nəşr sahəsində əsərin təkrar nəşri haqqında məlumat verilir. Təkrar nəşrin sıra nömrəsi ərəb rəqəmi ilə ona müvafiq şəkildə artırmaqla yazılır. Məsələn:

2-ci nəşri

3-cü tamam. nəşri

Xüsusi məlumatlar sahəsi. Bu məlumatlar ansambl, xor, orkestr üçün tərtib olunmuş musiqi əsərinin təsvirində tətbiq edilərək mövcud

not mətninin hansı formada ifadə edilməsi haqqında məlumatları özündə əks etdirir. Məsələn, partitura formasında, ayrı-ayrı səslərin ifadə formasında, xor səsləri formasında və s. Məsələn: **romanslar: fp. ilə oxumaq üçün.**

Buraxılış məlumatları sahəsində not nəşrinin harada və hansı idarə tərəfindən, nə vaxt nəşr edilməsi haqqında, hansı təşkilat tərəfindən yayılması haqqında məlumat verilir. Məsələn:

B.: İşıq, 1989.

Not nəşrinin yayılması haqqında məlumatlar yalnız o vaxt verilir ki, nəşrdə əsərin nəşr yeri, nəşriyyatın adı, nəşr tarixi haqqında məlumat öz əksini tapmışdır. Burada not nəşrləri satılan mağazanın, kitabın, agentliyin ünvanı göstərilə bilər.

Fiziki xarakteristika sahəsində nəşrin fiziki formasının işarəsi, həcmi haqqında (səhifələrin, vərəqlərin miqdarı) not materialları vahidinin miqdarı haqqında (partiyalar, partituralar), nəşrdə illüstrasiyaların, qoşma materialın mövcud olması haqqında, nəşrin ölçüsü haqqında məlumatlar əks etdirilir. Məsələn:

84 s.; port.; 16 sm.

Seriya sahəsində seriyalı nəşrlər (seriya üzrə nəşr olunan) haqqında məlumat verilir. Məsələn: **Azərbaycan bəstəkarlarının mahnı və romansları.**

Seriya sahəsi konkret seriyanın sərlövöhəsinə aid edilən ünsürləri, həmçinin də seriyalı nəşrin Beynəlxalq standart nömrəsini özündə əks etdirir. Seriya sahəsinə daxil olan məlumatlar kiçik mötərizə içərisində göstərilir. Əgər təsvirin obyektini seriyaltının sərlövöhəsi ilə birlikdə seriyaya daxildirsə, onda seriyanın əsas sərlövöhəsi seriyanın sərlövöhəsindən (ünümü sərlövöhə) və seriyaltının sərlövöhəsindən (asılı sərlövöhə) ibarət olur. Seriya sahəsində həmçinin seriyalı nəşrin Beynəlxalq standart nömrəsi göstərilir.

Qeyd sahəsində təsviri təkmilləşdirən, dəqiqləşdirən, digər sahə və ünsürlərdə əks etdirilməyən məlumatlar öz əksini tapır. Bu məlumatlar əsas sərlövöhəyə, paralel sərlövöhəyə, məsul şəxslərə, nəşr sahəsinə, miqdar xarakteristikası sahəsinə və digər sahə və ünsürlərə aid edilə bilər. Məsələn:

Paralel sərl. həmçinin ing., gürcü dilində

Nömrələnmə nöqsanlıdır

Mətn səhifənin bir üzündədir.

Standart nömrəsi (və ya onun alternativ) sahəsi və axtarış şərti sahəsində sənədin Beynəlxalq standart nömrəsi, lövhənin nömrəsi göstərilir. Bu sahənin kitab mübadiləsi, kitab ticarəti, mətbuat statistikası

və digər məqsədlər üçün xüsusi əhəmiyyəti vardır. Beynəlxalq standart nömrə abbreviaturadan – *ISBN (International Standard Book Number)* və rəqəmlərin qrupundan ibarətdir. Bu rəqəmlər ölkənin adından, nəşrin sıra nömrəsindən və kontrol rəqəmlərdən ibarətdir (10).

Beynəlxalq standart nömrədən sonra lövhənin nömrəsi göstərilir. Lövhənin nömrəsi dedikdə müəyyən musiqi əsərinə verilmiş rəqəm, hərf-rəqəm işarəsi nəzərdə tutulur. Bu nömrə hər bir not səhifəsinin aşağı hissəsində göstərilir və əsəri digər əsərlərdən fərqləndirmək məqsədilə əsas ünsür hesab edilir. Lövhənin nömrəsindən əvvəl onun işarəsi göstərilir. Məsələn:

L.n. 9630

ƏDƏBİYYAT

1. *Knyaz Aslan. Oxucuların bədii-estetik tərbiyəsi prosesində kitabxanaların rolu // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.-2002.-№2.-S. 57.*
2. *Nəcəfov A. İncəsənət və səhhət.-B.: Azər nəşr, 1989.-S. 9.*
3. *Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Azərbaycan.-1999.-14 mart.*
4. *Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası: 10 c-də: c. 7. Misir... Prado.-B., 1983.-S. 297-299.*
5. *M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Milli Kitabxanasının 2003-cü il hesabatı.-S. 6.*
6. *ГОСТ 7.1-84. Библиографическое описание документа: Общие требования и правила составления.-М., 1984.-76 с*
7. *Бахтурина Т.А. Новый стандарт по библиографическому описанию: К внедрению ГОСТ-а 7.1-2003 // Библиография.-2004.-№1.- С. 23-36.*
8. *Калинина Г.П. Новые правила библиографического описания в ГОСТ-е 7.1-2003 // Библиография.-2004.-№2.-С. 39-51.*
9. *ГОСТ 7.1-2003 Библиографическая запись. Библиографическое описание: Общие требования и правила составления.-М., 2004.-47 с.*
10. *Правила составления библиографического описания. 4,2 нотные издания.-М.: Книжная палата, 1987.-С. 119*

Санубар Мустафаева

ОПИСАНИЕ НОТНЫХ ИЗДАНИЙ

РЕЗЮМЕ

В статье освещены правила составления библиографического описания нотных изданий.

Zakirə ƏLİYEVƏ

Nizami adına

Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşı

İSGƏNDƏRİYYƏ PRİNSİPI İLƏ GƏLƏCƏYƏ DOĞRU

(Elektron kitabxanalar və cəmiyyət)

XX yüzilliyin mühüm kəşflərindən biri olan yeni informasiya texnologiyalarının – Internetin sürətlə inkişaf etməsi, onun təsərrüfatın, iqtisadiyyatın, eyni zamanda elm, mədəniyyət, ədəbiyyat və incəsənətin bütün sahələrinə onun sirayət etməsi və geniş şəkildə tətbiq olunması müasir həyatımızın irkaredilməz reallığıdır. Internet qalaktikasında informasiya ehtiyatlarının ağılasız dərəcədə artması, məlumat bazalarının sürətlə çoxalması ilə onun istifadəçilərə çatdırılması arasındakı uyğunsuzluq da bu günümüzün əsas xarakterik cəhətlərindəndir.

XX və XXI əsrlərin keçid mərhələsində atom fizikası, mikroelektronika, kimya və kibernetika elmləri ilə yanaşı ən əsaslı elmi inqilab informasiya və rabitə sahəsində də baş verir. İnformasiya sistemi təkcə şəxsiyyətin deyil, cəmiyyətin, dövlətin, bəşəriyyətin istehsal etdiyi ehtiyatlara çevrilir və həcminə görə insan, təbiət, maddi və hətta kapital ehtiyatlarının miqyasını geridə qoyur. Bu halda dövlət də informasiya bazalarına mühafizəyə ehtiyacı olan bir strateji məhsul kimi baxmaqla yanaşı, cəmiyyətin hər bir üzvünün ondan azad istifadəsini təmin etməlidir. Biz indi bu sahədə o dövlətlərin təcrübəsini mükəmməl öyrənməliyik ki, onların ümumi inkişaf səviyyəsi ən geniş mənada informasiya biliklərinin inkişaf səviyyəsi ilə müəyyən edilir. İnformasiya biliklərinə isə bəşər övladının yaratdığı müasir texnologiya ar, bazar və maliyyə mənasibətləri, iqtisadi yüksəliş və maddi ehtiyatların mühafizəsi haqqında məlumatlar və s. aiddir.

İNFORMASIYA CƏMIYYƏTI

Internetin sonsuz və sərhədsiz hipermətnlər dünyasına oxucular – istifadəçilər sərbəst surətdə hər şeyi əlavə edə və ondan istədiyi məlumatı götürə bilər. Internetdə dünya vahidləşir və bu vahidliklə təmas hər kəs üçündür. İlahiyyat elminin dili ilə desək «vəhdət-əl-vücut»

prinsipinin materiallaşdırılması insanları adi həyatdan daha çox ruhi, mənəvi dünya ilə bəğləyir. Vizual qalaktika – insanlar üçün yeni yaradıcılıq və fəaliyyət sahəsi olan Internet gündən-günə genişlənir, ədəbiyyatdan istifadə haqqındakı müəlliflik hüququnun klassik anlayışı isə mənasını tamamilə dəyişməyə başlayır. Dünyanın informasiya ehtiyatlarına qlobal yanaşma bugünkü Internetin gücü, eyni zamanda onun zəif cəhətidir. Dünyanın ən möhtəşəm dövlətləri indi Internet üzərində nəzarət uğrunda mübarizə aparır, bir sıra dövlətlər isə Internet infrastrukturunu üzərində nəzarətin Beynəlxalq Kommunikasiya Şurasına həvalə edilməsinə üstünlük verirlər. Qeyd edək ki, Beynəlxalq Kommunikasiya Şurası BMT-nin struktur bölməsi olub, şəbəkə standartları üzrə sənədlər və telekommunikasiya standartları hazırlayır. İnformasiya biliklərinin ümumbəşəri dəyərlər hesab edildiyi müasir ictimai quruluş dəyişikliklərə xarakterizə etmək üçün postkapitalizm, postiqtisadi, tam informasiyalaşdırılmış cəmiyyət və s. bu kimi epitetlərdən istifadə olunur. Hər birinin ifadələrin bir-birindən fərqi, nəzəri mənalara baxmayaraq ümumi bir faktı təkrar etmək artıq qeyri-mümkündür: İnformasiya cəmiyyətin bütün sahələrini zəbt etməkdədir. İndi o, hər bir dövlətin inkişaf səviyyəsini, onun rifahını müəyyən edən əsas iqtisadi faktor və təbii sərvətlər qədər dəyərli və əhəmiyyətli olan milli ehtiyat hesab edilir. Milli informasiya ehtiyatlarının mühafizəsi, onun rəşional istifadəsi və inkişafı isə dövlət, eyni zamanda beynəlxalq əhəmiyyətli məsələyə çevrilmişdir.

2003-cü ilin dekabr ayında Cenevrədə açılmış Dünya İnformasiya Cəmiyyəti Sammiti də bu məsələlərə həsr olunmuşdu. Həmin beynəlxalq tədbirdə 174 ölkənin, 46 beynəlxalq təşkilatın, 111 İnformasiya texnologiyaları kampaniyasının, BMT-nin 26 struktur bölməsinin nümayəndələri iştirak etmişdir. Ümumdünya informasiya cəmiyyətinin əsaslarını yaratmaq məqsədilə toplanmış Sammitdə iki mühüm sənəd «İnformasiya cəmiyyətinin prinsipləri deklarasiyası» və onun tərtibi və təbliği üçün nəzərdə tutulmuş «Fəaliyyət planı» qəbul edilmişdi. Lakin Sammitin rəsmi protokolunda qeyd edildiyi kimi həll olunması tələb edilən mübahisəli məsələlər dururdu. Samitin əsas məqsədindən irəliləyən «Ümumdünya informasiya cəmiyyəti» yaratmaq ideyasının həyata keçirilməsi üçün isə inkişaf etmiş dövlətlər və dünyanın geridə qalan regionları arasındakı «Rəqəmləşdirilmiş qeyri-bərabərliyi» mütləq aradan qaldırmaq lazımdır. İnformasiya cəmiyyəti demək olar ki, artıq formalaşmışdır. İndi müxtəlif ölkələrin milli informasiya cəmiyyətlərinin fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi, birgə əməkdaşlıq problemlərinin həlli əsrimizin zəruriyyətidir. Bu məsələ ətrafında müxtəlif ölkələr

arasındakı mövcud olan «qeyri-bərabərlik» ziddiyyətlərini isə 2005-ci ildə Tunisdə keçiriləcək görüşdə müzakirə edilməsi qərara alınmışdır.

Internet sistemi ilə istifadəçilərə xidmət ilk dəfə ABŞ-da başlamış və bu sahədə qaydaları müəyyən edən müstəqil təşkilatı ICANN da bu ölkədə yerləşir. Tam Internet azadlığı tərəfdarları onu Amerika dövlətinin bir orqanı kimi qəbul edirlər. Internet qaydalarının dəyişilməsinin tərəfdarları, məsələn, Çin dövləti şəbəkə həyatını tənzimləyən sənədlərin qəbul edilməsinin əleyhinə çıxış edir. Rusiya dövləti isə hələlik bu sahədə inqilabi dəyişiklikləri müdafiə etmir. Internet həyatı yenidən formalaşan Rusiya şəbəkə qaydalarının kəskin dəyişilməsinə tələsmir. Milli «ru.» domenində ona heç kim məhdudiyət qoymur. Orada daha səmərəli addım hesab olunan isə «Elektron Rusiya» federal proqramının başa çatdırılması təkmilləşməkdədir. Rusiya Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti Aleksandr Nikepelov «Финансовые известия» qəzetinin müxbirinin sorğusuna cavab verərkən öz ölkəsinin bu sahədə inkişaf etmiş dövlətlər sırasında olmadığını göstərərək qeyd etmişdir ki: «Biz bu məsələdə təxminən Türkiyə ilə bir səviyyədəyik. Siyahı üzrə yaxın qonşularımız, yuxarıdan Polşa, Braziliya, aşağıdan isə Misir və Azərbaycandır. «Ukraynada Internetin inkişafı» milli informasiyalaşdırma proqramı da bu ölkədə və dünyada informasiyadan bərabər və demokratik qaydalarla istifadə olunması ideyasına əsaslanır.

2003-cü ilin dekabrında İsveçrədə keçirilmiş Beynəlxalq «İnformasiya cəmiyyəti» Sammitində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev də çıxış etmiş, ölkəmizdə kompüter texnologiyaları layihələrinin uğurla həyata keçirildiyini, bu işdə BMT-nin yaxından yardım göstərdiyini, İKT (İnformasiya-Kommunikasiya Texnologiyaları) sahəsində daha yeni layihələrin təqdim olunduğunu qeyd edərək demişdir ki, «Hazırda biz dövlət proqramı kimi «İ-Azərbaycan» («Elektron Azərbaycan») proqramını inkişaf etdiririk... Azərbaycanda informasiya texnologiyalarının yaradılmasına və eyni zamanda informasiya texnologiyalarının infrastrukturunun qurulmasına böyük əhəmiyyət verilir». Bu Sammit digər iştirakçı dövlətlər üçün də informasiya texnologiyaları sahəsində inkişaf perspektivlərini genişləndirməyə imkan yaratmışdır.

Sənədli kommunikasiya sistemlərindəki ənənəvi ziddiyyətlər, problemlər Azərbaycan mühitində də özünü büruzə verir. Belə bir vəziyyətin qeyri tarazlığı, getdikcə artmaqda olan intellektual biliklərin informasiya ehtiyatlarının qeydiyyatı, sistemləşdirilməsi, tələb edicisinə çatdırılması ilə bağlı global məsələlərlə şərtlənir.

Zəngin və qədim mədəniyyətə malik olan Azərbaycan dünya sivilizasiyasının ən qədim ocaqlarından biridir. Respublikanın ərazisində

hələ çox qədim dövrlərdə dünya mədəniyyəti xəzinəsinin qiymətli incilərindən sayılan çoxlu milli-mənəvi dəyərlər yaranmışdır. Elektron informasiya əsrinin tələbləri, Internet və informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin qurulması, dünya informasiya mühitinə qovuşmaq kimi problemlərlə üzləşən bu günün Azərbaycanı başqa xalqlardan geridə qalmamağa çalışır. Müstəqillik yollarında inamla addımlayan və informasiya blokadasını parçalayaraq dünyanın elektron informasiya magistrallarında inamla irəliləyən coğma respublikamızda da bu sahədə artıq əhəmiyyətli işlər görülmüş, ilk nailiyyətlər əldə edilmişdir. 90-cı illərdən başlayaraq respublikada, xüsusilə Bakıda kompüterləşmə sahəsində mühüm irəliləyişlər əldə edilmişdir. Cəmiyyətin bütün təbəqələri üçün Internet proqramı layihələri üzrə dövlət və qeyridövlət təşkilatlarının kompüter mərkəzləri yaradılmağa başlamışdır. İndi artıq milli elektron informasiya ehtiyatları formalaşmış və onun məzmunu, miqyası, həcmi sistemləşdirilməkdədir. Lakin bu sahədə mövcud olan bir sıra problemlərin həlli ətrafında düşünmək vaxtı çatmışdır.

Milli informasiya ehtiyatları iki tərkib hissədən ibarətdir: Birincisi, uzun əsrlərdən bəri formalaşmış ənənəvi nümunələri (əlyazmalar, çap materialları, heykəltəraşlıq, rəssamlıq və memarlıq nümunələri, kino və videofilmlər, audiyozılar və s.) və ikincisi, elektron daşıyıcılara köçürülmüş bütün versiyalar (rəqəmləşdirilmiş informasiya obyektinə bənzər bütün formalar).

ELEKTRON VƏ ƏNƏNƏVİ KİTABXANALAR ÜZ-ÜZƏ

Ənənəvi əlyazma ar, çap kitabları və digər kağız sənədlərin mühafizəsi və istifadəsi bir çox nəsillərin tədqiqat və təcrübəsi sayəsində yaxşı mənimsənilmişdir. Belə ki, kağız üzərində olan informasiya mənbələri dövlət və şəxsi kitabxanalarda, muzey və arxivlərdə toplanmış, onların mühafizəsi, istifadəsi, təbliği və s. məsələlər mərkəzləşdirilmiş qaydada həll edilmişdir. Bir kənddə, rayonda və şəhərdə olmayan hər hansı bir kitab KAA vasitəsilə gətirilərək oxucusuna çatdırılırdı. Lakin indi ənənəvi kitabxanalarda yaranmış şərait bu zəngin mədəni sərvətdən istifadəni çətinləşdirir. Bununla yanaşı, ənənəvi formada olan informasiya ehtiyatlarının - çap əsərlərinin həcmi, onların vahid məkanda toplanmaması, mühafizəsi, axtarışı, təbliği, coğrafi mühiti və bir sıra başqa çətinliklər bu zəngin xəzinədən səmərəli istifadə edilməsinə imkan vermir. İndi bəşəriyyətin qarşısında duran bu fundamental məsələnin həlli - bu günə qədər kağız formasında olan külli miqdarda məlumatların müasir informasiya texnologiyalarının imkanlarından istifadə

etməklə elektron daşıyıcılarına çevrilməsindən ibarətdir. Başqa sözlə desək, mövcud kitabxana fondları, o qədər də fəal dövr etməyən arxiv sənədləri, elektron texnologiyalarının standartları çərçivəsində fəal təqdim və təbliğ imkanları olan quruma çevrilməlidir. Elektron kitabxanaların təşəkkülü və inkişafı bütün elmi mühit, tibb və təhsil müəssisələri, ədəbiyyat və incəsənət idarələri, həm nəşriyyatlar, muzeylər və başqa fəaliyyət sahələrinin özləri üçün də maraqlıdır. Həmin fəaliyyət sahələrinə uyğun yaradılmış ayrı-ayrı elektron kitabxana tipləri bu sahələrə aid sənədlərlə çevik əməliyyatlar həyata keçirən xüsusi cəhətlərinə görə fərqlənir. Elektron kitabxanalarla ənənəvi kitabxanaların həm fərqli, həm də oxşar cəhətləri var. Fərqlər:

- informasiya daşıyıcısına, tərkibinə;
- informasiya məhsulunun formalaşmasının texnologici proseslərinə, mühafizə və təqdim etmə üsullarına;
- istifadəçilərə göstərilən xidmətin məqsədinin xarakteri və həlli yollarına;
- hüquqi və struktur asılılığına;
- informasiya daşıyıcısının surətini çıxarma və yayma hüququ;
- informasiya resurslarından istifadə üsullarına və s. – görədir. Bu fərqli cəhətlərin siyahını davam etdirmək də olar.

Oxşar cəhətlərə gəldikdə isə demək olar ki, onlar bir-birini tamamlayır. İnkişaf etmiş kitabxanalar Internetdə öz veb-saytları ilə təmsil olunur, informasiya resurslarını maşınla oxunan yazı formasına çevirərək şəbəkəyə çıxır, xidmət sahələrində avtomatlaşdırılmış sistemlərdən istifadə edirlər. Elektron kitabxanalar öz növbəsində ənənəvi kitabxanalarda olduğu kimi professional kitabxana-informasiya mütəxəssisinin təcrübəsindən, eyni zamanda kitabxana sahəsində mövcud olan beynəlxalq standartların tələblərindən geniş surətdə istifadə edirlər. Lakin bütün bunlara baxmayaraq hər iki – ənənəvi və elektron kitabxana özünün hüquqi, təşkilati və texnoloji yaxınlıq xüsusiyyətlərinə baxmayaraq cəmiyyətinin müxtəlif informasiya infrastrukturlarıdır və onlara xas olan problemlərin həllinə də differensial baxılmalıdır.

Baxmayaraq ki, milli informasiya ehtiyatlarının hər iki tərkib hissəsi - ənənəvi və elektron forması yanaşı yaşayır və inkişaf edir, gələcəkdə isə onların daha geniş miqyasda elektron formaya çevrilməsi labüddür. Hazırda informasiyanın elektron forması daha etibarlıdır və sənədləri kompakt qorumağa, yaymağa, onlardan istənilən formada istifadə etməyə imkan verir. Beləliklə, informasiyanın elektron formada təqdim edilməsi, elektron sənədlərin yaranması, elektron nəşrlərin meydana

gəlməsi, müxtəlif elektron kolleksiyaların və elektron kitabxanaların artması – günün dəbi yox, tələbatdır.

Bizim yaşadığımız XXI yüzilliyin əvvəllərində informasiyalaşdırmanın magistral istiqaməti – elektron kitabxanaların inteqrasiyalı kompüter şəbəkələridir. İndiki informasiya cəmiyyətində elektron kitabxanaların dəyərini ifadə etmək, onların əhəmiyyətini qiymətləndirmək olduqca çətinidir. Bu gün elmə, mədəniyyətə, ədəbiyyata və maarifə xidmətin ən ümdə vəzifəsi informasiya ehtiyatlarından kütləvi şəkildə istifadənin (hətta uzaq məsafədən) yüksək səviyyədə təmin olunmasıdır. Aydın ki, bu məsələ ümummilli, ümumbəşəri əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda, bu məsələlərin arzu edilən şəkildə həll olunması, bu sahədə investisiya qoyuluşu, informasiya texnologiyaları üçün həm nəzəri, həm də təcrübi biliklərə malik olan mütəxəssislərin yetişdirilməsi və mövcud qüvvələrin birgə fəaliyyəti ilə şərtlənir.

Dünya təcrübəsi bu sahədə görülən işlərin dövlət tərəfindən yüksək səviyyədə himayə edilməsi, müvafiq status və təminat alması nümunələri ilə zəngindir. Müasir dünyanın ən qüdrətli 7 aparıcı dövləti («Böyük yeddilər») XX əsrin 90-cı illərindən başlayaraq, elm və mədəniyyətin inkişafı üçün planlaşdırılmış böyük dünyəvi əhəmiyyəti olan 11 elmi-texniki layihəni birləşdirərək «Dünyanın universal kitabxanası» adlı xüsusi layihə hazırlamışdır. Bu işin ilk mərhələsində yalnız ABŞ dövləti bəşərləşdirilmiş kitabxanaların yaradılması üçün 1994-1998-ci illərdə 24 milyon dollar vəsait ayırmışdır. Informasiya ehtiyatlarından istifadə edilməsində insan fəaliyyəti üçün daha geniş imkan və kardinal vüsət yaradacaq və bütün maliyyələşmə mənbələrindən rəvac alacaq həmin layihənin ikinci mərhələsi üçün 800 milyon dollar nəzərdə tutulmuşdur. Artıq bir çox mötəbər dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar da informasiya sahəsində müxtəlif proqram və layihələrlə çıxış edir və informasiya texnologiyalarının inkişafı üçün mühüm tədbirlər həyata keçirirlər. Buna misal olaraq, YUNESKO-nun elan etdiyi «Hamı üçün informasiya» adlı informasiya proqramını da bəşəriyyətin xeyrinə atılmış böyük bir addım adlandırmaq olar. BMT-nin Elm, təhsil və mədəniyyət bölməsi (YUNESKO) Proqram üzrə xüsusi Dövlətlərarası Şura yaratmışdır. Bu Şuraya YUNESKO-nun üzvü olan 36 dövlətin nümayəndələri daxildir. Dinindən və dilindən, dərisinin rəngindən, biliyindən və təhsilindən, harada yaşamasından və əqidəsindən asılı olmayaraq tam hüquq bərabərliyi əsasında hazırlanmış «Hamı üçün informasiya» proqramı dünyanın qlobal informasiya mühitində böyük əhəmiyyəti olan ümumbəşəri əlaqə mənbəyi hesab edilir. Həmin proqram dünyanın qlobal informasiya mühitindən ümumi istifadə, informasiyanın

təhlükəsizliyi sahəsində beynəlxalq siyasət, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının etik, hüquqi və ictimai nəticələrinə dair geniş diskussiyalar üçün platforma yaradır. Başqa sözlə, ümumi strategiya və metodlar, azad və hüquqi informasiya cəmiyyəti qurmaq üçün beynəlxalq və regional əməkdaşlıq proqramının əsasını qoydu.

Rusiyada yaradılmış analoji «Rusiya elektron kitabxanaları» layihəsi yalnız idarələrarası proqram çərçivəsində vəsət almaqdadır. Proqramın əsas konsepsiyası sübut edir ki, Rusiya da elektron kitabxanalar sistemini yaratmaq sahəsində dünya ictimaiyyətinə çatmaq niyyətindədir.

İndi informasiya sistemlərinin təşəkkülü və onun əhəmiyyəti haqqındakı mülahizələrimizi aydınlaşdıraraq.

Elektron informasiya ehtiyatlarından səmərəli istifadəni təşkil etməyin real yolu informasiyanı toplayaraq ondan nəqsədyönlü faydalanmağı təmin edən müvafiq informasiya sistemlərinin yaranmasıdır. Nəqsədyönlü dedikdə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

➤ Realizə imkanlarından asılı olmayaraq, informasiyanın yenidən itehsalının adekvatlığı

➤ İnformasiyanın ötürülməsinin və sürətinin əldə edilməsinin əlverişliliyi,

➤ İnformasiya məhəndisində istifadəçi üçün asan olan səmərəli və sadə naviqasiya imkanlarının yaradılması və s.

İnformasiya sistemlərinin qarşısına qoyulan tələblərdən asılı olaraq, proqram özlüyündə aparat, texnologiya, təşkilat və b. bu kimi tərkib hissələrindən ibarət olan mürəkkəb kompleksdir. Bu informasiya sistemləri sənədli informasiya, məlumat axını və müxtəlif tipləri tənzimləyən növlərə ayrılır. Sənədli informasiyanı tənzimləyənlərin sırasına - müxtəlif növ veb-səhifələrdə olan elektron sənədlərin kolleksiyası, elektron nəşrlər, elektron kitabxanalar daxildir. Məlumat axını dedikdə isə - nəqliyyat, iqtisadi, statistika və s. sistemləri nəzərdə tutulur. Müxtəlif tiplərə isə - kargüzarlıq, geoinformasiya və s. aid etmək olar. İnformasiya sistemlərinin ən çox yayılmış növü elektron mənbələr (EM) və elektron kitabxanalar (EK). Təbii ki, onların hər ikisi öz funksiyalarını - məlumatın toplanması və onların uzunmüddətli mühafizəsini, geniş istifadə və yayılmasını təmin edən informasiya sistemləri şəklində realizə olunur. Hazırda elektron kitabxana məfhumunun nə olduğunu qısa və dəqiq ifadə edən vahid rəy yoxdur. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün daha çox yayılmış ifadələri aydınlaşdıraraq.

Rəqəmləşdirilmiş kitabxana:

- Kompüter vasitəsilə ehtiyatları idarə etməyə,

• Elektron kanallarla informasiyanı istehsal və istifadə edən birləşdirməyə,

- Sorğuya cavab verərkən vasitəçi olmağa,

• Elektron kanallarla informasiyanı mühafizə, təşkil və tərtib etmək, istifadəçiyə ötürməyə və s. - imkanı verir.

Rəqəmləşdirilmiş kitabxana - elektron ehtiyatların məcmuyu və informasiyanı axtarmaq, istifadə etmək imkanı verən texniki vasitədir.

Rəqəmləşdirilmiş kitabxana:

- İstifadəçilərin informasiya tələbatını ödəyən

- İnformasiya xidmətləri təklif edən

- İnformasiyanı istifadəçilər üçün əlverişli şəkildə təşkil edən

• İnformasiyanın yerləşdiyi məkanı idarə edən, onun istifadəçiyə və vasitəçilərə ötürülməsini təmin edən mürəkkəb sistemdir.

Elektron kitabxana - müxtəlif formatlarda olan rəqəmləşdirilmiş informasiya obyektlərinin məlumat bazasını bilavasitə istifadəçilərə çatdırır. Elektron kitabxana:

• Bütün məlumat bazası üzrə informasiya axtarışını təşkil edən və informasiyanın alınmasına imkan verən universal istifadə alətidir.

• Təşkilati-texniki proseslər vasitəsilə onun məlumat bazası zənginləşir və yaxud köhnəlmiş informasiya kənar edilir.

Elektron kitabxana müxtəlif mühitdə müxtəlif məna kəsb edir. Kompüter mühəndisləri üçün o, multimedia ehtiyatları ilə yayılan məlumat bazası xidmətinin yeni növünün metaforasıdır. Siyasət və işgüzar adamlar üçün isə dünya informasiya ehtiyatları və xidmətlərinin yeni bazarı mənasında ifadə olunur. Futuristlər üçün Uelsin dünya beyninin təzahürüdür.

Elektron kitabxanalarda dünyanın müxtəlif dilli, əqidəli, dünyagörlürlü sənətkarlarının, şair və yazıçıların, alim və ictimai xadimlərinin əsərləri, onların düşüncələri, hissləri, həyəcanları, məntiqi anlayışları toplanır və onlar çap olunduqdan sonra, artıq yeni bir həyat yaşayır.

Son illər elektron kitabxanaların yaranması və fəaliyyətinin təmin olunması sahəsində ciddi təcrübələr aparılmış, müvəffəqiyyətlər əldə edilmişdir. Bununla bərabər, elektron kitabxanalar inkişaf edib formalaşdıqca onların qarşısında duran problemlər də artmağa başlamışdır. Ənənəvi kitabxana fondlarına nisbətən elektron kitabxanalarda ədəbiyyatın «komplektləşdirilməsi» daha sürətlə həyata keçirilir, elektron daşıyıcılarının ağırlaşmaz dərəcədə artması, Internet imkanlarının gündən-günə genişlənməsi, orada hər dəqiqə yeni-yeni «səhifələrin» açılması, istifadəçilərin özlərinə lazım olan məlumatları

xanaya nisbətən daha tez və asan əldə etməsi informasiya əsrinin əsas xarakterik cəhətlərindəndir. Buradakı bütün materiallar öz oxucularına kağız daşıyıcılarda deyil, elektron sənədlər yormasında çatdırılır.

İstifadəçilərə açıq olan informasiya fəzası Internetdə müstəqil obyektlər şəklində təqdim olunur. Çox hallarda bu elektron sənədlərdir.

Elektron sənədlər – maşınlaşdırılmış formaya köçürülmüş müxtəlif xarakterli məlumatlardan ibarətdir. Informasiya obyektləri mətn, təsvir, fonogram, məlumat bazası və ya onların fraqmentlərindən ibarət ola bilərlər. Bütün obyektlərin məcmuyu kimi informasiya fəzasının təşkili üçün səmərəli naviqasiya və informasiya axtarışı sistemlərinin təşəkkülü də tələb olunur. Belə eyniləşdirmə vasitəsi obyektin və ya sənədin bibliografik təsviridir.

«Elektron eraya qədər»ki dövrdə kitabxanalar üçün sənəd - nəşriyyatların hər hansı formada – kitab, jurnal, qəzet və s. – istehsal etdiyi çap əsərləri idi və onların hansının nə miqdarda alınması, fonda daxil edilməsi və mühafizəsi kitabxananın öz işi idi. İndi isə kitabxanalar nəinki özləri elektron sənədlər istehsal edir, həmçinin digər təşkilat və müəssisələrin elektron resurslarını necə və hansını toplamaq, sistemləşdirmək və mühafizə etmək problemləri ilə üzləşmişlər. Müxtəlif ölkələrin mütəxsisləri hazırda bu problemlər üzərində çalışmaqdadır. Elektron sənədlər mühitindən, öz mövcud əlamətlərinə görə kitabxana mühafizəsinə aid edilə biləcək sənədlər seçilərək ayrılmalıdır. «Elektron sənəd», «elektron kitab», «elektron resurs» anlayışlarının çoxluğuna baxınaraq, onların heç biri tipoloji struktur qurmağa imkan vermir və onların toplanması və sistemli formalaşdırılması dövlət bibliografiya uçotu, kataloqlaşdırma və mühafizə rejimi olmadan mümkün deyil. Ənənəvi kitabxana işi nöqtəy-nəzərindən elektron sənədlər «nəşr» anlayışına cavab verən xarakterik xüsusiyyətlərə malik olmalıdır:

- ictimai istifadə üçün nəzərdə tutulması;
- uzunmüddətli istifadəyə yararlı olması;
- müstəqil girişlə təmin olunmuş elektron obyekt olması;
- semantik informasiyanın mövcud olması;
- tamlıq və özünü təmsil edən;
- mühafizəsi vacib hesab olunması;
- sənədin məzmununun və formasının sabit olması.

Aşağıda göstərilənlər ənənəvi kitabxana işi nöqtəy-nəzərindən istisna təşkil edə bilər:

• çatlar, elan lövhələri, yazışmalar, xəbər lentləri, forumlar, proqramlar, operativ biznes informasiyası, texniki sənədlər.

Sözsüz, bu halda yalnız çap əsərlərinin analoqu olan elektron nəşrlər, dövrü nəşrlər, məlumat bazaları və ya onların surətləri götürülür.

Elektron kitab da artıq möcüzə deyil, bu günün realılıqlarındandır. Həll edilməsi zəruri olan texnologiya, müəlliflik hüququ, format standartı, dəyər ilə bağlı problemlərə baxmayaraq, elektron kitablar da inkişaf etməkdədir. 2000-ci il sentyabrında Çində, Lyaon vilayətində belə kitabların ilk dəsti buraxılmışdır. Belə elektron kitabda adı ənənəvi kitabın 100 min kağız səhifəsi yerləşə bilər. Belə kitabı oxuyarkən ekranla təmasa girərək istənilən vərəqi çevirmək də olar. Şəbəkədə və ya kompüterdə oxumaq oxucu üçün o qədər də əlverişli olmadığı halda, elektron kitabları oxumaq üçün yeni yaradılmış elektron oxucu aparatı bütün bu çətinlikləri aradan qaldırır.

Nəhəng Frankfurt kitab yarmarkasında nümayiş etdirilən elektron kitablar da bəşəriyyətin diqqətini cəlb etmişdir. Amerika yazıçıları David Malas və Adeven Şaobo burada keçirilən müsabiqədə «Cənnət meydanı» və «Özünə hörmət hər halda vacibdir» elektron kitablarına görə 550 min dollar mükafata layiq görülmüşlər. Sərgidə «Elektron kitablar bütün dünyada yayılacaqdır» devizi ilə çıxış edən «Mikrosoft» kimi nəhəng firmanın nümayəndələri digər texnologiyaları ilə yanaşı öz elektron oxucu aparatlarını da nümayiş etdirmişlər. Deməli, elektron kitab da şəbəkə dövrünün nəşri kimi həyatımıza daxil olmaqdadır.

Milli status almış kitabxanaların qarşısında indi daha bir sıra mühüm məsələlərin həlli vəzifəsi durmaqdadır: Internetdə mövcud olan və digər elektron daşıyıcılarda nəşr edilən informasiyaların tam mətnini toplamaq və sistemləşdirərək oxucuların onlardan istifadəsini təmin etmək. Bu məsələ ilə kitabxanalar və ya digər təşkilatlarını məşğul olmalıdır? - sualında yəqin ki, birinciyə üstünlük veriləcəkdir. Ona görə ki, ənənəvi dediyimiz kitabxanalar nəhəng həcmnlərdə olan informasiyaların - kitab fondlarının - mühafizəsi, işlənilməsi və sistemləşdirilməsi, istifadəçiyə təqdim edilməsi mexanizminə malikdir. Bütün elektron kitabxanaları başqa bir sual da düşündürür: «Çiz elektron fondlarının kataloqlaşdırılmasını necə həyata keçirmək?». Internetdə [http://www/lib.ru/COMPULIB/libtezisy.txt](http://www.lib.ru/COMPULIB/libtezisy.txt) səhifəsi bu suala cavab verərkən bütün bibliografik təsvir elementlərini (tezauruslar) sadalayır. Buradan aydın olur ki, kataloqlaşdırma qaydaları eynidir. Lakin məhz kataloqlaşdırmanın ənənəvi kitabxanalar professional səviyyədə həyata keçirir. Belə bir misal yəqin ki kitabxanaçılarımız üçün maraqlı olar: Təsəvvür edin ki Nizaminin «Xəmsə»-ni təşkil edən poemalar kitab kimi rəfdə düzülmüşdür, onların elektron versiyası isə sizin serverinizdədir və elektron kataloqa həmin əsərlərin bibliografik təsviri əlavə edilməlidir. Kitab

ların kağız variantına elektron kataloqda *MARC* (*AZMARC* və ya digər formatlar, fərqi yoxdur) formatı ilə kataloqlaşdırma aparılmışdır. Bəs elektron versiyanı digər formatlarda qeydə almağa ehtiyac var? Əlbəttə yox, professional olmayanlar üçün qeyd edək ki, digər formatlar bibliografiya elmi nöqteyi-nəzərindən daha kasıbdır. Məsələn, elektron sənədlərin kataloqlaşdırılması üçün «*Dublin Core*» formatında təsvir atributlarının sayı 15-dir, halbuki *MARC* formatı üzrə mindən artıq sahə var. Deməli, təkrar iş olsa da, elektron nəşrlər kağız daşıyıcılar kimi *MARC* formatında təsvir edilməlidir.

İSGƏNDƏRİYYƏ PRİNSİPI VƏ ELEKTRON KİTABXANALAR

Müasir elektron kitabxanalarının yaranması tarixini öyrənmək üçün qədimlərə səyahət etmək vacibdir. Çox hallarda bunu Misir kitabxanaları ilə bağlı olan İsgəndəriyyə prinsipi ilə əlaqələndirirlər. Bu prinsipin əsasını təşkil edən məna isə belədir: qeydə alınmış informasiya bir material obyekt (sənədi) kimi, yeganə nüsxədə və yalnız bir yerdə saxlanılır, onun nüsxələrinin çoxaldılması qeyri-mümkündür və ondan istifadə etmək üçün yalnız bir məkana – bir mənbəyə müraciət olunmalıdır. Bu prinsip Qutenberq prinsipinin tam əksidir. Ona görə ki, Qutenberq prinsipinə görə informasiya eyni materialların tirajı, artırılmış nüsxələri şəklində nəşr olunaraq müxtəlif coğrafi məntəqələr üzrə daşınıb-yayıllaqla istifadə olunur. Ehtiyac olduqda istifadəçi onu ala, oxuyub qaytara, digər şəxsə göndərə və s. edə bilər.

İsgəndəriyyə prinsipinə əsaslanan müasir elektron sənədlər də ilk növbədə bir nüsxədə yaradılır, lakin ondan istifadə edən auditoriyanın miqyası - bütün bəşəriyyət, bütün dünyadır. Qutenberq prinsipindən virtual dünyanı yaradan İsgəndəriyyə prinsipinə keçid yalnız müasir informasiya texnologiyalarının inkaşafı nəticəsində baş vermişdir.

Elektron kitabxanaların meydana gəlməsi haqqında ilk məlumat mənbəyi kimi adətən V.Buşun «Biz necə düşünə bilərik» (1945) məqaləsini və C.S.Likliderin «Kitabxanalar gələcəkdə» kitabını qeyd edirlər. Amerika Elmi Tədqiqatlar Agentliyinin o zamankı direktoru tərəfindən yazılmış birinci məqalədə alimlərə informasiya toplamaq, axtarmaq və mühafizə etmək imkanı verən texnologiyaların potensial imkanlarından söhbət açılır və «*Memex*» adlı yeni informasiya sisteminin əsas konsepsiyası təqdim edilir. Bu konsepsiya informasiya üçün fotosəkillərdən istifadəyə əsaslanır və təəccüblü deyil ki, gələcək mikrofilmlər və mikrofişlərin başlanğıcını qoydu. Məqalənin əsas məziyyəti o idi ki,

müəllif burada yeni texnologiya, informasiya və elmi tədqiqatların inkişafı arasındakı əlaqələri və bağlılığı görə bilmədi.

C.S.Liklider Massaçusets Texnologiya İnstitutunun əməkdaşı idi. O, hesablama texnologiyasının gələcək kitabxanalara təsirini öyrənirdi. Öz tədqiqatında o, istifadəçi ilə daha əlverişli ünsiyyət vasitəsi olacaq elektron kitabxanaların yaranması üçün vacib olan tədqiqatlar və onların nəticələri haqqında məlumat verirdi. Qeyd edək ki, hazırda ABŞ-nın Berkli Universitetində informasiya texnologiyası sahəsində ömürlük professor statusu alan və Soft Computing İnstitutunun direktoru kimi fəaliyyət göstərən, AMEA-nın fəxri üzvü, həmvətənimiz, görkəmli alim və məşhur professor Lütfizadə də 1944-1959-cu illərdə həmin institutu bitirərək magistr, sonralar isə doktorluq elmi dərəcəsi almışdır.

İnformasiyaların toplanılması, mühafizəsi və işlənməsi üçün kompüterlərdən istifadə prosesi ötən əsrin 60-cı illərində başlanmışdı. Onun ilk müvəffəqiyyətli nəticəsi ABŞ Konqress Kitabxanasında yaranmış «*MARC*» («maşınla oxunan yazı» deməkdir) formatı oldu. Bu formatın Elektron Kompüter Kitabxanaları Mərkəzində (*OCLC*) tətbiq olunması nəticəsində dünyanın bir çox kitabxanalarına elektron kanallar açıldı.

Artıq XX əsrin 80-ci illərində ilk elektron curnallar nəşr olunmağa başladı. Daha sonralar oxucular tərəfindən geniş istifadə olunan dövrü nəşrlər (qəzet, jurnal, bülleten və s.) öz elektron versiyalarını yaratdı. Bu üsul tezliklə ən inkişaf etmiş ölkələrdə geniş vüsət aldı, hətta elektron jurnalların xüsusi arxivləri yaradıldı və onlar Internet vasitəsilə pulu və ya havayı şəkildə dünya oxucularına-istifadəçilərinə çatdırıldı.

Dünyanın böyük kitabxanaları və arxivləri uzun illərdən bəri ənənəvi formada mühafizə etdikləri qiymətli milli sərvətlərin, sənət əsərlərinin ömrünü uzatmaq, onları gələcək nəsillərə çatdırmaq üçün indi müxtəlif yollar və üsullardan istifadə edirlər. Həmin idarə və təşkilatlar ən nadir əsərləri, tarixən çox qədim və fiziki cəhətdən məhv olması qorxusu olunan qiymətli nüsxələri konservasiya edir, əlyazma və çap əsərlərini skanləşdirərək elektron variantını yaratmaqla intellektual dəyəri qorumağa nail olurlar. Elektron daşıyıcılar milli mədəni sərvətlərin məhv olmasının qarşısının alınmasında mühüm vasitəyə çevrilir. İndi artıq bütün dünyanın kitabxana fondları, muzeyləri və qalereyaları «on-line» girişləri ilə insanların üzünə açılmaqdadır. Buna nümunə olaraq Internetdə muzeylər üzrə və mədəni irsin ümumdünya portalı - *Museumland.com* – şəbəkəsində dünyanın 110 ölkəsinə aid 6500 ünvan verilmişdir. Bu portal dünyanın hər hansı bir ölkəsində yaradılmış və bəşəriyyətin mədəni irsindən – arxeoloji, tarix, musiqi, elmi-texniki, dini, hərbi, virtual və s. muzeyləri və incəsənət qalereyaları haqqında

məlumat verən bütün veb-saytları əhatə edən məlumat verən zəngin informasiya-məlumat bazasıdır.

Mühafizə edilən sənət nümunələri də qrafik üsullarla işlənib xüsusi fayllarda saxlanılır. Keçən əsrin 90-cı illərində bu metoddan Ermitajın kolleksiyalarının rəqəmləşdirilməsində istifadə olunmuşdur.

İnternet sisteminin formalaşdığı ilk dövrlərdə elektron kitabxanaların yaranmasında birincilər sırasında həvəskar-entuziastlar öz layihələri ilə dünya oxucularına böyük xidmət göstərmişlər. Onlardan bir çoxu sonralar daha da məşhurlaşaraq ad-san qazandılar. Belə layihələrdən biri amerikalı proqram mühəndisi, İllinoysda Benidikt Universitetinin professoru Maykl Ştern Hart tərəfindən hazırlanmış beynəlxalq «Qutenberq» layihəsi oldu (hazırda o, layihənin direktorudur). Onu da qeyd edək ki, dünyanın İnternet şəbəkələrində məşhur olan bu adam bir neçə layihənin rəhbəridir. Onlardan ən geniş tanınmışı isə «*Asl drö İnternet*» («İnternetdən soruş») layihəsidir. Daha geniş bir vüsət almaqda olan *Internet Public Libraru* (www.ipl.org) 12 min mənbədən ibarət müxtəlif xarakterli virtual mətnlər dünyasını da misal göstərmək lolar.

Rus İnternetində vəziyyət tamam başqa cürdür. Artıq Rusiya İnternetində çox məşhur olan «Maksim Maşkovun kitabxanası»ndakı külli miqdarda informasiya plansız və əlaqələndirilmədən, eyni zamanda çox da maliyyə vəsaiti tələb etmədən formalaşmaqdadır. O, 28 min mətn faylı olan 1300 meqabayt həcmə malikdir. Müqayisə üçün deyək ki, bu «Quttenberq layihəsi»ndən on dəfə, *Internet Public Libraru*-dən iki dəfə artıqdır. Rusiyanın müxtəlif ərazilərində və MDB dövlətlərində, yaxın xaricdə saytın 35-ə yaxın güzgüsü mövcuddur. Maraqlı fakt odur ki, mətnlərin müəllifləri istifadəçilərin özləridir və ona görə də bu layihədə ədəbiyyatın tam yüksək zövqdə təşəkkül tapdığına zəmanət vermir.

ABŞ və digər demokratik ölkələrlə rus İnterneti arasındakı bu miqyas fərqi əsas səbəbi ondadır ki, burada müəlliflik hüquqlarına tam ciddi riayət olunur, ingilisdilli ədəbi veb-səhifələrin nisbətən az sayda olması ilə müəllif hüquqlarına riayət olunması ilə əlaqədardır. Demək olar ki, ingilisdilli saytlarda 1923-cü ildən gec yazılmış bədii mətn tapmaq çətindir, çünki onlar kopirayt - müəlliflik hüququ obyektidirlər. Rusiyada isə müəlliflik hüquqlarının səmərəli müdafiə sistemi olmadığından rus saytlarında istənilən əsəri verirlər.

AZƏRBAYCAN İNTERNETİ

Bəs Azərbaycan İnternetində bu gün nə baş verir. Fərəhlə qeyd etmək olar ki, indiyə qədər Azərbaycan dövlətçiliyini, mətbuatını, elm və təhsil

ocaqlarını, milli ədəbiyyatımızı, mədəniyyətimizi, ümumiyyətlə ictimai-siyasi həyatımızı təbliğ və təqdim edən saytların sayı gündən-günə artmaqdadır. Doğrudur, onların daha çox hissəsi rusdillidir. Lakin son illər Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə elektron nəşrlər, İnternet resurslarının yaradılması sahəsinə daha çox diqqət yetirilməkdədir: <http://www.meclis.gov.az/>, <http://www.ab.az/az>, <http://www.ilham-aliyev.org/index>, <http://www.azerimuseums.com/indexaz.html>, <http://azeri.books.aznet.orq>, <http://www.tutubooks.az>, <http://www.yenisi.net>, <http://www.azeri.org/> http://www.azeri.org/Azeri/az_books/az_books.html və s. bu kimi saytlar Azərbaycan İnternetinin latın qrafikalı səhifələrinin artmasından xəbər verir.

Digər tərəfdən, respublikamızda arxiv və kitabxana materiallarının mühafizəsi məsələləri ilə yaxından maraqlanan mütəxəssislər son illərdə ədəbiyyatın maşınla oxunan yazı formasına getdikcə daha çox fikir verməyə başlamışlar. İnformasiya texnologiyaları bu mənada geniş imkanlara və üstünlüklərə malikdir. Dünyanın hər hansı bir nöqtəsindən çevik sürətlə və yüksək keyfiyyətli virtual mətnlər kolleksiyasının - elektron daşıyıcıları, rəqəmləşdirilmiş kitabxanaların zəngin ehtiyatlarından sərbəst surətdə istifadə etmək inkanı əldə edirlər.

İndi daha çox yayılmış skanerləşdirmə və «*Fine Reader*» kimi proqramlarla optik tanıma yolu ilə yaranan rəqəmləşdirilmiş mətnlər, gözlə görünən hərflər və ya rəqəm işarələrinin kodlaşdırılmış məlumatla çevrilməsi prosesinin standartlaşdırılmış prosedurası nəticəsində yaranır. Lakin mətnlərdə tanıma bilməyən obyektlər - işarələr və ya işarə qrupları, müxtəlif dillərə aid hərflər, kodlaşmayan cizgilər və s. ola bilər. Kompüter proqramları vasitəsi ilə mətnlərin tanıma ehtimalı 99,5%-dir. Deməli, əgər proqram 1000 vahidə görə 4-5 səhv qeydə alırsa, o zaman mətnin əllə işlənilməsi əlverişlidir. Əgər rəqəmləşdirmə prosedurası mühafizə məqsədlərinə xidmət edərsə, ilk növbədə rəqəmləşdirilmiş surət optik diskə (ilk informasiya daşıyıcısına) köçürülür. Bu zaman həmin mətnlər kompüterin yaddaşından çıxarılmır və dəyişdirilmir. Daha sonra həmin məlumatlar TIFF fayllar kimi ilkin informasiya daşıyıcılarına yazılır.

Son illərdə respublikamızda yaradılmış elektron nəşrlərin, konservasiya saytının gözəl nümunəsi kimi «Azərbaycan ədəbiyyatının qızıl fondu» SD və <http://azeri.books.aznet.orq> İnternet saytını göstərmək olar. Bu nəşrin füsunkar Azərbaycan musiqisi, gözəl miniatur rəsmlərlə müşayiət olunan SD diski xüsusi diqqətə layiqdir. Antologiya rəqəmləşdirilmiş informasiya forması olmaqla bərabər latın qrafikası ilə yazılmış Azərbaycan ədəbiyyatının, həmçinin «Konservasiya» sayt mo-

delinin ilk nümunəsidir. Azərbaycan dilində kiril qrafikası ilə yazılan ədəbiyyatı latin qrafikasına çevirən köhnə «DOS» sistemi proqramı olan «Tiqer»in imkanlarından peşəkar mütəxəssislər bacarıqla istifadə etmişlər. Antologiya üçün seçilmiş bütün məateriallarda «Tiqer» və «DOS» sistemində, skanerin köməyi ilə ardıcıl təmizləmə aparılaraq mətnlər «DOS» sistemindən Windows-a köçürülmüş və «Azlingvo» adlanan, orfoqrafik səhvləri düzəldən kompüter proqramı tərəfindən yoxlanılmış və bundan sonra dərc edilmişdir.

Antologiyanın quruluşu bu şəkildədir: Əvvəlcə Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatından – nağıllar, dastanlar, atalar sözləri, bayatılar, lətifələr və s. nümunələr sonra isə oxuculara yazılı ədəbiyyat - XI əsrdən, Qətran Təbrizidən başlayaraq sonrakı əsrlərdə yaşamış yazıçıların yaradıcılığı haqqında qısa məlumatlar və bədii əsərlər verilmişdir. (Nəşrin müəllifləri ABŞ-in Azərbaycandakı səfirliyinin əməkdaşı S.Kolarova və AMEA MEK-in sabiq direktoru f.e.n. Ə.Əfəndiyevdir). Qeyd edək ki, bu nəşr Azərbaycan Respublikasının Müəllif Hüquqları Agentliyinin icazəsi ilə hazırlanmışdır.

«QUTENBERQ-AZƏRBAYCAN»

Əsaslı hələ 1970-ci ildə İllinoys Universitetinin əməkdaşları tərəfindən qoyulmuş bu beynəlxalq layihə İnternet könüllüləri tərəfindən daha da zənginləşdirilmişdir. «Qutenberq» layihəsinin yaranma tarixi və təşəkkülü, onun bu günkü inkişaf səviyyəsi, coğrafi və xronoloji həddləri çox maraqlıdır (<http://promo.net/pg>). «Компьютерные вести. Он-лайн» (<http://www.kv.minsk.by/index1997:60601.html>) qəzetinə məsahibə verən professor layihənin məqsədi haqqında belə söyləmişdir: «Yaşadığımız dünyada yer kürəsinin əhalisinin daha çox mütaliə etmək və dünyadakı insanları anlamaları üçün daha geniş miqyasda və sayda ölkələrin və mədəniyyətlərin ədəbiyyatına asan və pulsuz girişi təmin etməkdir». Layihəyə yalnız müəlliflik hüququ müddəti keçmiş əsərlərin daxil edilməsi icazə verilmişdir. Bu müddət (50 il) qanunverici orqanlar tərəfindən daima artırılmaqdadır. ABŞ və digər qərb ölkələrində bu müddət müəllifin ölümündən 50 ildən artıq vaxt keçməsi ilə ifadə olunur. Qutenberq layihəsinin saytları dünyanın ən yaxşı saytları sırasına daxildir və erada ərəb, çin, macar, italyan, rumın, rus və b. dillərində ədəbiyyat təqdim edən interfeysləri mövcuddur. Qutenberqçilərin yaratdığı elektron nəşrlər müxtəlifliyi və unikalığı ilə diqqəti cəlb edir. Burada Konan Doyl, L.Tolstoy, Homer, Martin Lüter, Tomas Ceferson və s. müəlliflərin əsərləri milli dillərdə tövsiyə olunur. Elm

və texnika inkişaf etdikcə Qutenberq layihəsinin yeni məziyyətləri də yaranır. Bu, qrafik və səs fayllarının əlavə edilməsi ilə xarakterikdir. Buna gözəl misal Bethovenin simfoniyası ilə yerin aerofotoşəkillərini, Alfred Tenninin illüstrasiyalarının verilməsini və s. göstərmək olar.

Sevindirici haldır ki, öz doğma dilində ədəbi irsi Qutenberq layihəsi üzrə İnternetə çıxarılan xalqların sırasına Azərbaycanın da adı əlavə olunmuşdur. Bu, böyük addım Ümumdünya humanitar qeyri-kommerciya təşəbbüsü çərçivəsində Azərbaycan dilində İnternet resurslarının yaradılması və yayılması sahəsində mühüm bir irəliləyiş olan «Qutenberq-Azərbaycan» layihəsidir. Soros Fondu Açıq Cəmiyyət İnstitutunun Azərbaycan dilində latin qrafikası ilə İnternet resurslarının artırılması və Azərbaycan ədəbiyyatına olan ehtiyacı nəzərə alaraq elan etdiyi «Qutenberq-Azərbaycan» müsabiqəsində respublikadan üç təşkilat - Azərbaycan MEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu, M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası, Xəzər Universitetinin Kitabxanası qalib gəlmişdir. Layihəyə əsasən Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrinin elektron variantı yaradılır. Bu günə qədər A.A.Bakıxanovun, M.F.Axundovun, Q.B.Zakirin, M.Ş.Vazehin, Baba Bəy Şakirin və b. əsərləri skanərləşdirilərək xüsusi proqramlarla latin qrafikasına çevrilmiş, redaktə, korrektə işləri başa çatdırılaraq serverlərə yüklənmiş və istifadəçilərə təqdim etmək üçün hazırlanmışdır. Latin qrafikasında nəşrlərin və xüsusilə klassik ədəbiyyatın qıt olduğu indiki şəraitdə həmin elektron resursların gənc nəsəl üçün də əhəmiyyəti şübhəsizdir. Eyni zamanda, dünyanın hansı guşəsində yaşamasından asılı olmayaraq Azərbaycan dilində, latin qrafikası ilə ədəbi irsimizdən hər kəs İnternetdə faydalana biləcək.

Azərbaycan mühitində daha geniş mənada Milli elektron kitabxananın yaradılması günün tələbidir və ictimai əsaslarla onun fəaliyyətini təmin edən təşkilati strukturlar olmalıdır. Milli elektron kitabxana elm və mədəniyyət müəssisələrinin birgə əməkdaşlığı üçün yeni sahədir və o dəqiq, hərtərəfli işlənmiş konsepsiya, fəaliyyət proqramına malik olmalı, məzmunca universal olan elektron daşıyıcılarının bütün növlərini özündə əhatə etməlidir.

Xüsusilə həm təbii, həm fiziki, həm də mənəvi fəlakətlərə məruz qaldığımız narahət dünyamızda, ümumbəşəri intellektual sərvətin bir hissəsi olan milli mənəvi sərvətimizin mühafizəsi, bəşəriyyətin izləyə biləcəyi virtual dünyada təqdim və təbliği istiqamətində görülən bu işlərin nəticəsi milli mənimizin, qürurumuzun tarix və zaman qarşısında təsdiqidir. Milli mənəvi sərvətimizin müxtəlif daşıyıcılarını, elektron informasiya əsrinin bu günkü şedevrlərini də İskəndəriyyə prinsipi ilə gələcəyə çatdırmaq üçün hələ çox işlər görmək lazımdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT VƏ İNTERNET RESURSLARI

1. Андреев В.А. Электронные библиотеки: опыт создания за рубежом. // Научно-технические библиотеки. – 1998. – №2. – С.8-11.
2. Azərbaycan ədəbiyyatının qızıl fondu, Elektron kitabxana. Elektron resurs - <http://azeri.books.aznet.org>
3. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti «Gələcək dünya» sammitində // Internet News. – 4 dekabr, 2003.
4. http://www.ilham-aliyev.org/s09_speech_a.html?speech_04_a.html
5. Библиотеки Национальных Академий Наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Киев, 2000.
6. Bibliotheca Universalis (Electronic Resources) – Way of access: Elektron resurs - <http://www.bl.uk/gabriel/biblioteca-universalis/index.htm>
7. Əfəndiyev Ə. Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası // Ədəbiyyat qəzeti. – 2001. – 13 iyul.
8. Əfəndiyev Ə. Elektron antologiya: Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası // Elm. – 2001. – 15 sentyabr.
9. Finansovye izvestiya. 02.12.2003. Elektron resurs - http://www.finiz.ru/cfin/tmpl-print/id_art-707063
10. Информационно-библиотечное обеспечение науки. Проблема интеграции информационных ресурсов. Материалы конференции, Москва, 2000.
11. Иншен Ван. Развитие электронно-сй книга книга // Библиотеки и ассоциации: в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества «Крым-2002» - М., 2002, стр.778-1789
12. Концепция Межведомственной программы «Электронные библиотеки России». Электрон ресурс. – <http://www.gonib.ru/wjw/PRG-ELRa.htm>.
13. Костырко Сергей. Сетевая литература. Электр. ресурс – http://www.infoart.ru:8000/magazine/noxyj_mi/n1-20
14. Горный Е., Вигурский К. Развитие электронных библиотек: мировой российский опыт, проблемы, перспективы. Электрон ресурс - <http://www.zhurnal.ru/staff/gorni/texts/>
15. Програма «Создание региональных информационных порталов и информационных центров на базе публичных библиотек Украины» // Библиотечная планета. - №2. – 2002.
16. Весь мир хочет отобрать у США Интернет // Финансовые известия. 11 декабр. – 2003. – Электр. ресурс – http://finiz.ru/cfin/tmpl-art/id_art-714703
17. Воройский Ф.С. Электронные и традиционные библиотеки – суть не одно и то же // Электронные библиотеки. – 2003. – Т.6. Вып.5 – Электр. ресурс – <http://www.elibib.ru/index.php?page=elbib/rus/jornal/2003part5/voroyski>
18. ЮНЕСКО. Програма «Информация для всех». - М, 2001.

Mələkxanım HACIYEVƏ

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının
direktor müavini

KİTABXANAÇILARIN FASILƏSİZ TƏHSİLİNİN TƏŞKİLİNDƏ MİLLİ KİTABXANANIN ROLU

Müasir kitabxananın fəaliyyəti onun kadr tərkibindən çox asılıdır. Kitabxana işi və informasiya sahəsində ali təhsil almaq ixtisasa yiyələnməyin əsas və ümdə şərtlərindəndir. Lakin əldə etdiyi bilik və savadı sonralar işləyərkən təkmilləşdirmək, fasiləsiz olaraq genişləndirmək və öz üzərində çalışmaq sözsüz ki, müasir kitabxanaçı üçün vacib amillərdəndir. Yüksək ixtisas, professionallıq, yeniliyi duymaq, təşəbbüskarlıq bu gün kitabxanaçının səciyyəvləndirən əsas keyfiyyətlərdir. Bütün bunları da kitabxanaçıların fasiləsiz təliminin təşkil vasitəsi ilə əldə etmək olar.

Ötən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq bir çox ixtisas sahibləri, o cümlədən kitabxana və informasiya sahəsinin mütəxəssisləri ixtisasını artırılması və təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə professional fasiləsiz təhsilə böyük əhəmiyyət verməyə başlamışlar. Hazırda elmi nəzəriyyəyə əsaslanan fasiləsiz təhsil konsepsiyası bütün dünyaya üzrə təcrübədə geniş yayılmışdır. Bu sahəyə dair çap olunan nəşrlərdə «fasiləsiz təhsil» termini müxtəlif cür izah olunur. Amerika Kitabxana Assosiasiyasının 1988-ci ildə kitabxana və informasiya işçilərinin fasiləsiz təhsilinə dair nəşr etdiyi dərslikdə fasiləsiz təhsil fərdin övvəllər aldığı biliyə, bacarığa və elmi təsəvvürlərinə əsaslanaraq, onu müasir tələblərə və keyfiyyətlərə gətirib çıxaran bir təlim prosesi kimi izah olunur.

Fasiləsiz təhsil əsas ixtisas təhsilindən sonra həyata keçirilir. Adətən bu təhsil fərdin öz şəxsi təşəbbüsü əsasında həyata keçirilir və onun özünün bilik və bacarıqlarının genişləndirilməsinə dair öz şəxsi məsuliyyəti ilə əsaslandırılır. Bu öz əməkdaşlarının professional hazırlığının genişləndirilməsi üçün təşkilatın təşəbbüsü ilə təşkil olunan personalın ixtisasının artırılması məfhumundan daha genişdir.

Həmin sənəddə fasiləsiz təhsilin əsas məqsədləri belə açıqlanır. Fasiləsiz təhsil kitabxanaçıların və informasiya işçilərinin daim öz professional səviyyəsinin saxlanılması məqsədini güdür. Fasiləsiz təhsil proqramlarında iştirak etmək mütəxəssisə daim dəyişən mühitdə yeni ideyalara yiyələnərək, öz funksional vəzifələrini məsuliyyətlə həyata keçirmək üçün yeni bilik və vərdişləri mənimsəməyə, yeni fəaliyyət sahəsində ixtisaslaşmağa, yeniliyin qavranılması ilə böyük məmnunluq hissəsinə nail olmağa şərait yaradır.

Beləliklə, fasiləsiz təhsil nəinki mühazirə və seminarlarda iştirak etmək, yeniliyi öyrənmək, yeni texniki vərdişlər əldə etmək, eyni zamanda öyrəndiklərini təcrübəyə tətbiq etməkdən ibarətdir.¹

Kitabxanaçıların fasiləsiz təhsili üzrə tanınmış Amerika mütəxəssisi və bu sahəyə dair bir neçə elmi məqalələrin müəllifi Elizabet U.Stoun isə bu təhsil sistemini «ixtisas maraqları üçün fasiləsiz təhsil» adlandırır. Bununla da o, bütün həyatı boyu öyrənməyin əsas vacib amillərdən olduğunu qeyd edir.²

A.N.Vaneyev və V.A.Minkinanın redaktəsi ilə çap olunmuş kitabxanaçının məlumat kitabında isə fasiləsiz təhsil sistemində əsas iki istiqamət qeyd olunur. Bunlardan biri ixtisasartırma, digəri isə kadrların yenidən hazırlanmasıdır.³ İxtisasartırmada əsas məqsəd kitabxanaçının tutduğu vəzifə ilə əlaqədar onun professional biliklərinin genişləndirilməsi və daha da təkmilləşdirilməsindən ibarətdir. Kadrların yenidən hazırlanması isə kitabxanalarda yeni sahələrin açılması ilə əlaqədar kitabxanaçıya yeni professional biliklərin öyrədilməsi məqsədini güdür. İxtisasartırma və kadrların yenidən hazırlanması metodiki işin əsas tərkib hissəsi olub, aşağıdakıları özündə cəmləyir:

- kitabxanaçıların hazırlanmasını və yenidən hazırlanmasını həyata keçirən təhsil ocaqları (institutlar, fakültələr, ixtisasartırma mərkəzləri);

- kitabxananın metodik fəaliyyətində istifadə olunan ixtisasartırmanın formaları (seminarlar, işgüzar oyunlar staciroykalar, praktikumlar və s.);

- kitabxanaçıların professional şəxsi təhsili.

Bütün bunlar bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqə şəklində həyata keçirilir. Fasiləsiz təhsilin müxtəlif formaları bütövlükdə ixtisasartırma və kitabxanaçıların yenidən hazırlanması sistemini təşkil edir ki, onun da qarşısında müəyyən tələblər qoyulur. İlk növbədə bu iş elə təşkil olunmalıdır ki, qrupundan və kateqoriyasından asılı olmayaraq bütün kitabxanaçılar əhatə olunsun. Elə bir sistem yaradılmalıdır ki, hər bir kitabxanaçı-

nın müəyyən bir dövrdən sonra (3-5 il ərzində) seminarlarda, kurslarda stajorluqda, treninqlərdə və s. yenidən ixtisasartırma imkanları olsun.

Eyni zamanda ayrı-ayrı qrup və kateqoriya kitabxanaçıların təhsilinə təbəqələşdirmə, diferensiallaşdırmanın yanaşma olmalıdır. Bu zaman kitabxananın özünün növü və kateqoriyası, kitabxanaçının tutduğu vəzifəsi, təhsili, iş stajı, təcrübəsi nəzərə alınmalıdır. Bu zaman kitabxanaçılıq təhsili olmayan təzə başlayan kitabxanaçıya xüsusi yanaşma lazımdır. Təhsilin təşkili sistemli və ardıcıl olmalıdır.

Ölkəmizdə kitabxanaçılıq təhsil sistemi aşağıdakı mərhələ və pillələrdən ibarətdir:

1. Orta ixtisas təhsili;

2. Ali ixtisas təhsili;

- bakalavr pilləsi

- magistratura pilləsi

- aspirantura pilləsi

3. İxtisasartırma və kadrların yenidən hazırlanması;

4. Şəxsi təhsil.

Bu təhsil sisteminin bütün bu pillələri və mərhələləri əlaqələndirilməli və biri digərini tamamlamalıdır. Lakin çox təəssüflər olsun ki, ölkəmizdə kitabxanaçılıq təhsil sistemində bu çox da qənaətbəxş şəkildə deyildir. Belə ki, ölkədə kitabxanaçılıq üzrə fasiləsiz təhsil sisteminin ümumi strateji siyasət və konsepsiyaya uyğun inkişaf etdirilməsi sistemin bütün pillələrinin vahid iyerarxiya prinsipləri əsasında yeniləndirilməsi vəzifələri metodik mərkəzlərin bu prosesdə fəal iştirakını tələb edir. Söhbət respublikada kitabxanaçı kadrların fasiləsiz təhsil sisteminin kitabxana işinin metodik təminat sistemi ilə dialektik vəhdətdə, bir-birini tamamlayan elmi-təcrübə, pedaqoji və metodik baxımda əlaqələndirilmiş sistemli fəaliyyət kimi formalaşmasından gedir.⁴

Təbiidir ki, kitabxanaçıların fasiləsiz təhsil sistemində metodik mərkəzlərin iştirakı daha çox ixtisasartırma və kadrların yenidən hazırlanması mərhələsində özünü büruzə verir. Əvvəlki illərdə bu sahədə müəyyən işlər aparılısa da, 90-cı illərdə bu işlər bir qədər zəifləmişdi. Şübhəsiz ki, müasir dövrdə kitabxana işçilərinin fasiləsiz təhsili metodik mərkəzlərin bilavasitə iştirakı olmadan həyata keçirilə bilməz. Məhz təsadüfi deyildir ki, inkişaf etmiş xarici ölkələrdə, Rusiyada, Baltikyanı ölkələrdə MDB məkanında kitabxanaçıların fasiləsiz təhsil sisteminin ixtisasartırma mərhələsi məhz metodik mərkəz statusunu malik olan kitabxana arda mərkəzləşdirilmişdir.

Məhz dünya kitabxanalarının belə bir iş təcrübəsi M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının diqqətindən kənar qala bil-

məzdi. Metodik təminat sistemində ən yuxarı səviyyə statusuna malik olan bu kitabxana həmin sistemdə aparıcı rol oynayan, metodik mərkəzlərin fəaliyyətini vahid, kompleks plan və proqram əsasında əlaqələndirən, respublikada kitabxana işi üzrə metodik fəaliyyətin ümumi istiqamətlərini müəyyənləşdirən ümummilli və ümumrespublika səviyyəli metodik mərkəz kimi bu qabaqcıl təcrübəni daha dərinədən öyrənərək, onu tətbiq etmək niyyətini qarşıya bir vəzifə kimi qoyur. Bununla əlaqədar kitabxana ilkin vəzifə kimi fasiləsiz təhsil sistemini təşkil etmək üçün özünün statuslu trener-kitabxanaçılarını yetişdirmək məqsədini həyata keçirir.

Bu məqsədlə Gürcüstanın İnformasiya Mütəxəssisləri Assosiasiyasının (İMA) fasiləsiz təhsil sistemi sahəsində fəaliyyəti diqqəti daha çox cəlb etmişdir. İMA Amerikada kitabxana və informasiya proqramları çərçivəsində ABŞ-in ən yaxşı universitetlərində təhsil almış və magistr səviyyəsinə yiyələnmiş kitabxana-informasiya mütəxəssisləri tərəfindən yaradılmışdır. 1997-ci ildə yaradılan bu Assosiasiyanın əsas məqsədi kitabxana və informasiya mütəxəssislərinin əməkdaşlarını yeni kitabxana və informasiya texnologiyaları ilə tanış etmək, eyni zamanda onlar arasında Amerikanın qabaqcıl kitabxana və informasiya mütəxəssislərinin təcrübəsini yaymaq, ABŞ kitabxanaçıları ilə professional əlaqələrin və informasiya mübadiləsinin yaradılmasına nail olmaqdan ibarətdir. Artıq bu məqsədlə Assosiasiya 1998-ci və 1999-cu illərdə Tbilisi şəhərində regional kitabxanaçılıq konfransları keçirmiş, kitabxana-informasiya sferasında tanınmış Amerikalı alimləri və mütəxəssisləri ölkəyə gəvət edib, onların bilik və təcrübələri ilə tanış olmaq imkanları yaratmışdır. Eyni zamanda Assosiasiya Tbilisidə ölkə kitabxanaçılarının fasiləsiz təhsil proqramları çərçivəsində müxtəlif trening və seminarların keçirilməsində artıq müəyyən təcrübəyə malik idi.

M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası özünün trener-kitabxanaçılarını yetişdirmək üçün məhz bu Assosiasiya ilə əlaqələr yaratmış və onlarla birgə əməkdaşlıq şəraitində öz problemini həll etməyə çalışmışdır. Problemin həlli üçün maliyyə dəstəyi isə Avrasiya Fondunun elan etdiyi Cənubi Qafqazda birgə layihələrə başlamaq üçün regional əməkdaşlıq proqramı çərçivəsində əldə olunmuşdur.

Avrasiya Fondu 14-18 oktyabr 1998-ildə Gürcüstanın Likani şəhərində Cənubi Qafqazda Regional Əməkdaşlıq konfransı keçirmişdir. Konfransa regional problemləri müzakirə etmək və əməkdaşlıq layihələrini planlaşdırmaq üçün Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstanın müxtəlif təşkilatlarının 170-dən artıq proqram koordinatoru toplanmış

dı. Milli kitabxanadan isə artıq Avrasiya fondu ilə əməkdaşlıqda müəyyən təcrübəsi olan kitabxananın direktoru Leyla Qafurova iştirak edirdi.

Avrasiya Fondunun Əməkdaşlıq Proqramı Cənubi Qafqaz ölkələri təşkilatlarının eyni problemlərlə qarşılaşmaları və eyni imkanlara malik olmalarına, lakin birgə layihələri yerinə yetirmək üçün resurslardan və imkanlardan istifadə edə bilmədiklərinə görə kömək məqsədi ilə həyata keçirilirdi. Regional konfransda Fond maneələri dəf etməyə və regional inteqrasiyanın inkişafına nail olmağa yönəldilmiş layihələrin köməyi ilə öz fəaliyyətlərini möhkəmləndirmək məqsədilə konfransda iştirak etmiş təşkilatlara qrant müsabiqəsi elan etmişdi.

Məhz Milli Kitabxana bu müsabiqədə iştirak edərək, 999 ABŞ dolları həcmində «Kontakt qrantı» udmuşdur. Bu qrant proqramı çərçivəsində Milli Kitabxananın iki nəfər əməkdaşı Tbilisi şəhərinə ezam olunaraq, Gürcüstan Milli Kitabxanasında, Q.Ş.Mikeladze adına Dövlət Texniki Kitabxanasında olaraq kitabxana rəhbərləri və əməkdaşları ilə görüşmüşlər. İnformasiya Mütəxəssislərinin Assosiasiyasında, onların kitabxanaçıları üçün təşkil etdikləri komputer siniflərində olmuş, keçirdikləri treninglərin proqramları ilə tanış olmuşlar. Analoji ezamiyyə iki nəfər gürcü mütəxəssisləri tərəfindən həyata keçirilərək, Azərbaycanın qabaqcıl kitabxanaları, onların rəhbərləri və əməkdaşları ilə tanışlıq aparılmışdır. Hər iki görüş zamanı problemlər, ehtiyaclar öyrənilmiş və resurslar araşdırılmışdır.

Nəticədə M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası Gürcüstanın İnformasiya Mütəxəssisləri Assosiasiyası ilə birlikdə «Cənubi Qafqaz ölkələrinin kitabxana və informasiya əməkdaşlarının regional ixtisasartırma mərkəzi» adlı layihə işləyərək, Fonda təqdim etmişdir.

Layihədə Gürcüstan və Azərbaycan kitabxanalarının üzlaşdiyi problemlər, o cümlədən kitabxana və informasiya işinin avtomatlaşdırılması prosesinin çox aşağı, bəzən də yox səviyyəsində olması, oxuculara xidmətin zəif olması, kadrların texniki vərdişlərə malik olmaması, qabaqcıl dünya təcrübəsi ilə tanış olmaması, yeni beynəlxalq standartlar haqqında təsəvvürlərin çox az olması əks olunmuşdur. Sözsüz ki, cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasında əsas rol oynayan kitabxanaların belə vəziyyətdə olması cəmiyyətin özünün inkişafına mənfi təsir edir. Ona görə də Cənubi Qafqaz kitabxanalarında təşkilatı və struktur islahatlarına böyük ehtiyac duyulurdu. Bundan ötrü isə ilk növbədə kadr hazırlığı, kitabxanaçıların fasiləsiz təlimi və onun dünya təcrübəsinə əsaslanan yeni proqramlarının ön plana çəkilməsi layihənin qarşıya qoyduğu əsas problem idi. Bu problemin aradan qaldırılmasında Amerikada kitabxana və informasiya proqramları çərçivəsində ABŞ-in ən

yaxşı universitetlərində təhsil almış və magistr səviyyəsinə yiyələnmiş Cənubi Qafqazın kitabxana-informasiya mütəxəssislərinin potensial qüvvəsindən istifadə etmək məqsədəuyğun olar. Onların sayı bərabər olmasa da (Gürcüstandan 7 nəfər, Azərbaycandan 2 nəfər, Ermənistandan 3 nəfər), bu mütəxəssisləri bir yerə toplamaqla, Cənubi Qafqaz ölkələrinin kitabxanaçıları üçün kursların keçirilməsinə və kitabxanaçıların fasiləsiz təlim sistemində müəyyən nailiyyətlər əldə etməyə nail olmaq mümkündür. Sonralar isə bu kursları bitirmiş müdavimlər öz ölkə kitabxanaçıları üçün müasir standartlara uyğun trening və seminarların keçirilməsini təşkil edə bilirlər. Belə bir ideyanı əks etdirən layihə Avrasiya Fondunun Əməkdaşlıq proqramının ekspertlərinin ciddi marağına səbəb olmuş və 45 min ABŞ dolları həcmində qrant almışdır.

Beləliklə, Avrasiya Fondunun tövsiyyələri əsasında Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan tərəfindən 21 nəfər (hər respublikadan 7 nəfər olmaq şərti ilə) Tbilisi şəhərində keçirilən ixtisasartırma kurslarına dəvət aldılar. Hər 3 respublikadan olan Amerika məzunları birlikdə bu treninglərin keçirilməsində bir trener kimi iştirak etmişdir. Trening zamanı kitabxanaçılar demokratik cəmiyyətdə kitabxana işini inkişafının aktual problemlərinə həsr olunmuş mövzularda, o cümlədən «İntellektual azadlıq», «Kitabxana menecmenti», «Kitabxanaların büdcədən-kənar maliyyələşdirmə yolları» «Kataloqlaşdırma və təsnifat» «Kompüterin əsasları» «INTERNET-də axtarış» və s. mövzularda proqramlar dinləmişlər. Proqramların tərtibində və treninglərin keçirilməsində ABŞ-in Urbana-Şampney şəhərində İlinoy Universiteti kitabxanasının nəzdindəki Mortenson beynəlxalq kitabxana proqramları və onun direktoru professor Marianna-Teks Çoldin çox yaxından iştirak etmişdir. Layihənin əsas üstünlüklərindən biri də o, idi ki, proqramlar tərtib olunarkən, müvafiq proqram üzrə hər bir trener istər Amerikada olan təcrübəni və istərsə də, yerlərdə vəziyyəti yaxşı bilirdilər. Bu da sözsüz ki, proqramın tərtibinə və trening zamanı dinləyici ilə qurduğu dialoqa çox müsbət təsir göstərirdi. Proqramların düzgün tərtibi, qabaqcıl Amerika təcrübəsinin yaxşı mənimsənilməsi və yerlərdəki vəziyyətə uyğunlaşdıraraq bu təcrübənin tətbiqi haqqında trenerlərin söhbəti sözsüz ki, dinləyici auditoriyasının böyük marağına səbəb olmuş, onlar arasında öz peşələrinə və ixtisaslarına yeni aspektdən yanaşma impulsları vermişdir. Treninglərin sonunda hər bir dinləyiciyə Cənubi Qafqaz ölkələrinin kitabxana və informasiya işçilərinin regional ixtisasartırma mərkəzinin sertifikatları təqdim olunmuşdur.

Sözsüz ki, layihənin həyata keçirilməsinin ölkədə kitabxana işinin inkişafında son dərəcə böyük rolu oldu. Belə ki, əvvəllə layihə fasiləsiz təlim sistemində özünün təcrübəli istiqamətini göstərə bildi. Digər tərəfdən layihənin konkret məqsədləri var idi ki, o da kitabxanaçılara xarici və regional kitabxanaların iş təcrübəsini öyrənilib, yerlərdə tətbiq etmək, yeni texniki vərdislərə yiyələnməyin əsasını qoymaq, idarəçiliyin yeni forma və metodlarını öyrənmək və kitabxanaya əlavə maliyyə mənbələrinin tapılması yollarını izah etməkdən ibarət idi. Layihə eyni zamanda hər 3 respublikada kitabxanaçıların fasiləsiz təlim sistemində aparılacaq islahatlar üçün perspektivlər açmış oldu.

Layihəni müvəffəqiyyətlə başa vurub, Bakıya döndükdən sonra M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının əməkdaşları ölkə kitabxanaçıları üçün təşkil edəcəkləri fasiləsiz təlimin strategiyası üzərində işləməli oldular. İlk növbədə kitabxananın trener-kitabxanaçı kimi fəaliyyətə başlamaq üçün sertifikat almış bu əməkdaşları öz proqramları üzərində işləməli oldular.

Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin formalaşmasında xüsusi xidmətləri olan professor A.Xələfovun qeyd etdiyi kimi, «Yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması tədris prosesinin planı uyğun, ardıcıl və məqsədyönlü təşkilindən asılıdır. Bu iş isə bilavasitə kadr hazırlığının strategiyası hesab edilən tədris planlarının dövrün tələblərinə, elmi tərəqqinin səviyyəsinə, elmi proqnozlar əsasında bu və ya digər elmi inkişaf perspektivlərinə, ixtisasın, sənətin gələcəyinə əsaslanaraq tərtib edilməlidir.»

Bu fikrin davamı olaraq, alimlərimiz göstərirlər ki, kitabxanaçılıq təhsili üzrə tədris planları və proqramları eyni zamanda müasir dövrdə dünya informasiya məkanında getdikcə mürəkkəbləşən kitabxana-informasiya proseslərini nəzərə alan, müasir texnologiya zəminində həyata keçirilən kitabxana xidmətindəki demokratik prinsipləri, cəmiyyətdə kitabxana işinin idarə olunmasının elmi, iqtisadi, sosioloji, hüquqi və s. məsələlərini əks etdirən sənədlər olmalıdır. Kitabxanaçılıq təhsili üzrə tədris planları və proqramları gündəlik kitabxana təcrübəsi ilə ayaqlaşan, gələcək mütəxəssislərə öz ixtisası üzrə informasiya əsrinə uyğun peşə biliklərini aşılamaq üçün geniş imkanlar açan vasitə olmalıdır. Bütün bunlar tədris planları və proqramlarının tərtibi prosesinə geniş oxucu kütlələrinə, informasiya istehlakçılarına kitabxana xidməti işində zəngin təcrübəyə malik mütərəqqi əməkdaşlara malik olan metodik mərkəzlərin cəlb olumasını tələb edir.⁶

Sözsüz ki, alimlərimizin bu fikirlərini əsas tutaraq, Milli Kitabxananın əməkdaşları öz proqramlarını hazırlayarkən ilk növbədə kitabxanalarımızın və kitabxanaçılarımızın hazırkı vəziyyətini öyrənərək, yaxın gələcək üçün öyrənilməsi nəzərdə tutulan problemlər üzrə nəzəri

bilikləri verən və əməli vərdisləri aşılayan kompleks proqram işləyib hazırladılar. «Müasir kitabxanalar və onların vəzifələri» adlanan bu proqram ilk növbədə şəhər kitabxanalarının aparıcı mütəxəssisləri üçün nəzərdə tutulmuşdu. İlk əvvəllər 40 saatlıq kurs ərzində şəhər kitabxanaçıları «Kitabxana menecmenti», «Kitabxanaların büdcədən kənar maliyyələşdirmə yolları», «Beynəlxalq kitabxana əməkdaşlığı», «İntellektual azadlıq», «Kataloqlaşdırma və kataloq», «Kataloqlaşdırma və təsnifləşdirmə» adlı mövzuları dinləməklə öz bilik və təcrübələrini genişləndirmək və təkmilləşdirmək imkanları əldə etmişlər.

Cəmiyyətdə kitabxanaçılıq fəaliyyətinin idarə olunmasında demokratik iş üslubunun formalaşmasında, kitabxana-informasiya mütəxəssislərinin düzgün inkişaf strategiyasının müəyyənləşdirilməsində, onların səmərəli istifadə edilməsində, habelə kitabxanaların qonşu sahələrlə işgüzar sosial-iqtisadi əlaqələrinin təkmilləşdirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən «Kitabxana menecmenti» kursunda kitabxanaçılar menecment haqqında ümumi məlumat, menecmentin metodları, planlaşdırma, büdcə, kədr siyasəti, məruzələrlə necə çıxış etmək, prezentasiyaları necə keçirmək və sair kimi mövzularla tanış olmuşlar.

Cəmiyyətdə kitabxanaçılıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi və optimallaşdırılmasına yönəlmiş əlavə maliyyələşdirmə mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi və səmərəli istifadəsindən bəhs edən «Kitabxanaların büdcədən kənar maliyyələşdirmə yolları» kursunda kitabxanaçılar əsasən fəndrayzing fəaliyyətinin strategiyası, onun hüquqi bazası, maliyyələşdirən donör təşkilatlar, onların axtarış üsullarının araşdırılması və layihələrin yazılma metodikasını öyrənmişlər. Kursda M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın bu sahədəki təcrübəsi açıqlanmış və bir neçə layihəsi ilə yaxından tanış olmaq imkanları verilmişdir.

«Beynəlxalq kitabxana əməkdaşlığı» kursu professional kitabxanalar birlikləri, onların fəaliyyəti haqqında məlumatları açıqlayır. Kurs zamanı Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyası Federasiyasının (IFLA) fəaliyyətinin hərtərəfli xarakteri, ora daxil olmanın üstünlükləri və şərtləri göstərilir, proqramları və nəşrləri haqqında məlumat verilir.

«İntellektual azadlıq» kursunda isə mövzu ilə ilk tanışlıq verilmiş, cəmiyyətdə onun rolu göstərilmişdir. Amerika Kitabxana Assosiasiyasının intellektual azadlıq sahəsində fəaliyyəti, hazırladığı qanunlar və sənədlər araşdırılmışdır.

«Kataloqlaşdırma və kataloq» kursunda dinləyicilər MARC formatı, onun əhəmiyyəti ilə tanış olmuş, USMARC, UNIMARC formatlarının ayrı-ayrı sahələrini araşdırmış, fərqli cəhətlərini öyrənmişlər.

«Kataloqlaşdırma və təsnifləşdirmə» kursu isə müxtəlif dünya kitabxanalarının kataloqları haqqında məlumatı və Düinin onluq təsnifatı ilə tanışlığı əhatə edir.

Kurslar zamanı trener-kitabxanaçılar həmkarlarının əvvəlki dövrlərdəki təhsil prosesində və iş təcrübəsində mövcud olmayan müasir nəzəri və təcrübə yeniliklərin öyrənilməsinə ön plana çəkmişlər.

Kurslar Azərbaycanlı Amerika səfirliyi nəzdindəki İnformasiya və Kitabxana işçilərinin Təlim Mərkəzinin (IRTCL) maliyyə dəstəyi ilə aparılırdı (<http://azeribooks.aznet.org>).

IRTCL təşkilatı ölkə kitabxanaçılarının fasiləsiz təliminə kömək məqsədilə yaradılmışdır. 13 dekabr 1999-cu ildə rəsmi açılışı olan bu mərkəz 2000-ci il yanvarın 15-dən başlayaraq ölkə kitabxanaçıları üçün dilin öyrənilməsinə, texniki vərdislərə və ixtisasa dair müxtəlif kurslar təşkil etmişdir. Bu kurslar zamanı ölkə kitabxanaçıları texniki və dil vərdislərini artırmaqla yanaşı, eyni zamanda modern kitabxana və onun yeni-yeni fəaliyyət sahələri ilə tanış olur, avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemləri haqqında məlumatlar alır, elektron kataloqlar və elektron kitabxanalar, onların imkanlarını öyrənirdilər. Kitabxanaçılar həmçinin Amerika kitabxanalarının iş təcrübəsi ilə tanış olur, onların kolleksiyaları ilə necə iş aparmaq metodikasını öyrənirdilər. Kurslarda MARC formatın tətbiqi üsulları, ISBD standartları ilə uzlaşması və s. də açıqlanırdı. Kursları həm xarici, həm də yerli mütəxəssislər aparırdılar.

Milli Kitabxana birgə əməkdaşlıq şəraitində artıq ölkə kitabxanaçılarının ixtisasının artırılmasında və yenidən hazırlanmasında müəyyən təcrübəyə malik bu Tədris Mərkəzinin də imkanlarından istifadə etməyə çalışmışdır. Belə ki, kitabxananın trener-kitabxanaçıları müəyyən sayda qruplarda kurslar apardıqca kursun sonunda onlar arasında aparılan sosioloji sorğular, rəy və təklifləri toplayaraq analiz edir və gələcək qruplarda nəzərə almağa çalışırdılar. Bu zaman IRTCL-in təcrübəsi və imkanları nəzəri cəhətdən çox cəlb edirdi. Belə ki, müəyyən say qruplar aparıldıqdan sonra kitabxananın trener-kitabxanaçıları öz kurslarını MS PowerPoint proqramı vasitəsilə təqdim etmək qərarına gəlirdilər. Bu professional təqdimat proqramı olan MS PowerPoint trenerlərə təlim zamanı öz fikirlərini daha aydın və canlı şəkildə çatdırmaq imkanı verir. Bundan ötrü kitabxananın trener qrupu IRTCL-in nəzdindəki Mikayıl Quliyevin apardığı Microsoft PowerPoint kursunu bitirmişlər. Kurs zamanı trener-kitabxanaçılar professional təqdimat zamanı MS PowerPoint-dən necə istifadə etmək qaydalarını, təqdimatın hazırlanması texnikasını, modifikasiyasını, qrafik və annotasiyaların hazırlanmasını və çapını öyrənirdilər. Bununla da trener-kitabxanaçılar texniki vərdislərini

bir qədər təkmilləşdirərək kursları daha professional səviyyədə keçməyə çalışmışlar. Zaman-zaman kursu bitirən müdaviimlərin rəy və təklifləri əsasında «Müasir kitabxanalar və onların vəzifələri» adlı proqram üzərində müəllimlər daim çalışmış, və arzu olunan fənnlər üzrə dərslərin saatlarının sayı artırılmış və yeni fənnlər o cümlədən «Kitabxana fondlarının mühafizəsinin yeni metodları», «Kitabxana qanunvericiliyi və normativ sənədlər» və sairə əlavə olunmuşdur.

Bütövlükdə şəhər kitabxanaları üçün keçirilən kurslarda 258 nəfər kitabxanaçı iştirak etmişdir. Obyektivliyi və aşkarlığı təmin etmək məqsədi ilə müdaviimlərin kurslar haqqında anonim yazdıqları rəy və təkliflərdən bəzilərini nəzərdən keçirmək maraqlı olar:

Elmin, texnikanın inkişaf edib kitabxanaların fəaliyyətində geniş yer tutduğu müasir dövrdə bu tələblərə cavab verən kitabxanaçıları da tələb olunur. Məncə, bu kurslar kitabxanaçılara kitabxana sahəsində olan yenilikləri öyrənməyə və onu işlərində həyata keçirməyə çox kömək edir. Kursun keçirilməsində seçilən mövzular son dərəcə maraqlı və aktualdır (14-cü qrupda təhsil almış müdaviimin fikri).

Keçdiyimiz kurslar kitabxana işinin inkişafına doğru atılmış addımdır. Bu, ən doğru, düzgün və zəruri fəaliyyətdir. Kursların təşkilində mütəşəkkillik, təşkilatçılıq özünü göstərir. Xüsusilə müəllimlərin sərbəst psixoloji atmosfer yaratmaq qabiliyyəti və öz üzərində çalışaraq bilik və təcrübələrini artırmaq istəyi təqdirəlayiqdir. Bu kurslar davam və inkişaf etdirilməlidir. Kursların yaranmasında əməyi olan şəxslərə və bilavasitə dərs deyən müəllimlərə təşəkkürümü bildirirəm. Onlara yalnız uğurlar, müvəffəqiyyətlər arzulayıram (16-cı qrupda təhsil almış müdaviimin fikri).

M.F.Axundov adına Respublika Dövlət Kitabxanasında «Müasir kitabxanalar və onların vəzifələri» mövzusunda həsr olunmuş bu kursların təşkilini son dərəcə əhəmiyyətli hesab edirəm. Belə ki, kitabxanaçılıq işi sahəsində əldə edilən böyük nailiyyətlərdən, müasir dövrdə onların fəaliyyəti sahəsindəki yeniliklərdən heç də bütün kitabxanaçıları müəyyən məlumatla malik deyillər. Məhz bu kurslar həmin çatışmazlığı aradan qaldırır. Dərs deyən müəllimlərin hamısı haqqında ancaq xoş sözlər demək olar. Onların professional hazırlığı, mövzunu şərh etmək bacarıqları, səmimi və mehriban münasibətləri hər bir dinləyicidə geniş mühakimə formalaşdırmağa kömək edir (21-cı qrupda təhsil almış müdaviimin fikri).

Kitabxanaçıları yazdıqları rəy və təkliflərdən belə məlum olur ki, onların ixtisas fənləri ilə yanaşı texniki vərdişləri aşılayan fənlərə də böyük ehtiyacları vardır. Kitabxananın hazırladığı proqram çərçivəsində «Kompüterin əsasları» və «*INTERNET*-də axtarış» mövzuları olsa da, Tədris Mərkəzinin texniki avadanlıqlarının sayı bu fənləri istənilən səviyyədə keçməyə imkan vermirdi. Bu məqsədlə də kitabxana *ACI YF* (Soros fonduna) «*M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının trening mərkəzinin genişləndirilməsi*» adlı layihə təqdim etmişdi. Layihəyə əsasən Milli Kitabxana aşağıdakı tədbirləri həyata keçirməyi qərara alırdı:

• Kitabxanaçıların texniki vərdişlərinin artırılmasına dair *IRTCL* mütəxəssisləri ilə birlikdə ölkə kitabxanaçıları üçün kursların keçirilməsi;

• Kitabxanaçıların xarici dil öyrənməsi üçün yenə də *IRTCL*-in əməkdaşları ilə birlikdə Dövlət Kitabxanasının əməkdaşları üçün ingilis dili kurslarının təşkili

• Elektron kataloqların yaradılmasına və beynəlxalq qaydaların öyrənilməsinə dair trener-kitabxanaçıların hazırlanması. Bu zaman formaların öyrənilməsi, beynəlxalq standartların araşdırılması, və milli ədəbiyyata təbiiq olunması nəzərdə tutulur. Bütün bunlar *IRTCL*-in bu sahədə mütəxəssisi olan Amerika vətəndaşı Pol Millerin iştirakı ilə keçiriləcək.

• İnformasiya mərkəzi yaradılacaq regionlarda zona kitabxanaları üçün yerli trener-kitabxanaçıları yetişdirmək;

• Kitabxana-informasiya işinə dair müxtəlif mövzularda beynəlxalq mütəxəssislərin iştirakı ilə respublika kitabxanaçıları üçün treninqlərin keçirilməsi;

• Qrafik üzrə mərkəzin boş saatlarında kitabxananın oxucuları üçün pullu «Kompüterin əsasları» və «*INTERNET*-də axtarış» kursları təşkil etmək.

Kitabxana bütün bunları həyata keçirmək üçün ilk növbədə Tədris Mərkəzini genişləndirərək, onu 3 otaqdan ibarət sahəyə köçürməyi planlaşdırmışdır. Birinci otaq yerli və beynəlxalq trenerlər tərəfindən kompüter texnikası ilə keçirilən treninqlər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Burada treninqin aparılması üçün bir ədəd proyektor və ekran, 7 ədəd kompüter istifadə olunacaq. İkinci otaqda əsasən videokasetlərin istifadəsi ilə keçirilən treninq, xüsusən dillərin öyrənilməsi üçün treninq-klass kimi nəzərdə tutulmuşdur. Burada TV-video, yazı taxtası və eyni za-

manda ofis mebeli quraşdırılacaq. Üçüncü otaq isə trenerlərin istifadəsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Burada lazım olan ədəbiyyat, müxtəlif tədris materialları toplanacaq. Otaqlar ilk növbədə təmir olunub, texniki avadanlıqla quraşdırılacaqdır.

Müvafiq layihənin həyata keçirilməsi istər Milli Kitabxananın, istərsə də respublika kitabxanalarının fasiləsiz təliminin daha dolğun və ətəflı təşkilinə kömək etmiş olacaq. Belə ki, burada kitabxanaçılar həm kitabxana-informasiyaya dair yeni-yeni proqramlarla tanış olacaq, həm özlərinin texniki vərdişlərini artıracaq, həm də dil öyrənmək üçün müəyyən imkanlar əldə edəcəklər. Tədris Mərkəzi eyni zamanda rayonlarda region üçün yerli trener-kitabxanaçıların yetişdirilməsinə şərait yaradacaq. Elektron kataloqların yaradılması üçün beynəlxalq standartların tətbiq olunmasında, nüfuzlu faylların (avtoritet fayl) işlənməsində, metodik təcrübi baza, kadr potensialı yaradılacaq. Həmçinin ACİ YF-nun (Soros fondu) keçirdiyi treninqlər üçün həmişə açıq olacaqdır.

ACİ YF-na təqdim olunan bu layihə 18075 ABŞ dolları həcmində qrant udmuşdur. Qrantın 12285 ABŞ dolları məbləğində hissəsinə texniki avadanlıq və avadanlıq üçün mebel alınmışdır. Layihə əsasında 1 ədəd server, 6 ədəd kompüter, 1 ədəd UPS-3000 VA, 1 ədəd UPS-2200 VA, 1 ədəd HUB 16 PORT 10 MB, 1 ədəd HUB 24 PORT 10/100 və digər avadanlıqlar alınmışdır. Bir ilə nəzərdə tutulan layihə qrafikə uyğun olaraq çox qısa bir müddətə otaqların təmirindən başlamışdır. Sonra əldə olunan texniki avadanlıq quraşdırılaraq, kitabxanaçıların sərəncamına verilmişdir. Layihə üzrə nəzərdə tutulan bütün treninq və seminarlar həyata keçirilmişdir.

Beləliklə, layihə aşağıdakı nəticələri əldə edə bilmişdir:

➤ çoxlu sayda ölkə kitabxanaçıları kitabxana işinə dair yeni-yeni proqramlarla tanış olmuş, özlərinin texniki vərdişlərini artırmış və xarici dil öyrənmək üçün müəyyən imkanlar əldə etmişlər;

➤ regionlarda yerli kitabxanaçılar tərəfindən treninqlərin keçirilməsi üçün proqramların işlənməsinə nail olunmuşdur;

➤ elektron kataloqun yaradılması üçün beynəlxalq standartların tətbiq olunmasına dair kitabxanalar arasında ilkin biliklərə nail olunmuşdur. Bu da kitabxana-bibliografiya işinin avtomatlaşdırılmasına dair geniş perspektivlər açır;

➤ regionlarda keçirilən seminarlar zona kitabxanalarının inkişafında mühüm rol oynamış, yerlərdə kitabxanaçıların ixtisasının artırılmasına böyük təsir göstərmişdir. Hətta bəzi kitabxanalar bu seminarlardan sonra donor təşkilatlarla əlaqələr yaratmış, onların

müsbəqələrinə layihələrlə iştirak etmiş və qrantlar udmuşlar. Bu da kitabxanaların layihələrlə fəaliyyətinin əsasını qoymuşdur.

Bununla da layihə qarşıya qoyduğu məqsədlərə nail ola bilmişdir.

2002-ci il may ayının 7-də Dövlət Kitabxanası layihənin təqdimat mərasimini keçirmişdir. Təqdimat mərasimində ABŞ-ın ölkəmizdəki səfiri Ross Uilson, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirinin müavini Sevda Məmmədaliyeva, Lukoyl Neft şirkətinin və ACİ YF-nun nümayəndələri, aparıcı kitabxanaların rəhbərləri və respublika ictimaiyyəti iştirak edirdi. Tədbirdə kitabxananın direktoru Leyla Qafurova Tədris Mərkəzinin yaradılmasından, keçirilən treninqlərdən, son illər ACİ YF ilə birgə əməkdaşlıqdan söhbət açmışdı. Tədbirdə eyni zamanda kitabxananın beynəlxalq əlaqələr üzrə direktor müavini Mələk Xanım Hacıyeva Tədris Mərkəzinin İNTERNET-dəki www.anl.aznet.org/training_senter ünvanlı saytının təqdimatını keçirmişdi. Saytda yerləşdirilən məlumatlar tədbir iştirakçıları tərəfindən çox maraqla qarşılanmışdı. Tədbir iştirakçıları ACİ YF və Lukoyl şirkəti tərəfindən birgə maliyyələşdirilən Puşkin kitabxanası çərçivəsində kitabxanaya alınan yeni ədəbiyyatın sərgisi ilə də tanış olmuşlar.

Yaddaqalan qruplardan biri respublikanın aparıcı kitabxanalarının direktorlarından ibarət qrup idi. Bu qrupda Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasının direktoru Əmin Əfəndiyev, C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının direktoru Tahir Sadiqov, F.Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanasının direktoru Fizurə Qasımova, Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının direktoru Tamilla İsmixanova, Respublika Elmi Tibb Kitabxanasının direktoru Aniyə Abuzərova, M.Seyidzadə adına Mərkəzi Şəhər Uşaq Kitabxanasının direktoru Rəhilə Rzayeva iştirak etmişdir. Kursun axırında aparıcı kitabxanaların direktorlarının iştirakı ilə «Dəyirmi masa» təşkil olunmuşdur. «Dəyirmi masa» zamanı kitabxanaların direktorları bu gün kitabxanalardakı vəziyyətdən, problemlərdən və qarşıda duran vəzifələrdən söhbət açmış və müzakirələr etmişlər. Müzakirə zamanı respublika ictimaiyyətinə müraciət olunması qərara alınmışdır. Müraciət 5 yanvar 2001-ci il «Azərbaycan» və «Ədəbiyyat» qəzetlərində çap olunmuşdur. Geniş müəhazirələrin nəticəsi olaraq müraciətdə milli mədəni sərəvətlərimizin mühafizəsi naminə respublikanın tanınmış kitabxanaçıları üzünü respublikada fəaliyyət göstərən dövlət, özəl nəşriyyatlara, mətbəələrə və digər poliqrafiya müəssisələrinə, kitab çapı ilə məşğul olan bütün hüquqi fiziki şəxslərə, öz vəsaitləri hesabına kitab çap etdirən müəlliflərə, qəzet və curnal redaksiyalarına tutaraq çap etdirdikləri məhsullarını dövlət arxivinin yaradılması, onların gələcək

nəşillərə çatdırılması məqsədilə kitabxanalarda toplanması işinə diqqətli olmağa səslədi.

Sözsüz ki, hər bir kitabxanada müraciətir ictimaiyyət arasında əks-sədasi hiss olunmuşdur. Müraciəti oxuyan neçə-neçə müəlliflər kitabxanalara üz tutmuş və öz kitablarını hədiyyə etmişlər.

Kitabxana direktorlarının bu kurslarda iştirakının bir əhəmiyyətli cəhəti də o olmuşdur ki, onlar bu kursların vacibliyi və mühümlüyünü görərək, öz kitabxanaçılarını bu proqramların diənilməsinə daha da cəlb etmişlər.

Tədris Mərkəzinin şəhər kitabxanaçıları üçün keçirdiyi «Müasir kitabxanalar və onların vəzifələri» adlı kursun böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Kurslarda respublikanın 48 şəhər kitabxanasından 258 nəfər kitabxanaçı iştirak etmişdir. Bu da kitabxanaçıları öz əmək fəaliyyətində yüksək professionalıq və peşəkarlıq göstərməyə imkanlar açmışdır. Mərkəz bu kursun qasaldılmış, icmal xarakterli proqramını respublikanın 14 bölgəsində rayon kitabxanaçıları üçün təşkil etmişdir. Eyni zamanda şəhər kitabxanaçıları üçün «UNIMARC və kataloqlaşdırma» adlı silsilə kurslar da təşkil edilmişdir. Bu kurslarda kitabxanaçılar kitabxana-bibliografiya işinin avtomatlaşdırılması, vahid kataloqlaşdırma prinsiplərinin yaradılması, *ISBD*, *MARC* formatı, nüfuzlu faylların yaradılması haqqında məlumatlar almışlar.

Hazırda Milli Kitabxananın Tədris Mərkəzi öz fəaliyyətini davam etdirərək, ölkə kitabxanaçıları üçün yeni-yeni proqramlar üzərində işləyir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Управление современной библиотекой: Настольная книга менеджера.* – М., ОГИ, 1999 – С.60.
2. *Управление современной библиотекой. Настольная книга менеджера.* – М., ОГИ, 1999 – С.60.
3. *Справочник библиотекаря / Под ред. А.Н.Ванеева, В.А.Минкиной.* – Санкт-Петербург, Профессия, 2000. – С.353.
4. *İsmayilov X.İ. Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000-ci illər): Monoqrafiya.* – B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2000. – S. 385.
5. *Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxanaçılıq əhsilinin inkişafı.* – B.: Maarif, 1987. – S.57.
6. *İsmayilov X.İ. Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000-ci illər): Monoqrafiya.* – B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2000. – S.386.

AZƏRBAYCANDA DÖVLƏT KİTABXANALARININ MƏRKƏZLƏŞDİRİLMƏSİ KİTABXANA İŞİNİN TƏŞKİLİ VƏ İDARƏ OLUNMASINDA YENİ MƏRHƏLƏ KİMİ

Azərbaycanda əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili və idarə olunmasında yeni mərhələ sayılan Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemlərinin (MKS) yaradılması XX əsrin 70-ci illərində həyata keçirilmişdir. Bu dövr ilk növbədə əhalinin bütün təbəqələrinə xidmət edən dövlət kütləvi kitabxanalarının fəaliyyətinin mərkəzləşdirilmiş qaydada yenedən təşkili kimi xarakterizə edilir.

Kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi və dövlət kitabxanalarının mərkəzləşdirilmiş sistemlərinin yaradılması sovetlər dövrünün hakim partiyası Mərkəzi Komitəsinin 1974-cü ilin may ayında qəbul etdiyi müvafiq qərarı ilə əlaqədar idi. Həmin il iyun ayının əvvəllərində o zaman Azərbaycana rəhbərlik edən görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev tərəfindən ölkəmizdə dövlət kütləvi kitabxanalarının mərkəzləşdirilməsini nəzərdə tutan qərar imzalanmışdı. Bu qərar yaxın 5 il ərzində o vaxta qədər pərakəndə şəkildə fəaliyyət göstərən rayon, şəhər və kənd kütləvi kitabxanalarının müvafiq ərazilərdə kitabxana biliklərinin yaradılmasına yönəlmişdi. Qərar rayon və şəhər kütləvi kitabxanalarının mərkəzləşdirilməsi qaydalarını, onların vahid kitabxana kompleksləri kimi fəaliyyət göstərməsinin mühüm prinsiplərini əks etdirirdi.

Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi dedikdə struktur baxımdan bütöv, təşkilati və iqtisadi vəhdət prinsiplərinə söykənən vahid fond, ştat, texnoloji proseslər və maddi-texniki baza əsasında fəaliyyət göstərən ərazi kitabxana birliyi nəzərdə tutulurdu. MKS-lər hər bir ərazidə iriləşdirilmiş yeni tipli kitabxana-informasiya kompleksi idi. Bu kompleks nisbətən kiçik və bir-birindən tədris olunmuş, əksər hallarda muxtariyyət prinsipi şəklində fəaliyyət göstərən kitabxanaların heç də sadəcə olaraq mexaniki qaydada birləşdirilməsi deyildi. O, əhaliyə kitabxana-bibliografiya və informasiya xidmətində keyfiyyətə yeni kitabxana qurumunun meydana gəlməsi idi. Belə qurumun əsas məqsədi

ictimai istifadə üçün nəzərdə tutulmuş, kitabxana fondlarının inkişafında yeni keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərinə nail olmaq, cəmiyyətin informasiya tələbatına uyğunlaşmış xidmət metodları tətbiq etməklə oxucuların mütləq mədəniyyətinin formalaşmasına təsir göstərmək, kitabxanaların informasiya ehtiyatlarından daha səmərəli istifadə etməkdən ibarət idi.

MKS-lərin əhəmiyyətindən bəhs edən əməkdar elm xadimi, professor Abuzər Xələfov yazır: «Vahid kitabxana sisteminin yaranması şəhər və rayonlarda keçmişdə olan xırda kitab fondlarının yerinə kəmiyyət və keyfiyyətcə böyük və güclü universal kitab fondlarının yaranmasına səbəb olmuşdur. Mərkəzləşmə həmçinin kitabxanalara məlumat-bibliografiya və informasiya işini daha operativ və keyfiyyətli təşkil etmək, əhaliyə məlumat-bibliografiya və informasiya xidmətini daha geniş miqyasda həyata keçirmək imkanı vermişdir» (1, s. 8).

MKS-lərin müsbət məziyyətlərindən biri onların sosial funksiyalarına elmi-informasiya funksiyasının da əlavə edilməsi idi. Belə ki, MKS-lərin fəaliyyətinə dair Əsasnamədə (2) ilk dəfə olaraq kitabxanaların ideoloji və mədəni-tarixi sahəsindəki funksiyası ilə yanaşı informasiya müəssisələri kimi fəaliyyət göstərməsi də xüsusi qeyd edilirdi. Bu müddəə şübhəsiz ki, MKS-lərin və ümumiyyətlə kitabxanaların cəmiyyətdəki rolunu xeyli genişləndirir, kütləvi kitabxanaların sosial funksiyalarını daha da əhəmiyyətli edir.

Mərkəzləşmiş kitabxana sistemlərini əvvəllər formalaşmış ənənəvi kitabxana sistemlərindən fərqləndirən əsas xüsusiyyətlər və üstünlüklər bunlardan ibarət idi:

– MKS-lərdə vahid kitabxana fondu formalaşır və bu fond özündə mərkəzi kitabxananın və onun filiallarını birləşdirir. Vahid fond formalaşarkən sistemə daxil olan bütün fondların tematik-tipoloji tərkibi təkmilləşir. Informasiya daşıyıcılarının istifadə səmərəliliyi xeyli artır. Belə ki, MKS-dən istifadə edən bütün oxucular vahid fondun eyni-bərabər sürətlə istifadə etmək imkanlarına malik olurlar. Yerləşdiyi ərazidən asılı olmayaraq hər bir filial və onun oxucusu istənilən vaxt mərkəzi kitabxanadan ədəbiyyatı əldə etmək imkanları əldə etdiyinə görə MKS-nin fəaliyyət göstərdiyi rayon və şəhər sakinləri vahid fondun daha səmərəli və operativ istifadə edə bilirlər;

– Mərkəzləşmə şəraitində əvvəllər sistemə daxil olan kitabxanalarda həyata keçirilən mühüm texnoloji əməliyyatlar mərkəzləşdirilmiş şəkildə MKS-nin Mərkəzi Kitabxanası tərəfindən yerinə yetirilir. Yəni, vahid fondun komplektləşdirilməsi, uçotu, kataloqlaşdırılması, informasiya işləri və s. əməliyyatlar Mərkəzi Kitabxana tərəfindən

aparılır ki, bu da öz növbəsində sistem daxilində bütün sahələrdə vahid metodikəmə tətbiqi üçün şərait yaradır.

Bundan əlavə, mühüm kitabxana əməliyyatlarının Mərkəzi Kitabxanada həyata keçirilməsi nəticəsində filiallar texnoloji əməliyyatlardan azad olaraq oxuculara xidmət işinə daha çox diqqət yetirməli imkanları əldə edirlər.

– MKS-lər vahid maddi-texniki bazaya, kədr və maliyyələşdirilmə prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərdiyinə görə kitabxana işi iqtisadi baxımdan daha səmərəli olur, büdcə vəsaitindən daha məqsədyönlü istifadə etmək üçün əlverişli şərait yaranır;

– MKS-lərin təşkil müvafiq ərazidə oxuculara xidmət işinin demokratikləşdirilməsi istiqamətində də irəli atılan ciddi addım sayıla bilər. Belə ki, mərkəzləşmə şəraitində hər bir oxucu sistemə daxil olan hansı kitabxanaya üzv olduğundan asılı olmayaraq, o MKS-nin tərkibinə daxil olan bütün kitabxana fondlarından istifadə etmək hüququna malik olur. Bu hüququ ona «Vahid oxucu bileti» verir.

– Kitabxanaların mərkəzləşdirilməsi sistem daxili metodik fəaliyyətə əsaslı təsir göstərir. MKS-lərin mərkəzi kitabxanalarının strukturunda «Təşkilati-metodik» şöbələrin yaradılması nəticəsində ölkədə kitabxana işinin metodik təminat sisteminin vahid kompleks şəkildə formalaşması üçün zəmin yaranır.

MKS-lərin metodik fəaliyyətinin əhəmiyyəti barədə tarix elmləri doktoru Xəlil İsmayılov yazır: «MKS-lərə məxsus mütərəqqi iş üsullarının formalaşması, o cümlədən mərkəzləşmə şəraitində kitabxanaların metodik təminat sisteminə yeni kəmiyyət və keyfiyyətlərin meydana çıxması ən ümdə məsələlərdən idi» (5).

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə dövlət kitabxanalarının mərkəzləşdirilməsi kimi mürəkkəb təşkilati-metodik tədbirlərin həyata keçirilməsində respublika Mədəniyyət Nazirliyinin və M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın səmərəli fəaliyyəti olmuşdur.

Professor A. Xələfovun qeyd etdiyi kimi, «Azərbaycanda dövlət kitabxanalarının mərkəzləşdirilməsi kimi olduqca məsuliyyətli və mürəkkəb prosesin həyata keçirilməsi Respublika Mədəniyyət Nazirliyinə gərgin işi sayəsində müvəffəqiyyətlə başa çatdırılmışdır» (4).

Respublikada dövlət kitabxanalarının mərkəzləşdirilməsi prosesində Milli Kitabxana xüsusi rol oynamışdır. Keçən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq bu kitabxananın mərkəzləşmə ilə əlaqədar çoxsahəli fəaliyyəti özünü əsasən iki istiqamətdə göstərirdi.

Birinci istiqamət mərkəzləşmənin normativ-metodik bazasının yaradılması, ikinci istiqamət isə MKS-lərin təşkilatı ilə əlaqədar respubli-

kanın rayon və şəhər kitabxanalarına əməli köməklik göstərməkdən ibarət idi. Yalnız 1975-ci ildə Milli Kitabxana tərəfindən mərkəzləşmə ilə əlaqədar 18 metodik məktub, 65 seminar, müxtəlif mövzularda 270 məsləhət, həmçinin Masallı, Neftçala, Qəbələ, Salyan və Göyçay rayonlarına gedişlər təşkil edilmişdi.

Qeyd etdiyimiz kimi, ölkədə dövlət kitabxanalarının mərkəzləşdirilməsi, ilk növbədə bu mürəkkəb prosesin normativ bazasının yaradılmasını tələb edirdi. Bu məqsədlə 1979-cu ildə Milli Kitabxana tərəfindən MKS-lərin nümunəvi əsasnamələri, kitabxana işçilərinin vəzifə təlimatları və müxtəlif əməliyyatların uçot formalarını hazırlayıb nəşr etdirdi (8). Kitabda MKS-lərin Mərkəzi Kitabxanalarının şöbələrinin əsasnamələri, kitabxana işçilərinin vəzifə təlimatları, MKS-lərdə həyata keçirilən müxtəlif əməliyyatların uçot formaları əks etdirilmişdir. Bütün bu sənədlər ölkənin rayon və şəhər MKS-lərinin formalaşmasının təşkilatı məsələlərinin tənzimlənməsində olduqca əhəmiyyətli idi.

Xəlil İsmayılovun qeyd etdiyi kimi, «Belə bir məcmuənin meydana gəlməsi əvvəllər kitabxanalarda həyata keçirilən mühüm texnoloji prosesləri təlimati-metodik baxımdan tənzimləmək üçün əlverişli imkan yaradırdı» (5).

Keçən əsrin 70-ci illərinin ikinci yarısında Azərbaycanda dövlət kitabxanalarının mərkəzləşdirilməsinə yönəlmiş təşkilati-metodik tədbirlər öz bəhrəsini verdi. Belə ki, 70-ci illərin sonunda Azərbaycanda Bakı şəhəri istisna olmaqla bütün rayon və şəhərlərdə dövlət kütləvi kitabxanalarının mərkəzləşdirilmiş sistemləri yaradıldı.

1980-ci ilin statistik məlumatına görə həmin il respublikamızın 69 rayonunda 3174 filialı olan, 8 şəhərinde isə 111 filialı olan mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri fəaliyyət göstərməyə başlamışdı (4).

Bakı şəhərində vahid MKS-in yaradılması mümkün olmamışdı. Bunun əsas səbəbi Bakı icra hakimiyyətinin mədəniyyət dairəsinin bu işi zəif təşkil etməsi, eləcə də Mərkəzi Şəhər Kitabxanasının bu sahədəki fəaliyyətinin qənaətbəxş olmaması idi. Onu da qeyd etmək ki, Bakı şəhəri dövlət kitabxanalarının vahid mərkəzləşdirilmiş sisteminin yaradılması hələ də gündəlikdə qalmaqda davam edir.

1975-1980-ci illərdə respublikamızın şəhər və rayonlarında dövlət kitabxanalarının mərkəzləşdirilməsinin əhəmiyyəti haqqında professor A.Xələfov belə qiymətləndirirdi: «Respublikamızda kütləvi kitabxana şəbəkələrinin mərkəzləşdirilməsinin başa çatdırılması əhaliyə kitabxana xidmətini kökündən dəyişdirmiş, xüsusilə kənd əhalisinə kitabxana xidməti əsaslı surətdə yaxşılaşdırılmışdı. Mərkəzləşmiş kitabxana sistemlərində kitab fondlarının yeni tələbata uyğun olaraq formalaşması

universal fondlar kimi onların əhəmiyyətini artırmış, rayon mərkəzində yaşayan bütün ziyalılara, mütəxəssislərə xidmət etmək imkanı vermişdir. Filialların mərkəzi kitabxana fondlarından istənilən vaxt öz oxucuları üçün kitab almaq imkanlarının olması kənd kitabxanaları oxucularının tələbatını ödəmək imkanı əldə edilmişdi» (4, s.9).

Bu fikri respublikamızda kütləvi kitabxanaların mərkəzləşdirilməsindən sonrakı 5 il ərzində MKS-lərin fəaliyyətinin mühüm göstəriciləri təsdiq edirdi. Məsələn, 1980-1984-cü illərdə Qazax MKS-nin vahid kitabxana fondu 577 min 800 nüsxədən 711 min 600 nüsxəyə, Yevlax rayonunda 254.500 nüsxədən 345.800 nüsxəyə, Salyanda 326.700 nüsxədən 407.900 nüsxəyə, Sumqayıtda 699.000 nüsxədən 595.500 nüsxəyə, Mingəçevirdə isə 213.400 nüsxədən 755.100 nüsxəyə çatdırılmışdı (6). Göstərdiyimiz rayon və şəhər MKS-lərində vahid kitabxana fondlarının artımı müvafiq surətdə oxucuların və kitab verilişinin intensiv surətdə inkişaf etməsinə səbəb olmuşdu. Belə ki, həmin dövrdə Qazax rayonunda oxucuların sayı 1984-cü ilə nisbətən 13 min, Yevlax rayonunda 31 min, Salyanda 18 min, Sumqayıtda 3 min 500, Mingəçevirdə isə 55 min nəfər artmışdı.

MKS-lərdə kitab fondu və oxucuların artımı öz növbəsində müxtəlif oxucu qruplarına kitab verilişinin kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin də artımını təmin etmişdi. Bu artım Qazax rayonunda 255.500, Yevlax rayonunda 125.400, Salyan rayonunda 300.900, Sumqayıtda 245.300, Mingəçevirdə isə 600 min nüsxədən yuxarı olmuşdu.

Əlbəttə, həmin dövrdə kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi prosesində bir sıra nöqsanlar var idi. Bu nöqsanların bir çoxu hələ də arada qaldırılmamış və kitabxana təcrübəsində özünü göstərməkdədir. Belə ki, hələ də rayon və şəhər MKS-lərində vahid kitabxana fondunun formalaşmasında və idarə olunmasında həll edilməmiş məsələlər çoxdu. Mərkəzləşmə şəraitində özünü doğrultmuş, digər ölkələrdə geniş tətbiq edilən bir sıra mütərəqqi üsulların respublikamızın MKS-lərində tətbiq edilməməsi də təəssüf doğurur. Belə ki, bizim MKS-lərdə hələ də vahid fondu əks etdirən mərkəzi kataloqlar yaranmamış, oxuculara xidmət işində çox böyük əhəmiyyət kəsb edən «Vahid oxucu biletində» istifadə edilmir. MKS-lərin metodik və elmi-tədqiqat fəaliyyəti, onların müasir bazar iqtisadiyyatına uyğunlaşması prosesi də çox ləng gedir. MKS-lərdə fəaliyyət göstərən kadrların tərkibində ali ixtisas təhsililərin sayı olduqca azdır. Bu baxımdan kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində hələ çox işlər görülməlidir. Bu işlərin hüquqi-normativ bazası «Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu» (1999) yaradılmışdır.

Nəticə etibarilə qeyd etmək istərdik ki, respublikamızda dövlət kütləvi kitabxanalarının mərkəzləşdirilməsindən keçən 30 ildən artıq bir dövr ərzində qazanılmış təcrübə bu işin müasir kitabxana menecmentində olduqca önəmli prinsip olmasını sübut etmiş, əhaliyə kitabxana xidmətində öz mütərəqqi əhəmiyyətini göstərmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Azərbaycan, 1999.-17 mart.
2. Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemlərinin əsasnaməsi.-B., 1975.-24 s.
3. Azərbaycanda kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi məsələləri (Elmi əsərlərin tematik məcmuəsi) .- B., 1986.-78 s.
4. Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsinin bəzi yekunları və təkmilləşdirilməsi məsələləri // Azərbaycanda kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi məsələləri (Elmi əsərlərin tematik məcmuəsi).-B., 1986.-S. 3-24.
5. İsmayılov X. Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000).-B., 2000.-446 s.
6. ARDƏLA, Baş Kitabxana Müfəttişliyinin qovluğu, fond 501, siyahı 5, iş №184.
7. M.F.Axundov adına Azərb. Dövlət kitabxanasının 1975-ci il hesabatı.
8. MKS-lərin bölmələrinin nümunəvi əsasnamələri, kitabxana işçilərinin vəzifə təlimatları və uçot formaları.-B., 1979. - 130 s. /M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası.

Севда Халафова

ЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ БИБЛИОТЕК КАК НОВЫЙ ЭТАП В БИБЛИОТЕЧНОМ СТРОИТЕЛЬСТВЕ АЗЕРБАЙДЖАНА

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены важнейшие этапы централизации библиотек в республике в 70-е годы XX века, дана характеристика основных особенностей ЦБС, преимущества централизованных систем в организации обслуживания читателей в городских и сельских условиях, управлении библиотечным делом.

ORTA MƏKTƏB KİTABXANA FONDLARININ TƏŞKİLİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ

Müstəqil və suveren Azərbaycan Respublikasında orta məktəb kitabxanalarının yaranması, formalaşması və fondlarının təşkili çox mürəkkəb, çətin tarixi yol keçmiş və böyük uğurlar qazanmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, respublikamızda orta məktəb kitabxanalarının fondlarının təşkili, onların gənc nəslin iəhsili və tərbiyəsindəki fəaliyyəti çox böyük maraq doğurur. Azərbaycan kitabxanaşünaslıq elminin banisi, əməkdar elm xadimi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfovun kitabxanaşünaslığın nəzəri və təcrübi problemlərinin öyrənilməsi sahəsindəki səmərəli elmi-tədqiqat fəaliyyəti, məktəb kitabxana fondlarının təşkilinin araşdırılması, həmçinin müasir dövrdəki fəaliyyəti və gələcək perspektivləri üçün geniş imkanlar açmışdır.

Məktəb kitabxanaları uşaqların mütaliəsinə, onların tədris-tərbiyə prosesini, sinifdənkənar işlərinin təşkilinə xidmət edən mədəni-maarif müəssisəsidir.

Kitabxana fondunun təşkili ictimai hadisədir, real bir prosesdir. O, cəmiyyətin inkişafı gedişində yaranan, formalaşan ən mühüm mənəvi sərvətlərdən birini təşkil edir və geniş oxucu kütləsinin əsil mütaliə mənbəsinə çevrilir. Kitabxana fondları axın xarakteri daşımır, o müəyyən məqsədlə təşkil olunur, konkret oxucu qrupuna, tipinə xidmət edir. Kitabxana fondu kitabxananın vəzifəsinə, tipinə, profilinə uyğun seçilən, bu və ya digər kitabxana oxucularının istifadəsi üçün nəzərdə alınan sənədlərin toplanmasına, habelə oxucu üçün real və geniş maraq doğuran kitabların uzun müddət saxlanmasına deyilir (3.-S.171).

Burada məktəb kitabxana fondlarının da xüsusi rolunu qeyd etmək lazımdır. Ümumiyyətlə, məktəb kitabxanaları mühüm tədris mənbəyi kimi şagirdlərin təhsil və tərbiyəvi işlərinə başlıca təsir göstərir.

Bakı şəhər məktəb kitabxanalarına məxsus olan pedaqoq və tərbiyəvi vəzifələr, tədris məsələləri uşaq və gənclər kitabxanalarında da özünü buruzə verir. Lakin məktəb kitabxanaları daha konkret xidmət obyektinə malik olub tədris xarakteri daşıyır (1).

Burada bütün bilik sahələrinə dair ən zəngin tədris ədəbiyyatının komplektləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və dərsin mənimsənilmə keyfiyyətini yüksəldir. Lakin müasir dövrdə məktəb kitabxanalarının keyfiyyətini, zənginliyini təkcə tədris ədəbiyyatı ilə təmin etmək qeyri-mümkündür. Burada bədii ədəbiyyatın, siyasi kitabların, uşaq ədəbiyyatının, tərbiyəvi-pedaqoji əsərlərin və digər sənədlərin komplektləşdirilməsinə də böyük ehtiyac duyulur. Belə ki, orta məktəb kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi yeni nəslin dünyagörüşünün formalaşmasında, tədris işinin səmərələşdirilməsinə mühüm təsir göstərir. Qeyd etmək lazımdır ki, Bakı şəhərinin bütün məktəb kitabxanaları fondun komplektləşdirilməsinə ciddi səy göstərirlər. Bunu konkret olaraq Bakı şəhər orta məktəb kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsində müşahidə etmək olar. Bu kitabxanalar müntəzəm şəkildə fondun komplektləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirir. Belə ki, 2004-cü ildə Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən 13 saylı orta məktəb kitabxanasında 30065 nüsxə, 20 saylı orta məktəbində 32674 nüsxə, 53 saylı məktəbdə 35263 nüsxə, 153 saylı orta məktəbdə 28082 nüsxə, 175 saylı məktəbdə 42800 nüsxə və ədəbiyyat olmus; və bunlardan 9772 dəfəfər şagird istifadə etmişdir. Bu kitabxanalardan hər şagirdə 20 nüsxədən artıq kitab təminatı düşür. Bu xüsusiyyətləri Bakı şəhərinin digər rayon orta məktəblərində də müşahidə etmək olar. Lakin Bakı şəhərinin bütün orta məktəb kitabxanaları bu imkanlara malik deyildir. Belə ki, Yasamal rayonunun 286 saylı orta məktəb kitabxanası cəmi 3460 nüsxə, 161 saylı orta məktəb kitabxanası 8325 nüsxə kitab fonduna malikdir (1). Bunu heç də qənaətbəxş hesab etmək olmaz.

Bəzi orta məktəb kitabxanaları zəngin fonda malik olduğu halda, şagirdlərin bu fondan istifadə etməsi narahatçılıq doğurur. Belə ki, 150 saylı məktəbin kitabxanasının fondunda 25211 nüsxə kitabla əhatə olunduğu halda ondan cəmi 497 şagird istifadə edir. 172 saylı məktəb kitabxanasında da bu vəziyyəti müşahidə etmək olar. Fondada 21533 nüsxə kitabdan cəmi 493 şagird istifadə edir. Bu kitabxanalarda kitab təminatı yüksəkdir. Lakin bütünükdə fondun istifadə etmə dəyəri nisbətən pillədə durur. Belə ki, 53 saylı orta məktəb kitabxanasında fondun dövriyyəsi 2,1 dəfəyə bərabərsə (77266 nüsxə kitab verilişi: 35263 kitab fonduna), 172 saylı orta məktəb kitabxana fondunun dövriyyəsi cəmi 1,2 dəfəyə (26716 nüsxə kitab verilişi: 21533 nüsxə kitab

fonduna) bərabərdir (1). Deməli, 172 saylı orta məktəb kitabxanasında olan kitabların hamısından istifadə olunmur. Hər bir məktəb kitabxanası komplektləşdirilərək kitabların dəyər optimallığını dəqiq müəyyənləşdirməli, fondun formalaşma problemini tənzimləşdirməlidir.

Bakı şəhər orta məktəb kitabxanalarının komplektləşdirilməsi fondun ümumi miqdar artımı ilə deyil, eyni zamanda onun tərkib zənginliyi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məktəb kitabxana fondlarının əsas tərkib hissəsini dərslilər təşkil edir. Belə ki, 30065 nüsxə fonda malik olan 18 saylı orta məktəb fondunun demək olar ki, 50 faizini dərslilər təşkil edir (1).

Bakı şəhər orta məktəb kitabxana fondlarının əsas tərkib hissəsini bədii ədəbiyyat təşkil edir. Bədii ədəbiyyat şagirdlərin intellektual zövqlərinin, əxlaqi keyfiyyətlərinin, idrakı baxışlarının formalaşmasında və s. sahələrdə mühüm rol oynayır. Bu xüsusiyyətlər orta məktəblərdə bədii ədəbiyyatın komplektləşdirmə üstünlüyünü yaratmışdır. Bunu xatırlamaq kifayətdir ki, 53 saylı orta məktəb kitabxana fondunun (35263 nüsxə) 35 faizini (10454 nüsxə) bədii ədəbiyyat təşkil edir. 175 saylı orta məktəb kitabxana fondunun (42800 nüsxə) 34 faizini (17037) bədii ədəbiyyat təşkil edir (1). Bu xüsusiyyətləri Bakı şəhərinin digər orta məktəb kitabxanalarında da müşahidə etmək olar.

Deməli, Bakı şəhər orta məktəbləri öz xarakteri etibarilə digər kitabxanalardan (elmi, kütləvi, xüsusi və s.) əsaslı surətdə fərqlənir, fondun komplektləşdirilməsini məktəbin profilinə, oxucu sorğularına görə həyata keçirir. Lakin Bakı şəhər orta məktəb kitabxanaları digər sahələr üzrə də (ictimai-siyasi, texnika, tərbiyyət, incəsənət və s.) fondun komplektləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirir. Bu da bilavasitə orta məktəblərdə keçirilən dərslərin mənimsənilməsi keyfiyyəti ilə bilavasitə bağlıdır. Belə köməkçi ədəbiyyatın mütaliə edilməsi şagirdləri biliklər aləminə alışdırır, marağını formalaşdırır.

Göstərdiyimiz bəzi müsbət keyfiyyətlərlə yanaşı onu da qeyd etməliyə ki, orta məktəb kitabxana fondlarının təşkilində və onlardan oxucuların istifadəsində bəzi yarıtmaz hallar var və onları aradan qaldırmaq cünün vacib məsələlərdən biridir.

Orta məktəb kitabxanalarının demək olar ki, əksəriyyətində kompüter proqramları yox dərəcəsinədir. Məktəb kitabxanalarında şagirdlərə kompüter proqramları öyrədilsə, kitablar, digər informasiya resursları onlarda tənqidi düşüncəni inkişaf etdirər və informasiyanın bütün növlərindən istifadə etmək vərdisləri aşılardı.

Orta məktəb kitabxanalarından səmərəli istifadə bərabər şəkildə hamıya, həm şagirdlərə, həm də məktəb işçilərinə müyəssər olmalıdır.

Bu zaman həm şagirdlər, həm də məktəbin işçilərinə yaş, irq mənsubiyyəti, dini əqidə, milliyyət, sosial status əlamətlərinə görə ayrı ehtikak qoyulmamalıdır. Əsas xidmət növlərində və materiallarından istifadə edə bilməyən, istifadə etmək iqtidarında olmayanlara xüsusi xidmət göstərilməlidir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında böyük şəbəkəyə malik orta məktəb kitabxana fondlarının təşkili, inkişaf mərhələləri və müasir vəziyyəti onu söyləməyə imkan verir ki, bu kitabxanalar böyük inkişaf yolu keçmişdir. Orta məktəb kitabxanaları respublikada təhsil sisteminin yaradılmasında və inkişafında böyük rol oynayır.

Müasir dövrdə respublikamızda aparılan təhsil islahatları orta məktəb kitabxana fondlarının təşkilində və indiki vəziyyətinin müasir tələblər baxımından gərənilməsini, ümumiləşdirilməsini, yeni elmi əvsiyyətlər və konsepsiyalar hazırlanmasını tələb edir.

Kəmiyyətə ən geniş şəbəkəyə malik olan orta məktəb kitabxanalarının təşkili tam nəzarətdə olmalıdır. Bu məqsədlə Təhsil Nazirliyində elə bir bölmənin yaradılması vacibdir ki, o, orta məktəb kitabxana fondlarının fəaliyyətinin səmərəli olmasını, həmçinin müasir standartlara uyğunlaşmasını təmin etsin.

ƏDƏBİYYAT

1. Bakı şəhərinin 13, 20, 53, 153, 175, 170, 172, 18 sayılı orta məktəb kitabxanalarının 2004-cü il hesabatları.
2. Həsənov M.M. Kitabxana fondlarının əlaqəli komplektləşdirilməsi // Kitabxanaşünaslıq və bibliografya: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal. - B., 1997.-№ 1.-s.102.
3. Xələfov A.A. və başq. Kitabxana işçisinin məlumat kitabı. -B., 1986.-s.174.
4. Xələfov A.A., Əhmədov E. Məktəb kitabxanaları Azərbaycanın müstəqilliyi şəraitində // Kitabxanaşünaslıq və bibliografya: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal. -B., 2004.-№ 1.-s.4-5.
5. «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Kitabxanaşünaslıq və bibliografya: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal. -B., 1999.-№ 1.-s.3.
6. Столяров Ю.Н. Специфические свойства библиотечного фонда как системного объекта // Современные тенденции развития фондов областной библиотек.-М., 1989.- с.21.

UŞAQLARIN TƏLİM-TƏRBIYƏ PROSESİNDƏ UŞAQ VƏ MƏKTƏB KİTABXANALARININ ROLU

Azərbaycanın müstəilliyi şəraitində uşaqların və yeyetmələrin təlim-tərbiyəsinə, mətin vətənpərvərlər kimi böyüməsinə və hərtərəfli inkişaf etməsinə ciddi fikir verilməlidir. Çünki respublikamızın gələcək taleyi məhz indiki nəslin hansı zəminlər üzərində böyüməsinin, necə tərbiyə olunmasının və elmi biliklərə nə cür yiyələnməsinin nəticəsindən asılı olacaqdır.

Bu amillərdən çıxış edən əməkdar elm xadimi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfov haqlı olaraq qeyd edir ki, «cəmiyyətdə mühüm sosial funksiyaları həyata keçirən kitabxanalar elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsində, insan amilinin formalaşmasında, ölkəmizin iqtisadi, sosial və mədəni inkişafında yaxından iştirak etməli, yüksək ideyaların kütlələr içərisində yayılması üçün böyük təbliğat-təşviqat və təşkilatçılıq işi aparmalıdır. Kitabxana işi dövrlə, zamanla ayaqlaşmalı, həmişə canlı, rəngarəng və dinamik olmalıdır» (1.-S.3)

Gənc nəslin dövrumuzun tələbləri səviyyəsində yetişdirilməsində digər tərbiyə ocaqları ilə yanaşı, uşaq və məktəb kitabxanaları da mühüm rol oynayırlar.

Uşaq kitabxanaları fondlarının elmi müxtəlif sahələrinə aiddir. yayılmış ən yeni ədəbiyyatla müntəzəm komplektləşdirilməsi, müxtəlif işinə elmi-pedaqoji istiqamət verilməsi, kitab təbliğinin müxtəlif kültürvi formalarından və üsullarından istifadə edilməsi, habelə kitabxanaların maddi-texniki bazalarının möhkəmləndirilməsi və onların getdikcə daha bacarıqlı kadrlarla təmin edilməsi uşaqlara kitabxana xidmətinin yaxşılaşdırılmasına öz müsbət təsirini göstərməkdədir.

Uşaq kitabxanaları məktəbəqədər yaşlı uşaqlara, I-IX sinif şagirdlərinə, tərbiyəçilərə, müəllimlərə, uşaqların və yeyetmələrin təlim-tərbiyəsi prosesində fəal iştirak edən, gənc nəslin dünyagörüşünün formalaşmasında, peşə seçməyə istiqamətləndirilməsində və hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyət kimi formalaşmasında aparıcı rol oynayan kitab

xanalar. Uşaq kitabxanaları fondlarının elmin müxtəlif sahələrinə dair ən yeni ədəbiyyatla müntəzəm komplektləşdirilməsi, mütaliə işinə elmi-pedaqoji istiqamət verilməsi, kitabın kütləvi təbliğinin müxtəlif formalarından və müxtəlif üsullarından istifadə edilməsi, habelə kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və onların getdikcə daha bacarıqlı kadrlarla təmin edilməsi uşaqların tərbiyə işinin düzgün qurulmasına və dünyagörüşlərinin formalaşmasına öz müsbət təsirini göstərməkdədir (2.-S.81).

Azərbaycanda kitabxana işi tarixinin araşdırılması sahəsində əvəzsiz xidmətləri olan milli kitabxanaşünaslıq elminin banisi, tarix elmləri doktoru, professor A.Xələfov yazır: «Respublikamızda 1974-cü ildən başlayaraq Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsi mərkəzləşdirilməyə başladı. Çox mühüm dövlət əhəmiyyəti kəsb edən bu iş qısa bir müddətdə həyata keçirildi və respublikamızda 3174 filialı olan 69 mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemi yaradıldı.

Mərkəzləşdirmə başlayana qədər respublikamızda 100-ə yaxın müstəqil uşaq kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Mərkəzləşdirmənin əsasnaməsinə müvafiq olaraq uşaq kitabxanaları da mərkəzi kitabxanaların filialına çevrildi. Mərkəzləşdirmə uşaq kitabxanalarının statusuna heç bir xələl gətirmədi, onların binası və fondu ayrıca saxlandı, ancaq inzibati təbəçiliyində dəyişiklik baş verdi... Uşaq kitabxanaları rayon mərkəzi kitabxanalarının daha ixtisaslı, peşəkar kollektivinin simasında daha güclü köməkçi əldə etdi» (3.-S.69-70).

Görkəmli alim daha sonra qeyd edir ki, mərkəzləşdirmə ilə yanaşı olaraq bu dövrdə mühüm bir iş təcrübəsinə – uşaqlara xidmət edən kitabxanaların işinin əlaqələndirilməsinə başlanıldı. Dövrün tələbatına müvafiq formalaşan bu qabaqcıl iş üsulu tezliklə uşaqlara kitabxana xidmətinin uğurlu təşkili sahəsində də öz bəhrəsini veriyindən bu işi daha da təkmilləşdirmək məqsədi ilə Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən respublikamızın 7 rayonunda – Lənkəran, Salyan, Quba, Yevlax, Gəncə, Qazax və Mingəçevirdə ərazi koordinasiya mərkəzi statusuna malik əlaqələndirmə mərkəzi yarandı. F.Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanasının bu mərkəzlərə yaxından metodik köməyi nəticəsində tezliklə bu kitabxanalar uşaqlara kitabxana xidmətinin təkmilləşdirilməsi sahəsində əhəmiyyətli tədbirlər keçirməyə, qabaqcıl iş təcrübəsini öyrənməyə, ümumiləşdirib yaymağa başladılar. Bu kitabxanaların keçirdiyi kütləvi işlər də mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdı. Əlaqələndirmə mərkəzləri bilavasitə öz qarşılıqlarında uşaqlara xidmət edən hər üç kitabxana hövlərinin: müstəqil uşaq, məktəb və kütləvi kitabxanaların uşaq şöbəsinin işini əlaqələndirib,

koordinasiya işi həyata keçirdiklərindən tezliklə kitabxana işində əsaslı irəliləyişlər, keyfiyyət dəyişiklikləri baş verdi (3.-S70-71).

Müşahidələr göstərir ki, uşaqların bilik dairəsinin genişlənməsi, dünyagörüşünün formalaşması, şəxsiyyət kəmi kəmiyyətləşməsi, mənəvi tərbiyəsi kimi mühüm vəzifələrin həyata keçirilməsində ayrı-ayrı kitabxanaların fondunda toplanmış zəngin çap əsərlərinin oxucular arasında yayılması məqsədi ilə keçirilən rəngarəng kütləvi tədbirlər çox mühüm təsiredici qüvvəyə və böyük əhəmiyyətə malikdir. Ona görə də respublikamızın müxtəlif bölgələrində, həmçinin Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən uşaq kitabxanalarının oxuculara xidmət sahəsində gördüyü işlərin araşdırılması, bu istiqamətdə qazandıqları uğurların ümumiləşdirilib üzə çıxarılması, ən yaxşı xidmət ənənələrinin qabaqcıl təcrübə kimi başqa uşaq kitabxanalarında yayılması, habelə iş prosesində rast gəlinən nöqsanların aradan qaldırılması yollarının axtarılıb tapılması və s. kimi məsələlər təxəssəslənmiş vəzifələrdəndir.

Respublikamızın müstəqillik yolu ilə inamla irəlilədiyi, eyni zamanda Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarının bir hissəsini işğal etdiyi bir zamanda böyüməkdə olan gənc nəslin düzgün və məqsədyönlü tərbiyəsi, ana vətənə, müqəddəs torpağa məhəbbət, şəhidlərimizin unudulmaz xatirəsinə ehtiram və gələcəyə inam ruhunda yetişdirilməsində digər sosial qurumlarla yanaşı uşaq kitabxanaları da mühüm rol oynamalıdır.

Uşaqların dünyagörüşünün formalaşmasında və layiqli vətəndaş kimi tərbiyə edilməsində uşaq kitabxanalarının üzərinə düşən vəzifə daha böyük məsuliyyət tələb edir. Bu baxımdan sistemli mütaliə və məqsədyönlü kütləvi tədbirlər vasitəsi ilə öyrətmək, öyrətməklə tərbiyə etmək vəzifəsini üzərinə götürmüş uşaq kitabxanalarının işi olduqca rəngarəng və çoxcəhətlidir.

Qeyd edək ki, hazırda respublikamızda 4.5 milyon nüsxə kitab fondu olan 127 müstəqil uşaq kitabxanası fəaliyyət göstərir ki, bunlar da 301 min nəfər oxucuya xidmət edir. Ölkəmizin baş uşaq kitabxanası, uşaq ədəbiyyatı üzrə dövlət kitabxanası, mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin uşaq bölmələri üzrə metodik mərkəz olan, 1965-ci ildə M.Qorki adına Bakı şəhər kütləvi kitabxanasının bazası əsasında fəaliyyətə başlayan F.Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanasının fondu da 208 min nüsxədən artıq kitab və digər çap məhsulları toplanmışdır və onlardan 5 min nəfərdən çox oxucu istifadə edir. Bu kitabxana eyni zamanda uşaq mütaliəsinə, uşaq ədəbiyyatının təbliğinə kömək məqsədi ilə metodik və bibliografik vəsaitlər nəşr

edir, uşaq və məktəb kitabxanalarının iş təcürbəsini ümumiləşdirir və yayır (2.-S.81).

Qeyd etdiyimiz kimi, böyüməkdə olan nəslin düzgün təlim-tərbiyəsində kitab böyük rol oynayır. Məhz bu mənada uşaqların mütaliəsi son dərəcə mühüm məsələlərdən biri kimi daim diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Çünki uşaqlıq çağlarında oxunan kitab, demək olar ki, bütün ömür boyunca yaddaşdan silinmir, uşaqların mənəvi inkişafına təsir göstərir, müəyyən dünyabaxışı və davranış normaları formalaşdırır. Elə buna görə də son dövrlərdə uşaqlara kitabxana xidmətinin təşkili mədəni quruculuq proqramının tərkibinə daxil olmuş, ardıcıl şəkildə dövlət qayğısı ilə əhatə edilmişdir. Dövlət həmişə uşaq və məktəb kitabxanalarının saxlanılmasına və maliyyə vəsaiti ilə təmin edilməsinə, onların fondlarının yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsinə qayğı göstərmişdir.

Əlbəttə, tərbiyə vəzifələrinin həllində uşaq və məktəb kitabxanalarının müstəqil rolu heç də onun məktəbdən təcrid edilməsi demək deyildir. İstər «kitabxananın məktəbin içərisində əridilməsi», istərsə də «kitabxananın məktəbdən təcrid edilməsi» eyni dərəcədə zərərli və təhlükəlidir. Artıq çoxdandır ki, məktəb və kitabxana bir-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədədir, ümumi vəzifələri birgə həyata keçirirlər. Müəllimlər təcrid proqramı çərçivəsində qapanıb qalmır, sinifdən xaric mütaliənin inkişafına mühüm təsir göstərir. Kitabxanaçılar məktəblilərin görüş dairəsinin genişləndirilməsinə çalışmaqda təcrid materialını daha dərindən mənimsəməkdə onlara kömək edirlər.

Bəzən dövrü mətbuata belə fikirlər də yol tapır ki, guya böyüməkdə olan nəslin təlim-tərbiyəsi ilə yalnız ailə və məktəb məşğul olmalıdır, kitabxana isə uşaqları rahat buraxmalı, onların təşəbbüsünü buxovlamamalı və mütaliəsinə rəhbərlik etməməlidir (4.-S.121).

Əlbəttə, bu mülahizələr kökündən yanlışdır. Çünki faktlar göstərir ki, ən yaxşı inkişaf etmiş xarici ölkələrdə belə uşaq kitabxanaları məktəblilərin təlim-tərbiyəsi işində valideynlərin və müəllimlərin ən yaxın köməkçiləridir (5.-S.5).

Bu baxımdan Azərbaycanda uşaqlara kitabxana xidmətinin vəziyyətinə diqqət yetirərkən aydın olur ki, respublikamızın uşaq və məktəb kitabxanaları böyüməkdə olan nəslin təlim-tərbiyəsi ilə ciddi şəkildə məşğul olan və müxtəlif elmi biliklərə yiyələnməkdə uşaqlara kömək edən müəssisə kimi təşəkkül tapmışdır. Uşaq və məktəb kitabxanaları uşaq mütaliəsini təşkil etmək, ona rəhbərliyi həyata keçirmək vasitəsi ilə ümumi təlim-tərbiyə vəzifələrini həll edir. Kitabxana mütaliyəyə rəhbərlik prosesində uşaqlarda maraq oyadır, ideya, elmi və bədii

cəhətdən ən yaxşı kitabları məqsədyönlü və fəal şəkildə tövsiyə edir, uşaqlarda mütaliə sisteminin və dairəsinin formalaşmasına kömək edir, mütaliyəyə şüurlu münasibət tərbiyə edir, oxunulmuş mövzuların mənimsənilməsinə və yadda saxlanılmasına kömək edir. Burada həmçinin ən yaxşı kitabların bilavasitə tövsiyə edilməsi ilə yanaşı mütaliə mədəniyyətinin tərbiyə edilməsinə, kitabdan, bibliografiyadan, kitabxanadan istifadə etmək bacarığına böyük əhəmiyyət verilir.

Araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycanda böyüməkdə olan nəslə kitabxana xidmətinin şəxəli, planlı təşkil olunmuş sistemi yaradılmışdır. Bu sistem yaxın gələcəkdə, daha doğrusu, Ermənistanın işğalçı qoşunlarının Azərbaycan ərazisindən çıxarılmasından və müharibə başa çatdıqdan sonra bütün uşaqların kitabxana kitablarından istifadə əsasında müntəzəm mütaliyəyə cəlb olunmasını təmin edəcəkdir.

Qeyd etməliyik ki, erməni silahlı birləşmələri tərəfindən işğal olunmuş rayonlarımızdan - Şuşa, Xankəndi, Xocalı, Ağdərə, Xocavənd, Laçın, Kəlbəcər, Qubadlı, Cəbrayıl, Füzuli, Ağdam, Zəngilan ərazilərindən didərgin salınmış on minlərlə azərbaycanlı soydaşlarımızın balaları hazırda respublikamızın müxtəlif bölgələrində çadır şəhərciklərinə sığındığından kitabxana xidmətindən, hətta bəzi yerlərdə isə orta məktəb təhsilindən kənar qalmışlar. Yalnız böyük şəhərlərdə, o cümlədən Bakıda, Sumqayıtda, Gəncədə, Mingəçevirdə və digər rayon mərkəzlərində məskunlaşmış ailələrdə böyüyən uşaqlar həmin ərazilərdəki uşaq və məktəb kitabxanalarının xidməti ilə əhatə olunmuşlar.

Heç şübhəsiz, bu cür vəziyyət yeni nəslin həm təlim-tərbiyəsinə, həm də əvvəllər qazandığı bilikləri fasiləsiz şəkildə davam etdirməsinə mənfi təsir göstərir. Ona görə də işğal altında qalmış Dağlıq Qarabağ və digər ərazilərimiz azad edilənə qədər respublikamızın qabaqcıl ümumtəhsil məktəbləri uşaq və məktəb kitabxanaları ilə birlikdə səyyar kitabxanalar təşkil etməli, qaçqın və köçkün düşmüş ailələrdə böyüyən uşaqlara çadır şəhərciklərində kitabla xidmət göstərməli, onların təcrid prosesindən geri qalmamaları üçün konkret işlər görməlidirlər. Əks təqdirdə, müharibədən sonra meydana çıxacaq çətinlikləri aradan qaldırmaq və buraxılmış nöqsanları düzəltmək üçün illərlə vaxt lazım gələcəkdir. Odur ki, bu vacib işə vaxt itirmədən başlamaq lazımdır.

Beləliklə, belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, uşaqların təlim-tərbiyəsi və təcridi yalnız bir sosial təsisatın fəaliyyəti ilə bitməməli, bu mühüm prosesdə həm ailə, həm də uşaq və məktəb kitabxanaları əlaqəli şəkildə iştirak etməli, gənc nəslin əsl vətəndaş kimi yetişməsinə öz töhfələrini verməlidirlər.

Təlim-tərbiyə prosesi son illərdə təhsilin məzmununa müvafiq olaraq müasir elmi-texniki, sosial-iqtisadi və mədəni inkişafın xüsusiyyətlərini əks etdirməklə yeni keyfiyyətlər qazandığına görə, habelə ənənəvi təlim metodları, ənənəvi dərs müasirlik baxımından yeniləşdiyinə görə müəllimlərlə kitabxanaçılar sıx ünsiyyətdə olmalı, bu mühüm işdə bir-birinə kömək göstərməlidirlər. Təcrübə göstərir ki, yalnız məktəblə kitabxananın, şagirdlərlə uşaq və məktəb kitabxanalarının birgə səmərəli əməkdaşlığı nəticəsində təlim-tərbiyə və tədrisin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması mümkündür.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. *Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı*. -B.: Maarif, 1987.-S.3.
2. Xələfov A., Kazımov R., Bədəlov E. *Kitabxana işçisinin məlumat kitabı*. -B.: Azərneşr, 1985.-S.81.
3. Xələfov A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük (III hissə)*. -B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2003.-S.69-70.
4. Чижикова Г.И. *Пособия комплектования школьных библиотек США//Сов. библиография*. -1965.-Вып.4/921.-С.121.
5. Медведева Н.Б. *Библиотечное обслуживание детей за рубежом / Библиотековедение и библиография за рубежом*. -1963.-Вып.11.-С.5.
6. Сухомлинский В.А. *Үrəyini uşaqlara verirəm*. -B.: Maarif, 1979.-S.23.
7. Rzayev S. *Kiçik məktəbyaşlı uşaqların mütləsinə fərdi rəhbərliyin pedaqoji və psixoloji əsasları // Elmi əsərlərin tematik məcmuəsi*. -B., 1983.-S.64.

Захида Рзаева

РОЛЬ ДЕТСКИХ И ШКОЛЬНЫХ БИБЛИОТЕК В ОБУЧЕНИИ И ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ

В статье освещаются роль детских и школьных библиотек в обучении и воспитании детей. Автор обобщает вопросы по материалам работы библиотек.

KİTAB FONDLARININ MÜHAFİZƏSİ VƏ KONSERVASIYASI PROBLEMLƏRİNƏ DAİR

Məşhur alman filosofu Qotfrid Vilhelm Leybnits kitabxanaları kitablarda cəmləşən insan fikrinin xəzinəsi adlandırmışdır. İnsan sivilizasiyasını əsası minilliklərin dərinliklərində qoyulmuş binaya bənzətmək olar. Bu binaya qoyulmuş hər bir kərpic ixtiraçıların yuxusuz gecələrin bəhrəsi, dünyanın ən zəkalı insanların fikirləridir. İnsan yaratdığı bu zinatların içərisində kitabın xüsusi yeri var. Kitab bilik xəzinəsi, insanın ruhu üçün mөлham, müdrüklük mənbəyidir. Ərəblər kitabı bir xəzinə kimi münasibət bəsləmiş, qədim romalıları kitabı dibi görünməyən bir dərya ilə müqayisə etmiş, qədim rus alimləri isə kitabı torpağa həyat verən, aşıb-daşan bir çaya bənzətmişlər. İnsanlar ta qədimdən indiyə kimi kitabları zərrə-zərrə toplayıb, nəsildən-nəsilə ötürüb, nəticədə kitabxanalar yaratmışlar. Dünya tarixində qədim şumerlərin, hetlərin, assuriyalıların saxsı lövhəciklərindən tutmuş, Qədim Misirin, Romanın İsgəndəriyyənin qədim kitabxanalarını, Avropanın orta əsrə aid ilk kitabxanalarını, Paqanın, Xara-Xotanın, Kiyevin, Səmərqəndin, Florensiyanın, Parisin kitabsaxlayıcılarını qeyd etmək olar. Müxtəlif zamanlarda başqa-başqa ölkələrdə kitabxanalara müxtəlif adlar verilib: «lövhəciklər evi», «fikir sığınacağı», «ruh üçün əcxaxana», «kitab saxlayan otaqlar», «ədəbiyyat məbədi». Bu kitabxanaların ayrı-ayrı nümunələri müxtəlif insanların səyi nəticəsində qorunub saxlanılıb və bizim dövrə qədər gətirilib çıxardılıb. Cəmiyyətin həyatında və mədəniyyət tarixində kitabxanaların rolu çox böyükdür. Hər bir cəmiyyət dünya mədəni irsinə aid nümunələrin qoruyub saxlanması üçün böyük məsuliyyət daşıyır.

Yeni texnologiyaların inkişafı ilə bağlı cəmiyyətin sürətlə informasiyalaşması, məsələn, elektron resursların yaradılması yeni növ sənədlərin yaranmasını tələb edir. Müasir şəraitdə kitabxana fondları üçün daha qiymətli sayılan sənədlərin mühafizəsi problemləri onların seçmə mərhələsində nəzərə alınmalı, bu sənədlərin davamlılığının artması və gələcəkdə unikal materialların itirilməməsi probleminin həlli üçün çox vacibdir.

Hazırda bəzi kitabxana fondlarında müxtəlif tarixi dövrlərə aid öz məzmunu və informasiya daşıyıcısı ilə fərqlənən qiymətli ədəbiyyat saxlanılır. Bu cür sənədlər özlərində daşıyan informasiyaya və yaranma üsullarına görə tədqiqatçılar üçün böyük maraq kəsb edir. Belə sənədlərin mühafizəsi və bərpası müasir kitabxanaşünaslığın aktual problemlərindən biridir.

Respublika kitabxanalarında bu məsələyə lazımı səviyyədə fikir verilməyib, ümumiyyətlə, mühafizə problemləri elmi kitablarda və dərsliklərdə işıqlandırılmayıb. Fondların mühafizəsi və bərpası məsələləri ilk dəfə Azərbaycan MEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında «Nadir nəşrlər» bölməsi tərəfindən həm nəzəri, həm də təcrübi cəhətdən öyrənilib və tətbiq edilib. Bu sahəyə aid «Nadir kitabların saxlanması və konservasiyası» adlı layihə həyata keçirilib və «Nadir nəşrlərin mühafizəsi və konservasiyası», «Kitabların biozədələnməsi haqqında əməli və təcrübi qeydlər» adlı məqalələr dərc olunub.

Fondların mühafizəsini təmin etmək üçün müxtəlif üsullardan istifadə olunur. Onların əhəmiyyətli sənədlərin xüsusi saxlama rejimi və bərpasıdır.

Sənədlərin mühafizəsi probleminə ikitərəfli yanaşılır:

1. Sənədlərin əsl və nəşrlərin orijinalının mühafizəsi;
2. İnformasiya və sənədin surətinin mühafizəsi.

Birinci istiqamətdə işlər aparılarkən ixtisasçılar sənədlərin tam bərpası, sənədlərin kağızı və başqa materialların, nəşriyyat boyalarının, cildlərin korlanmasının qarşısının alınması ilə üzləşir. İkinci istiqamətdə isə tədqiqatçılar nəşrlərin, dəqiq desək, onların surətinin və onlardakı informasiyanın başqa daşıyıcılara köçürülməsi məcturiyyətində olur.

Son zamanlara qədər geniş yayılmış üsul sənədlərin mikrodaşıyıcılara köçürülməsi və faksinül nəşrlərinin çap olunması idi. İndi isə sənədlərin surətinin maşınla oxunan daşıyıcılara köçürülməsi ən aktual məsələdir. Sənədlərin başqa daşıyıcılara köçürülməsi sənədin orijinalının qorunub saxlanmasına, həmçinin bütün marağı olan oxucuların sənədin surətindən istifadə etmək imkanını yaradır.

Maşınla oxunan daşıyıcılar (elektron) çox mübaisəli və hələ çox az tədqiq olunan bir problemdir. Yüksək təchizatı olan bir şəraitdə maşınla oxunan daşıyıcıların səmərəli istifadəsi danılmazdır, lakin bu materialların gələcəkdə istifadəsi və mühafizəsi problemi hələ öyrənilməyib. Bu cür materialların istismar müddəti az olduğundan bu daşıyıcılarda olan informasiyanın uzunmüddətli olmasına hələ cavab tıpılmayıb.

Kitab daşıyıcılarından fərqli olaraq maqnit lentləri kimi elektron daşıyıcıların istifadə müddəti məhduddur. Məs., *BASF* və *VERBATIM* markalı 3,5 düymü maqnit disketlərinin istifadə müddəti 1,5-2 ildən artıq olmur, lazer optik disklər *CD-ROM*-lar tez-tez istifadə olunduqda bir ildən sonra keyfiyyətini itirir, ona görə də bu daşıyıcıların vaxtaşırı təzələnməsi (yenidən köçürülməsi) səmərəli texniki həllini tapır alıdır.

İnformasiya və kompüter texnologiyaların və proqram təminatlarının intensiv inkişafı elektron sənədlərinin yazılma üsullarının və oxunmasının təkmilləşməsi ilə sıx bağlıdır. Ona görə də texniki cəhətdən göhnəlmis

informasiya daşıyıcılarının istifadəsi məsələsi tez bir vaxtda həll olunmalıdır.

Bu gün həll olunmamış aktual məsələlərdən biri də lokal və uzaq məsafədə yerləşən elektron resursların arxivləşdirilməsidir. Qərb və amerikalı kitabxanalarının fikrincə, yeganə yol kooperasiya, həmçinin beynəlxalq kooperasiyadır. Yalnız bu şərtlə informasiya resurslarının saxlanması və istifadəsi təmin ediləcəkdir. Beləliklə, informasiya daşıyıcılarının seçilməsi mərhələsində onların hazırda istifadə edilməsi ilə bərabər gələcəkdə saxlanması və istifadəsi nəzərə alınmalıdır.

Ənənəvi nöqtəyi-nəzərdən kitab fondlarının mühafizəsi probleminin həlli üçün nadir nəşrlərin bərpası və fondlarda yerləşən sənədlərin fiziki keyfiyyətinə təsir göstərən 5 faktordan qorunub saxlanması nəzərdə tutulur. Bu, hava-mühit, bioloji, dalğavari enerji, sosioloji və fəvqəladə vəziyyət faktorlarıdır. Fondların mühafizəsi problemi çərçivəsində kitabxanalarımızda ancaq birinci və ikinci faktorlar nəzərdə tutulur, yəni temperatur-nəmlik rejiminin gözlənilməsi və sənədlərdə bioloji zədələnmə nəticələrinin ləğv edilməsi məsələləri tətbiq olunur.

Müasir dövrdə kitabxana fondlarının mühafizəsi probleminin həllində bütün dünya kitabxanalarının iştirakı vacibdir, or a görə ki, XXI əsrin əsnasında ətraf mühitin cirkənməsi, kitabxana fondlarının, həmçinin nadir nəşrlər fondlarının intensiv istifadəsi, sənədlərin tez-tez surətinin çıxarılması ilə əlaqədar bütün dünyada sənədlərin saxlama şəraiti eyni ilə kəskin şəkildə pisləşir. Bu gün fond işçiləri qarşısında duran məsələlərin ən vacibi tərkibində yüksək təchizatı olan kağızlarda nəşr olunmuş kitabların məhv olunmasıdır. Bu qəbildən olan kitablar XIX əsrin sonuna - XX əsrin əvvəllərinə aid olan kitablardır. Onları xilas etmək üçün fond işçiləri kitabları neytrallaşdırır və beləliklə, kağızların davamlılığını, həmin kitabları başqa elektron daşıyıcılara köçürməklə sığorta fondlarının yaradılmasını təmin etmiş olurlar. Bu da fondların mühafizəsi üçün əlverişli üsuldur.

Almaniya tədqiqatçıları belə bir nəticəyə gəlirlər ki, dünyada turşulu kağızda nəşr olunmuş təxminən 60 milyon nüsxəyə yaxın ədəbiyyatın məhv olması təhlükəsi var. Ən iri kitabxana sayılan ABŞ Konqres Kitabxanasında 13 milyon sənədin vəziyyəti kəskin həddə çatıb.

Kitabların məhv olunmasının qarşısı alınması üçün konservasiya bir profilaktik tədbir kimi tətbiq olunub. Fondun bərpası ilə bağlı kitabxananın çoxaspektli fəaliyyəti nəticəsində yaranmış preventiv konservasiyanın yeni texnologiyası mərhələli (faza) konservasiya adlandırılır. Mərhələli konservasiya ideyası ondan ibarətdir ki, hər bir kitabın onun ölçüsünə uyğun xüsusi turşusuz kartondan mikroikliimli konteyner hazırlanır. Bu cür üsulla kitab ətraf mühitin zərərli təsirindən müdafiə olunur, kağızın köhnəlmə prosesi sabitləşir. Xüsusi kartondan hazırlanmış mikroikliimli konteyner ətraf mühitin zərərli maddələrin və aşqarların təsirindən kitabı qoruyur.

Kitab bu konteynerdə kitab saxlayıcıda tam bərpa olunan saxlanılır. Əgər destruksiya (kağızın strukturunun dəyişməsi) dərəcəsi imkan verirsə kitabı dəfələrlə müraciət edilir, hətta oxucunun istifadəsinə də verilir, lakin istifadədən sonra mütləq konteynerdə yerləşdirilir.

İlk dəfə mərhələli konservasiya texnologiyası 1973-cü ildə Konqres Kitabxanasında, sonra isə ABŞ-ın bütün kitabxanalarında tətbiq olunub. Mikroiklimli konteynerlər ilk dəfə turşusuz kartondan Amerikan proqram təminatı olan «Box Maker» dəzgahda hazırlanıb. Rusiyada isə Elmlər Akademiyasının kitabxanasında ABŞ Konqres Kitabxanasının köməyi ilə sınaqdan keçirilib, onların şəraitinə uyğunlaşdırılıb və yanğın zamanı ziyan çəkən kitablara tətbiq edilib. Lakin bu işin bu cür miqyasda keçirilməsi təcrübəsi yox idi. Konqres Kitabxanası ilkin mərhələdə REA kitabxanasını lazımı avadanlıq və materiallarla təmin etmişdir. Buraya kitabölçən və proqram təminatlı kompüter göndərilmişdir. Kitabölçəndən alınan rəqəmlər əsasında (kitabın eni, uzununu və hündürlüyü) mikroiklimli konteynerlər hazırlanmışdı. Bir müddət Rusiya kitabxanaları turşusuz kartonu ABŞ-dan pulla alır, lakin mühafizəyə ehtiyacı olan ədəbiyyat həddindən çox olduğundan bütün ehtiyacları ödəmək üçün vəsait çatmırdı. Buna görə də REA Kitabxanası Ümumrusiya Elmi-Tədqiqat Kağız İnstitutu ilə birgə turşusuz kartonun istehsalı ilə bağlı tədqiqatlar aparır və 1993-cü ildə ilk dəfə Rusiya turşusuz karton əldə edə bilir və öz kitabxanalarını bu materiallarla təmin edir.

Azərbaycanda ilk dəfə mərhələli konservasiya MEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında həyata keçirilib. «Nadir nəşrlərin mühafizəsi və konservasiyası» adlanan bu layihə Soros Açıq Cəmiyyətinin kitabxana proqramları üzrə plan-layihələr müsabiqəsində 6500 dollar məbləğində qrant almışdır. Bu layihə çərçivəsində iş əsasən üç mərhələdən ibarət idi:

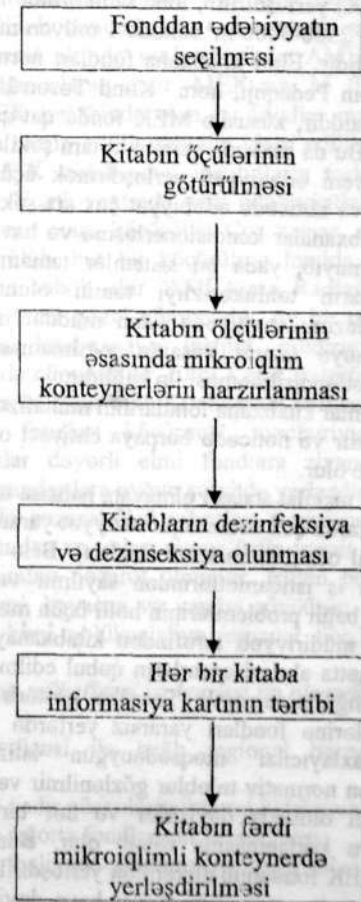
1. Yeni yaranmış «Nadir nəşrlər» fondunun təmiri;
2. Fondun yeni avadanlıqla təchizatı;
3. Bərpaya daha çox ehtiyacı olan ilk 500 kitab üçün Moskvadan gətirilmiş turşusuz kartondan mikroiklimli konteynerlərin düzəldilməsi.

Layihə əsasında Nadir nəşrlər fondu təmirdən sonra lazımı avadanlıqla təmin olundu. Fondun saxlama şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün kondisioner, məlumat kartlarını tərtib etmək və məlumat bazasını yaratmaq üçün kompüter, kitabların tozunu almaq üçün tozsoran, kitabxananın daxili imkanlarından istifadə edərək nadir nəşrlər üçün müvafiq stellajlar və mikroiklimli konteynerləri saxlamaq üçün şkaflar hazırlandı. Bundan sonra turşusuz kartonu əldə etmək üçün iki kitabxana əməkdaşı Moskvaya ezam olundu. Ezamiyyət zamanı kitabxana əməkdaşları Rudomino adına Xarici Ədəbiyyat Kitabxanasının gigiyena və bərpa şöbəsində mikroiklimli konteynerlərin düzəldilməsini əyani şəkildə müşahidə edib bu haqda lazımı çap məhsulları və videomateriallar əldə edildi. Həmin bu kitabxanada 500 kitab

üçün turşusuz karton alındı. Ezamiyyətdən sonra seçilmiş ədəbiyyat dəzinfeksiya olundu və kitablardan ölçü götürüldəndən sonra, hər bir konservasiya olunan kitab kompüterdə məlumat kartı tərtib olundu. Hər bir 500 kitabın ölçüsü əsasında mikroiklimli konteynerlər hazırlandı, sonra isə hər bir hazırlanmış konteynerə kitablər yerləşdirildi və örtülü şkafa düzüldü. Beləliklə, Azərbaycanda ilk dəfə mərhələli konservasiya həyata keçirildi.

Sxem şəklində mərhələli konservasiyanı belə görmək olar:

Mərhələli konservasiya

Bu layihə çox gözəl təşəbbüsdür, lakin vəziyyətdən çıxış yolu deyildir, çünki kitabxanalarımızda millionlarla kitabın belə bir konservasiya ehtiyacı var. Azərbaycanın nə turşusuz karton istehsal etməyə, nə də bu kartonu xaricdən almağa maddi imkanı yoxdur.

Azərbaycan kitabxanalarında mühafizə problemləri ilə bağlı məsələlərə lazımı səviyyədə fikir verilməyib. Konkret olaraq, iri elmi kitabxanalarda saxlama rejimi sənədlərin təhlükəsizliyini təmin olunması ilə bitmir. Lakin bu tədbirlər də lazımı səviyyədə deyil, məsələn, elmi kitabxanalarda saxlayıcılar təmirə ehtiyacı olan otaqlarda və ya zirzəmidə (AMEA-nın MEK) yerləşdirilib, fond sahələrində normadan əlavə kitablar düzülüb, halbuki 2500-3000 m² sahədə 1 milyon nüsxədən artıq ədəbiyyat yerləşdirilməməlidir. Elmi kitabxana fondları normadan artıq ədəbiyyatla yüklənib, bu həm Pedaqoji, həm Kənd Təsərrüfatı, həm də Tibb Elmi kitabxanalarına aiddir, xüsusilə MEK fondu qat-qat normadan artıq kitab qəbul etmişdir. Bu da saxlama şəraitinin tam şəkildə pozulması deməkdir. Bundan əlavə yeni ədəbiyyatı yerləşdirmək üçün bütün rezerv sahələr istifadə olunub və nəticədə ədəbiyyat çox sıx şəkildə yerləşdirilib. Bütün adı çəkilən kitabxanalar kondisionerləşmə və hava təmizləyən qurğularla ya təmin olunmayıb, yada bu sistemlər tamam yararsız haldadırlar. Bununla fondların təhlükəsizliyi təmin olunmayıb. Əsas səbəblər kitabxanaların lazımı səviyyədə uzun müddət maliyələşdirilməməsi və kompleksləşdirməyə lazımı vəsaitin ayrılması, kitabxana işçilərinin əməyinin qiymətləndirilməməsi ilə bağlıdır.

Bütün bunlar kitabxana fondlarının mühafizəsi problemlərinin həllini təhlükə altına alır və nəticədə bərpaya ehtiyacı olan sənədlərin həcminin artmasına səbəb olur.

Müstəqil təşkilat statusu olmayan, hansısa təşkilatın struktur bölməsi olan kitabxanalarda çox acınacaqlı vəziyyət yaranıb (məsələn, AMEA-nın MEK, ali təhsil ocaqlarının kitabxanaları). Belə kitabxanalarda kitabxana fəaliyyəti əsas iş istiqamətlərindən sayılmır və əsas təşkilat fondların mühafizəsi ilə bağlı problemlərinin həlli üçün məsuliyyət daşımır. Bundan başqa təşkilat müdiriyyəti tərəfindən kitabxanaya aid çox zaman qeyri-professional, hətta absurd qərarların qəbul edilməsindən həmin təşkilatın kitabxanaları sığortalanmayıb. Təcrübə göstərir ki, təşkilat müdiriyyəti kitabxana işçilərinə fondları yararsız yerlərdə yerləşdirməyə sərəncam verir, kitabsaxlayıcılar məqsədəuyğun istifadə olunmur, fondlar yerləşdirilərkən normativ tələblər gözlənilmir və ya kitabxana fondlarının yerlərini lazım olduqda dəyişirlər və hər bir yer dəyişmə kitabların itirilməsinə və korlanmasına səbəb olur. Buna nümunə 1967-ci ildə AMEA-nın MEK fondunun zirzəmidə yerləşdirilməsi ola bilər. Zirzəmidə nəmişlik-temperatur rejiminin xüsusi hava dəyişən və kondisionerləşmə qurğuları yox səviyyəsindədir. Bundan əlavə mühəndis-kommunikasiya

sistemləri də burada cəmləşib və onların nasazlığından dəfələrlə kitablar islanıb və yararsız hala düşüblər. Əgər nəzərə alsaq ki, 3,5 milyondan artıq fondu olan kitabxanada «Nadir nəşrlər» bölməsi yaradılıb və qiymətli kitabların təxminən 9000-ə yaxını kitab normativ qaydalara uyğun yerləşdirilib, lakin bu problem həlli deyil. Hələ zirzəmidə çox qiymətli kitablar, görkəmli alimlərin, şəxsiyyətlərin kitab koleksiyaları, xüsusi nişanəsi olan, avtoqrafı kitablar çoxdur və bunları nadir nəşrlər bölməsində yerləşdirmək qeyri-mümkündür. Deməli, əsas fondun ədəbiyyatın saxlama şəraitinin yaxşılaşdırılmasına dair tədbirlər keçirilməli, xüsusi kondisionerləşdirmə və hava təmizləyən qurğular quraşdırılmalı, mühəndis-kommunikasiya sistemləri müntəzəm təmir olunmalı və ciddi nəzarət altında saxlanılmalıdır AMEA-nın kitabxana filiallarında vəziyyət ağır olaraq qalır. MEK-nin 24 filialı institutların tabeçiliyinə verilib. MEK tərkibində olan bu filiallar institutun profilinə uyğun yeni ədəbiyyatla təmin edilib, düzgün idarə edilib və hər il MEK tərəfindən yoxlanıb. MEK tərkibində institutların tərkibinə keçəndən sonra vəziyyət dəyişib. Vaxtılı-vaxtında yeni ədəbiyyatla təmin olunmur, dəfələrlə bir otaqdan o biri otağa köçürülür. Çox zaman işıqlı otaqlardan, rütübətli otaqlara köçürülüb, hər bir köçürülmə fondnda olan kitabların mexaniki zədələnməsinə səbəb olur. AMEA-nın Radiasiya Tədqiqatları İnstitutunun kitabxanası buna gözəl nümunədir. Az bir müddətdə 2 dəfə yeri dəyişilir. Bu da kitabxanaya institut müdiriyyəti tərəfindən münasibətin əyani şəkildə nümayişidir. Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanası, Elmi Pedaqoji Kitabxana və Elmi Tibb Kitabxanası yerləşən binalar alınıb, kitabxana müdiriyyəti fondları köçürmək məcburiyyətində olublar. Yerdəyişmə ilə əlaqədar dəyərli elmi fondlara ziyan verilib. Elmi kitabxanaların fondları standartlara uyğun şəraitdə yerləşdirilməyib.

Fondların çoxunda nəzarət-ölçü cihazları (temperatur və nəmişlik ölçən cihazlar) olmadığından və onları almaq üçün vəsait ayrıldığından temperatur-nəmişlik rejiminə nəzarət olunmur. Bütün bu kitabxanalarda ehtibarlı mühafizə sistemi, həyacan və yangın söndürən sistemləri təşkil olunmayıb və bir nəticə kimi təhlükəsizliyə zəmanət heç bir müdiriyyətin iqtidarında deyil.

Kitabxana fondların mühafizəsi və bərpası ilə əlaqədar aşağıdakı işlər görülməlidir:

- fondların mühafizəsi ilə bağlı regional bərpa xidmətlərinin yaradılması;
- respublika üzrə nadir nüsxələrin ümumi kataloqunun yaradılması;
- respublika üzrə sığorta fondlarının yaradılması;
- Bu mərkəzdə fəaliyyət göstərməyə qadir olan yeni kadrların hazırlanması
- (bərpaçı-konservator);

➤ fəvqəladə vəziyyət yarandıqda hazırlıq tədbirləri planı.

Dövlət səviyyəsində kitabxana fondlarını mühafizəsi üzrə proqram qəbul olunmalıdır. Bu proqram çərçivəsində layihələr həyata keçirilməlidir. Layihələrin müəyyən hissəsini dövlət tərəfindən qismən də fondların mühafizəsi proqramları ilə məşğul olan beynəlxalq donor təşkilatlar maliyyələşdirməlidir.

Bu proqram çərçivəsində müxtəlif layihələrin iştirakçıları fondların mühafizəsi sahəsində müəyyən iş görmüş kitabxanara və təşkilatlar olmalıdır. İlk növbədə AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasını qeyd etmək lazımdır, çünki respublikada ilk dəfə bərpa və konservasiya üzrə Soros Açıq Cəmiyyət İnstitutu tərəfindən maliyyələşdirilən layihə məhz burada işlənilib və bu layihə əsasında müasir tələblərə cavab verən «Nadir və qiymətli nəsrlər fondu» yaradılıb. Yenə də Soros Açıq Cəmiyyət İnstitutunun maliyyələşdirdiyi mühafizə, konservasiya və bərpaya aid rus dilində olan metodik vəsaitlər tərcümə edilib. MEK-də Amerika səfirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən Tədris Mərkəzinin maliyyələşdirdiyi «Sənədlərin bərpası və konservasiya» adlı 24 saatlıq kurslar tədris olunub. Bu kurslarda Bakının müxtəlif elmi kitabxanalarının (məsələn, Elmi Pedaqoji Kitabxana, Elmi Tibb Kitabxanası, Elmi Texniki Kitabxana, Tibb Universitetinin Kitabxanası, Memarlıq və İnşaat Universitetinin Kitabxanası, Kənd Təsərrüfatı Kitabxanası və s.) mütəxəssisləri müdavim olmuş və sertifikat almışlar.

AMEA-nın Əlyazmalar İnstitutunun bu proqramda iştirakı vacibdir, ona görə ki 1950-ci ildə Ədəbiyyat İnstitutunun əlyazmalar şöbəsinin nəzdində yaranan bu institutda uzun illər bu sahədə işlər aparılıb müəyyən təcrübələri var və institutun nəzdində 70-ci illərdə yaranmış bərpa və gigiyena laboratoriyası fəaliyyət göstərir. Əlyazmalar İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən laboratoriya köhnə avadanlıqla təchiz olunsada bu sahədə çoxlu bilik və təcrübə əldə edib.

M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada zəngin fondu olan «Nadir nəsrlər» şöbəsini qeyd etmək lazımdır. Bu şöbənin nəzdində fəaliyyət göstərən bərpa bölməsinin nadir və qiymətli nüsxələrin mühafizəsi sahəsində xidmətləri böyükdür.

Kitabxanalarda fondların mühafizəsi problemləri ümumiyyətlə kəskin şəkildə qəlizləşib və bu problemlərin həlli üçün konkret təşkilatların tərkibində olan kitabxanaların ümumilli miqyasda qətiyyətli tədbirlərin həyata keçirilməsi vaxtı çatıb.

Normativ qaydalarla uyğun sənədlərin saxlama rejimini yaratmaq üçün və fondların təhlükəsizliyini təmin etmək üçün qeyd olunan tədbirlərin keçirilməsi vacibdir.

➤ kitabxanalar üçün ixtisaslaşdırılmış binaların tikilməsi;
➤ fondların artımının nəzərə alaraq plan üzrə sahələrinin genişləndirilməsi;

➤ binanın və mühəndis-kommunikasiya sistemlərinə tam nəzarət edilməsi;

➤ fondların mühafizəsini təmin edən müasir texniki vasitələrlə kitabxananın təchiz edilməsi;

➤ kitabxanaların maddi-texniki ehtiyaclarının maliyyələşdirilməsinin təmin edilməsi.

Fondların mühafizəsi üzrə normal işin təşkili üçün respublikada yaxşı kimyəvi laboratoriyası, fotolaboratoriyası olan, bərpa şöbəsi fəaliyyət göstərən xüsusi konservasiya və bərpa mərkəzi olmalıdır. Bu mərkəz həm Bakıda, həm də regionlarda yerləşən kitabxana fondlarının mühafizəsi problemlərini həll edə biləcək bir qurum olmalıdır. Gələcəkdə isə rayonlarda regional bərpa xidmətləri fəaliyyət göstərəcək və bu mərkəz öz fəaliyyəti bütün regionlarda olan bərpa xidmətlərini əhatə etmək imkanına malik olacaq. Belə bir mərkəzin yaradılması və lazımı avadanlıqla, materiallarla, kimyəvi reaktivlərlə təchiz olunması respublika üçün çox vacibdir və fondların mühafizəsi ilə bağlı prioritet iş istiqamətlərindən olduğu şəksiz sübutdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Глухов А. Судьбы древних библиотек. – М., 1992. – 159 с.
2. Редкая книга: Изучение, сохранность, реставрация. – СПб.: БАН, 2000. – 147с.
3. Сохранность книжных фондов: Сб.ст. - Вып. 5. – М., 1966. – 254 с.
4. Нюкша Ю.П., Бланк М.Г. Поточная линия для реставрации. М., 1976. – 145 с.
5. Сохранность документов. – СПб., 1987. – 186 с.
6. Отле П. Труды по библиотековедению. – М.: Либерия, 2002. – 232 с.

Гюларә Халафова

О ПОВОДУ ПРОБЛЕМЫ СОХРАННОСТИ И КОНСЕРВАЦИИ КНИЖНЫХ ФОНДОВ

РЕЗЮМЕ

Одна из функций библиотек – обеспечение сохранности накопленных обществом книжных богатств, представляющих собой огромную культурную и духовную ценность народа. В статье освещаются проблемы сохранности библиотечных фондов в научных библиотеках города Баку на современном этапе и перспективы их разрешения.

BİBLİOQRAFIYAŞÜNASLIQ

Sima İSMAYILOVA
Müəllim

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ SAHƏSİNDƏ MÜTƏXƏSSİSLƏRİN BİBLİOQRAFİK İNFÖRMASİYA TƏMİNATININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ

Bəşəriyyət həmişə müxtəlif informasiyanı toplamaqla, işləməklə, mühafizə etməklə və yaymaqla məşğul olub. İnsan özü, onun genetik kodu informasiya daşımaqdan və eyni zamanda onu mühafizə etməkdən bəhrəlidir (1.-S.6).

Təsadüfi deyildir ki, XXI əsri informasiya əsri, cəmiyyəti işə informasiyalı cəmiyyət adlandırırlar. Müstəqil respublikamızda hüquqi həvlətin formalaşdığı indiki şəraitdə cəmiyyətin hər bir üzvünün hərtərəfli informasiyaya malik olması vacib şərtlərdəndir.

İnförmasiya dedikdə bizi əhatə edən mühit haqqında hər cür məlumat, müşahidə nəticələri nəzərdə tutulur. Buraya şəxslər, müxtəlif əşyalar, faktlar hadisələr, proseslər, canlı və cansız təbiət haqqında olan məlumatlar da daxildir. Cəmiyyətdə informasiyanın belə geniş, çoxşaxəli məzmun kəsb etməsi bütün sahələrdə införmasiyaya tələbatı gündən-günə artırır.

Müasir dövrdə elmin başqa sahələri ilə yanaşı ədəbiyyatşünaslığa və onun ayrı-ayrı sahələrinə dair bibliografik införmasiya tələbatı yaranır. Müstəqillik şəraitində cəmiyyət üzvlərinin ədəbiyyata, bədii əsərlərə mənəvi ehtiyacı daim hiss olunur. Bu sahədə qarşıda duran mühüm vəzifələrin həyata keçirilməsində bibliografik införmasiyanın rolu artır. Bütövlükdə ədəbiyyatşünaslıq elmi məzmunlu ilkin mənbələr haqqında

bibliografik införmasiya olmadan həmin mənbələrdən införmasiya istifadəçilərinin səmərəli istifadə etmələri mümkün deyil. Elə bunu görəndir ki, ədəbi bibliografik vəsaitlər sistemi zaman keçdikcə inkişaf edərək zənginləşir, təkmilləşir və cəmiyyətin ədəbi bibliografik införmasiyaya olan tələbatının daha dolğun şəkildə ödənilməsinə xidmət edir.

Ədəbiyyatşünaslıq sahəsində mütəxəssislərin bibliografik införmasiya təminatında bibliografik fəaliyyət prosesləri olan bibliografiyalaşdırma və bibliografik xidmət mühüm rol oynayır.

Bibliografiyalaşdırma - bibliografik införmasiyanın hazırlanması və bibliografik vəsait formasına salınması prosesidir. Bibliografiyalaşdırma prosesi bibliografik xidmət üçün lazımı bibliografik baza (ehtiyat yaratmaqla onu müşayiət edir. Kitabxana şəraitində bibliografik xidməti "qayda" ilə həyata keçirilir. Soraq-bibliografiya və bibliografik införmasiya xidməti (5).

Respublikamızla aparılan elmi-tədqiqat işlərinin əlaqələndirilməsi AMEA-nın müvafiq institutlarında həyata keçirilir. Ədəbiyyatşünaslıq üzrə belə bir əlaqələndirici mərkəz Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu hesab olunur. Ona görə ki, ədəbiyyatşünasların əsas aparıcı qüvvəsi məhz bu elmi müəssisədə toplanmışdır. Azərbaycanda ədəbiyyatşünaslıq sahəsində mütəxəssislərin bibliografik införmasiya təminatında Ədəbiyyat İnstitutunun nəzdində yerləşən kitabxananın, 2002-ci ildə yaradılmış "İnförmasiya və bibliografiya" şöbəsinin və Mərkəzi Elm Kitabxanasının fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Filial kitabxana mütəxəssis oxuculara ancaq kitabxana-bibliografiya xidməti göstərsə, "İnförmasiya və bibliografiya" şöbəsinin əməkdaşları həm bibliografiyalaşdırma, həm də bibliografik xidmət prosesinin yerinə yetirirlər. Şöbə əməkdaşları ayrı-ayrı ədəbiyyatşünaslara, onların sorğularına uyğun olaraq införmasiya texnologiyasının son nailiyyətlərindən - Internet resurslarından istifadə etməklə cavab verirlər.

Fəaliyyət başladığı gündən şöbə əməkdaşları istər ümumi, istərsə də şəxsi xarakterli bibliografik göstəricilər tərtib edib tələbatçıların istifadəsinə vermişlər. Eyni mənada ümumi xarakterli bibliografik införmasiya mənbəyi kimi "Azərbaycan" jurnalının analitik bibliografiyası adlı bibliografik mənbə tədqiqat obyektidir. 80 illik bir dövrü əhatə edən (1923-2003) bu bibliografik vəsait "Azərbaycan" jurnalının 80 illik yubileyi ilə əlaqədar olaraq "İnförmasiya və bibliografiya" şöbəsinin əməkdaşları tərəfindən tərtib olunub "Elm" nəşriyyatında çap olunmuşdur.

"Azərbaycan" jurnalının bibliografiyası adlı bibliografik mənbə çox zəngin bir dövrü əhatə etməklə ayrı-ayrı cümlələrin məzmununu müxtəlif istiqamətlərdən açıq, məqalələrin analitik təsvirini verməklə

bibliografik axtarışı asanlaşdırır. Bu bibliografiya 16 bölmədən, yarımbölmələrdən ibarətdir ki, onun VIII bölməsi ədəbiyyat, ədəbiyyatşünaslıq materiallarına dair bibliografik informasiya verir. Hər bölmə daxilində materiallar aşağıdakı ardıcılıqla sistemləşdirilir.

1. Azərbaycan ədəbiyyatı
Müəlliflər (əlifba ardıcılığı);
Əsərləri (xronoloji ardıcılıqla)

1. Nəşr – roman, povest, hekayə, öçerk, miniatür, felyeton, xatirə və məktublar, yol qeydləri, satira və yumor.

2. Poeziya – şeir, poema, satira və yumor

3. Dram əsərləri

4. Şifahi xalq ədəbiyyatı - dastan, bayatı, aşıq yaradıcılığı, atalar sözü, məsələlər, lətifələr və s.

Mütəxəssis ədəbiyyatşünasların bibliografik informasiya təminatında mühüm rol oynayacaq bu mənbə çox zəngin və əhatəlidir.

Bibliografik vəsaitdən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə 4 adda yardımçı göstərici tərtib olunmuşdur ki, bunlar aşağıdakılardır:

1. Jurnalların adları və nəşr olunmuş sayları;

2. Redaktorları;

3. Müəlliflərin əlifba göstəricisi

4. Tərcüməçilərin əlifba göstəricisi

Retrospektiv xarakterli bu vəsaitin tərtibçisi filologiya elmləri namizədi Əmin Əfəndiyev, elmi redaktoru akademik Bəkir Nəbiyevdir.

“İnformasiya və bibliografiya” şöbəsinin əməkdaşları tərəfindən “Ədəbiyyatşünaslıq informasiya bülleteni” adlı cari xarakterli toplu tərtib edilmişdir. Topulun məqsədi mütəxəssisləri ədəbiyyatşünaslıq sahəsində İnternet aləmindəki son informasiya nailiyyətləri ilə tanış etməkdir. Bu sahədə yeni bir addım olan bu iş tədqiqatçıdır. Çünki Azərbaycanda ədəbiyyatşünaslıq üzrə informasiyanı çox çətinliklə əldə edən mütəxəssislər bu bülletendən istifadə etməklə özlərinə lazım olan informasiyanı İnternet səhifələrindən əldə edə bilərlər.

İnformasiya bülleteninə əvvəlində verilmiş “Məlumat”da deyilir: “Zəmanəmizin əsas xarakterik cəhətlərindən biri ondan ibarətdir ki, indi alim, hüquqşünas, mühəndis, müəllim, curnalist və başqa sahələrdə çalışan bütün mütəxəssislər informasiya axını qarşısında çəş-baş qalır. Mövzu ilə əlaqədar nə oxumalı? Lazım olan materialı haradan və necə tapmalı? Bu günün tədqiqatçısı nəhəng Himalay dağlarında qızıl dənələri axtaran geoloqun vəziyyətindədir” (4).

İnformasiya bülleteninə 2003-cü ildə iki sayı (2003, № 1-2); (2003, № 3-4) çap olunmuşdur.

İlk bülleten (2003, №1-2) Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik Bəkir Nəbiyevin “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” mövzusunda hesabatı ilə açılır.

İnformasiya bülleteninə qarşısına qoyduğu əsas məqsəd Azərbaycan ədəbiyyatı bərsində internet səhifələrində məlum olan informasiyanı əldə etməkdir. Məs., Məhəmməd Füzuli (www.kultur.gov.tr); “XV-XVI əsrlərin Azərbaycan ədəbiyyatı” (www.azeriros.ru/az).

Qeyd etmək lazımdır ki, bülletendə materiallar ədəbiyyatşünaslığın ən aktual problemlərinə həsr olunmuş, Azərbaycan, rus və xarici dillərdə verilmişdir. Bu isə İnternet resurslarından istifadə etmək üçün bibliografik axtarışı asanlaşdırır.

İnformasiya bülleteninə əsas əhəmiyyətli cəhətlərindən biri də çağdaş dünya ədəbiyyatşünaslığı sahəsindəki elmi yeniliklərlə mütəxəssisləri tanış etməkdir.

Müasir dövrdə informasiya texnologiyasına yiyələnən ədəbiyyatşünas alimlərin bibliografik informasiya təminatında bu vəsaitin rolu çox böyükdür. Belə ki, milli ədəbiyyatşünaslığımız öz uğurlarını təbliğ etməklə yanaşı, dünya İnternet resurslarından da lazımınca bəhrələnir.

“İnformasiya və bibliografiya” şöbəsi öz fəaliyyətini dövrün tələblərinə uyğun şəkildə quraraq ədəbiyyatşünas alimlərin bibliografik informasiya təminatı sahəsində ciddi tədqiqatlar aparır.

Ədəbiyyatşünaslığa dair cari, elmi-köməkçi xarakterli, ümumi və şəxsi bibliografik vəsaitlərin tərtibində AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasının fəaliyyəti diqqəti cəlb edir. İctimai istiqamətinə görə xüsusi bibliografiyaya aid olan bu göstəricilər mütəxəssislərin bibliografik informasiya təminatında mühüm rol oynayır.

Mərkəzi Elmi Kitabxananın çap etdirdiyi bibliografik vəsaitləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. MEK-a Azərbaycan və rus dillərində daxil olan kitablar;
2. Mövzu bibliografik göstəricilər;
3. Retrospektiv bibliografik göstəricilər
4. Şəxsi bibliografik göstəricilər (3).

Mərkəzi Elmi Kitabxananın fonduna daxil olan yeni ədəbiyyat haqqında informasiya bülletenləri cari bibliografik informasiya mənbəyi kimi mütəxəssis tədqiqatçılar üçün olduqca əhəmiyyətlidir. Bülletenin ildə 4 buraxılışı olmuşdur və burada materiallar elm sahələrinə görə təsnifat sistemində uyğun olaraq ardıcılıqla, daxilə isə müəlliflərin əlifba sırası ilə verilməlidir (6).

Ədəbiyyatşünaslıq sahəsində mütəxəssislərin bibliografik informasiya təminatından danışıarkən Mərkəzi Elmi Kitabxananın çap etdir

diyi elmi-köməkçi xarakterli retrospektiv və şəxsi bibliografik göstəricilər də mühüm informasiya mənbəyidir.

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının inkişafında mühüm xidmətləri olan, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə öz ədəbi, bədii, tənqidi, publisist yardımları ilə gözəl töhfələr vermiş, onu daha da zənginləşdirmiş ədəbiyyatşünas alimlərin həyat və fəaliyyətinə həsr edilmiş şəxsi bibliografik göstəricilər mütəxəssislərin ən çox müraciət etdikləri vəsaitlərdir. Bu qəbildən olan vəsaitlər içərisində AMEA Rəyasət Heyətinin qərarı ilə çap olunmuş "Kamal Talıbzadə" (B.: Elm, 2000), "Yaşar Qarayev" (B.: Elm, 2001), "İlyas Əfəndiyev" (B.: Çinar-Çap, 2002); Azadə Rüstəmov (B.: Elm, 2003) və başqa şəxsi bibliografik göstəriciləri qeyd etmək lazımdır.

Bu gün Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının intensiv inkişafı ədəbi bibliografiyanın da dinamik və sürətli inkişafını tələb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: Elmi, nəzəri və təcrübi jurnal.*-1999.-№1.-S.6.
2. "Azərbaycan" jurnalının bibliografiyası.-B.: Elm, 2003.
3. *Azərbaycan SSR EA Mərkəzi Elmi Kitabxanası: Bələdçi.*-B: Elm, 1990.-68 s.
4. *Ədəbiyyatşünaslıq: İnformasiya bülleteni.*-B.: Elm, 2003.-№1-2; №3-4.
5. Əliyev Z.H. *Ümumi bibliografiyaşünaslıq.* -B.: BUN, 2001.-145 s.
6. *Mərkəzi Elmi Kitabxanaya Azərbaycan və rus dillərində 2002-ci ildə daxil olan kitablar.*- I-III buraxılış. -B.: 2002.- 82 s.

Сима Исмаилова

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ БИБЛИОГРАФИЧЕСКОГО- ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СПЕЦИАЛИСТОВ В ОБЛАСТИ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены актуальные вопросы современного библиографического обеспечения специалистов-литературоведов и анализированы пути улучшения этого обеспечения.

ÜMUMİ XARAKTERLİ RETROSPEKTİV BİBLİOQRAFİK VƏSAİTLƏRDƏ PEDAQOJİ ƏDƏBİYYATIN ƏKS OLUNMASI XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Ümumi bibliografiyanın retrospektiv mənbələri, cari mənbələrlə yanaşı, effektiv retrospektiv bibliografik axtarış üçün mühüm rol oynayırlar. Ümumi retrospektiv göstəricilər bibliografiyalasdırma obyektinə görə 2 qrupa ayrılır: dövrü olmayan nəşrlərin və dövrü nəşrlərin göstəriciləri. Pedaqoji elmlərin bibliografik informasiya təminatında ümumi xarakterli vəsaitlərin xüsusi rolu vardır. Onlardan ən vacibi «Azərbaycan kitabı»nın ümumi retrospektiv mənbələridir.

Mədəniyyət Nazirliyinin 1959-cu ildə «Azərbaycan kitabı» göstəricisi haqqında təsdiq etdiyi əsasnaməyə görə Azərbaycan kitabının ümumi retrospektiv göstəricisi üç cildə nəzərdə tutulurdu və o, ilk Azərbaycan kitabından başlayaraq bütün nəşrləri əhatə etməli idi (5.-S.26). Lakin təəssüf ki, göstəricinin hələlək 1 cildi və 2-ci cildinin 1-ci kitabı çap olunmuşdur.

«Azərbaycan kitabı»nın 1963-cü ildə çıxan 1-ci cildi 1780-1920-ci illərdə çap olunmuş 1329 adda mənbəni əks etdirir (5.-s.27). Bibliografik göstəricidə mənbələr xronoloji prinsipə qruplaşdırılmış və xronologiya daxilində əlifba qaydası əsas götürülmüşdür. Göstəricidə verilən bibliografik təsvirlər vasitəsilə əsərin müəllifi, adı, nəşri, nəşr edən idarə, müəssisə, nəşr olunduğu yer və il, səhifəsi, forması, qiyməti haqqında məlumat əldə etmək olar. Ərəb və latın əlifbası ilə çap olunmuş əsərlərin müəllifləri və adı əvvəlcə həmin əlifba ilə təsvir olunur, sonra isə Azərbaycan əlifbası ilə verilir.

Azərbaycanda 1920-ci ilə qədər çap olunmuş kitablar haqqında zəngin məlumatı özündə əks etdirən bu bibliografik əsərin əhəmiyyətli cəhətlərindən biri də onun mükəmməl yardımçı göstəricilərə malik olmasıdır. Bu yardımçı göstəricilərin mövzu müxtəlifliyi xüsusilə diqqətə layiqdir. Belə ki, oxucuların bu mühüm bibliografik mənbədən istifadəsini asanlaşdırmaq məqsədilə on adda yardımçı göstərici tərtib olunmuşdur və bunların hər biri ayrılıqda bibliografik axtarış zamanı bir çox məsələlərin aydınlaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bunlardan birincisi «Mövzu göstəricisi»dir. Həmin göstərici vasitəsilə ayrı-

ayrı mövzular üzrə kitabların az vaxt ərzində tapılması təmin edilir. Həmin köməkçi aparat vasitəsilə müəyyən etmək olar ki, bu bibliografik göstəricidə surf pedaqogika sahəsinə dair 4 kitab haqqında bibliografik informasiya 345, 413, 655, 1132 sayılı təsvirlərdə verilir. Bunlardan birincisi 1906-cı ildə Bakıda «Kaspi» mətbəəsində çap olunmuş Həsən Səbri Ayvazovun «Üsuli-tədris və təlim-tərbiyə» adlı 33 səhifəlik kitabıdır. İkincisi, 1907-ci ildə Bakıda «Fyuzat» və «Tazə həyat» mətbəəsində çap olunmuş Şeyxzadə Hafiz Məhəmməd Əminin «Nümuneyi-tədris və tərbiyə» (Zükur və ünas məktəblərinin surəti idarəsi ilə üsuli-tədris və tərbiyələrindən bəhs edən) 47 səhifəlik kitabıdır. Üçüncü kitab Bakıda 1911-ci ildə Orucov qardaşlarının elektrik mətbəəsində çap olunmuş Məhəmmədzadə Abbas Əlşəhir bə farsı fi İrəvaninin «Bədə-rətül ətfal fi üsuli-tədrisül-farsiyyə» adlı 115 səhifəlik kitabıdır. Dördüncüsü, Tiflisdə 1916-cı ildə «Mətbəeyi-şirkəti-nəşriyyati gürcü»də çap olunmuş müəllifi Rəzi Əli Məhəmmədzadə Əşşəhir bə Fars olan «Bədriqətül-ətfal. Dər üsuli-tədrisi-farsi. Kitabçə ist müfid bə cəhəti nəvamuzani-zəbani-farsi, məxsus mütəllimini-məkatibi-ibtidaiyyə» adlı 147 səhifəlik kitabıdır.

Bundan başqa yardımçı göstərici vasitəsilə həmin dövrdə müxtəlif elm sahələrinə dair 103 dərslik və dərs vəsaitinin, təkcə riyaziyyata dair isə 17 dərsliyin çap olunduğunu müəyyənləşdirə bilərik (1).

«Təxəllüsərin əlifba göstəricisi», «Sərlövhələrin əlifba göstəricisi», «Mütərcimlərin və təbdil edənlərin əlifba göstəricisi», «Naşirlərin əlifba göstəricisi», «Mətbəələrin adları və sahəblərinin əlifba göstəricisi», «Dillərin əlifba göstəricisi», «Coğrafi adlar göstəricisi», «Kitablərin hansı kitabxanada olduğuna dair göstərici» adlanan yardımçı göstəricilər də çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan mətbuatının ümumi retrospektiv bibliografiyasının yaradılması sahəsində ilk nailiyyət olan bu göstəricinin böyük elmi və tərübü əhəmiyyəti var. Bununla belə o nöqsansız deyil. Vəsaitin tərtibi zamanı «milli kitab» məfhumunun dəqiq müəyyənləşdirilməməsi nəticəsində Azərbaycanda başqa dillərdə çıxan kitabların buraya daxil edilməməsi, azərbaycanlı müəlliflərin xarici nəşrlərinin tam verilməməsi, təkrar nəşrlərin həmişə göstərilməməsi, orijinal və tərcümə nəşrlərinin bir yerdə verilməsi, bibliografik təsvirlərdə vahid qaydalara riayət olunmaması və s. çatışmazlıqlar onun elmi dəyərinə və informasiya potensialına mənfi təsir göstərməyə biləniz (5.-s.29). Buna görə də «Azərbaycan kitabı»nın I cildinin yeni, tamamlanmış və mükəmməl nəşrinə başlanmasında qarşıca duran əsas vəzifələrdən biri olmalıdır.

Göründüyü kimi, bu bibliografik göstərici 1780-1920-ci illərdə Azərbaycanda pedaqoji ədəbiyyatla maraqlanan və bu sahədə tədqiqat aparən mütəxəssislər üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir.

1982-ci ildə «Azərbaycan kitabı»nın II cildinin 1-ci kitabı çap olunmuşdur. V.C.Mirzəyeva, M.Ə.Zabalova və N.A.İsmayilovanın tərtib etdiyi bu kitabda keçmiş SSRİ ərazisində 1920-1940-cı illərdə Azərbaycan dilində çıxmış humanitar profilli ədəbiyyat əks olunmuşdur. Girişdə deyildiyi kimi, göstəricidə sosial-siyasi mövzulu kitablar, bədii əsərlər, tarixə, pedaqogikaya, maarifə, dilçiliyə, ədəbiyyatşünaslığa, incəsənətə, admana, mətbuata, kitabxanşünaslıq və bibliografiyaya dair kitablar haqqında bibliografik informasiya verilmişdir. Göstəricidə materiallar 1978-ci ilə kimi dövlət bibliografiyası orqanlarında tətbiq olunan təsnifat sxemi əsasında qruplaşdırılmışdır. 31 şöbədə ibarət bu təsnifatın I-XIV və XXIII-XXXI şöbələri üzrə ədəbiyyatın bibliografik axtarışı təmin edilmişdir (7.-S.65). Hər şöbə müvafiq yarım bölmələrə ayrılmış, daxildə isə bibliografik təsvirlərin düzülüşündə müəlliflərin familiyasına və əsərlərin sərlövhəsinə görə əlifba prinsipinə əsaslanmışdır. Əski əlifba ilə çap olunmuş kitab və kitabçaların müəllifi və sərlövhəsi orijinalda olduğu kimi əsas təsvirin üstündə verilmişdir (2).

Göstəricinin oxucu dairəsini genişləndirmək məqsədilə təsvirlərdə əlavə olaraq kitabın müəllifinin və sərlövhəsinin adı rus dilinə tərcümə edilmişdir. Bu isə göstəricinin oxucu kontingentini artırır. (8)

Göstəricidə pedaqogikaya dair ədəbiyyat haqqında geniş bibliografik informasiya əldə etmək olar. «Ailə və məişət» bölməsində pedaqogikaya dair 19 mənbə haqqında, «Pedaqogika. Pedaqoji psixologiya» bölməsində həmin sahəyə aid 24, «Məktəbəqədər tərbiyə işi» bölməsində 41, «Ümumtəhsil məktəbi» bölməsində 808, «Dərslilər və dərs vəsaitləri» bölməsində 855, «Peşə texniki təhsil» bölməsində 3, «Orta ixtisas təhsili» bölməsində 45, «Ali məktəb» bölməsində 43, «Təlim və tərbiyənin xüsusi növləri. Korlar, karlar, əlillər, bədəncə zəif olanlar» bölməsində 9 adda mənbə haqqında bibliografik informasiya verilir (2).

Təsvirlərdə əlavə olaraq kitabın müəllifinin və sərlövhəsinin rus dilinə tərcümə edilməsi vəsaitin oxucu kontingentini artırır. Lakin göstəricidə bibliografik təsvirlərin əlifba prinsipi ilə qruplaşdırılması bibliografik axtarışı çətinləşdirir və vaxt itkisinə səbəb olur.

Göstəricidən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə «Fərdi müəlliflərin əlifba göstəricisi», «Müəllifsiz kitabların əlifba göstəricisi» adlı yardımçı göstəricilər tərtib olunmuşdur. Lakin vəsaitə keçmiş SSRİ-nin başqa şəhərlərində Azərbaycan dilində çıxmış kitablar da daxil edildiyindən coğrafi adlar göstəricisinin də verilməsi vəsaitin axtarış imkan-

larını və əhəmiyyətini artırardığı. Çünki Azərbaycan kitabına müəlliflərdən, dilindən və məzmunundan asılı olmayaraq, Azərbaycan poliqrafiyasının məhsulu olan kitablar aid edilir. Bununla belə «Azərbaycan kitabı»nın hər iki cildinin pedaqoji elmlərin bibliografik informasiya təminatında mühüm əhəmiyyəti vardır.

Ümumi xarakterli retrospektiv vəsaitlərdə pedaqogika sahəsinin əks olunması məsələsindən bəhs edərkən Azərbaycan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasında hazırlanıb 1962-ci ildə çap edilmiş «Azərbaycan Elmlər Akademiyası nəşrlərinin bibliografiyası» (1945-1959) göstəricisini də qeyd etmək lazımdır. Tərtibçilər T.Hacıyeva, N.Qorojanskaya, M.Karpinskaya, məsul redaktor N.F.Axundovdur. Bu bibliografik əsər Azərbaycan Milli EA-nın çap məhsulu haqqında məlumat verən ilk bibliografik göstəricidir. Göstəricidə 1945-1959-cu illərdə Azərbaycan və rus dillərində çıxmış kitab, jurnal, elmi əsər və məcmuələrdən götürülmüş 10 mindən çox məqalə öz əksini tapmışdır (5.-S.30).

Göstəricidə materiallar elm sahələri üzrə 12 bölmədə qruplaşdırılmışdır. Bölmələr daxilində müəlliflərin familiyalarının əlifba sırasına riayət edilmişdir. Bütün əsərlər oricinalın dilində təsvir olunmuşdur. Azərbaycan dilində çap olunmuş materialların müəllifləri və sərəlvhələri rus dilində də verilmişdir.

Qeyd olunduğu kimi, «Azərbaycan EA-nın nəşrlərinin bibliografiyası»nda Azərbaycan MEA müvafiq institutlarının çap məhsulu öz əksini tapır. Göstəricinin 12-ci «İctimai elmlər» bölməsində sosial-siyasi elmlərə dair mənbələr öz əksini tapır. Birinci «Tarix» yarım bölməsi verilmişdir ki, burada tarix elminin elmi və nəzəri əsaslarını və tarixi problemlərini əhatə edən 8 kitab və jurnal məqalələrinin təsvirini, «SSRİ tarixi» bölməsində 39, «Azərbaycan tarixi» bölməsində 32 adda, «Ümumi tarix» bölməsində 17, «Qədim tarix» bölməsində 22, «Orta əsrlər tarixi» bölməsində 17, «Yeni tarix» bölməsində 32, «Arxeologiya. Numizmatika. Epiqrafika» bölməsində 194 adda, «Ekanomika. Statistika. İqtisadi coğrafiya» bölməsində 159 adda, «Hüquq» bölməsində 5 adda, «Dilçilik» bölməsində 215 adda mənbəni, «Etnoqrafiya» bölməsində 13 adda, «Pedaqogika, psixologiya» bölməsində 1 adda - 1958-ci ildə 78 səhifədən ibarət akademiya nəşriyyatında çapdan çıxmış «Pedaqogika və psixologiya terminlər lüğəti» öz əksini tapır.

Bibliografik vəsaitdən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədi güdən yardımçı göstəricilər də diqqətəlayiqdir. Bunlardan birincisi «İxtisarlara siyahısı»dır. Burada təsvir zamanı ixtisarla verilən sözlər, idarə, müəssisə, jurnal adları və b. açılır. İkinci köməkçi göstərici «Adlar göstəricisi»dir. Bunun da müəlliflər üzrə axtarılda mühüm əhəmiyyəti var.

Göstəriciyə verilmiş qısa girişdə qeyd edilir ki, guya burada məzmunu açılan elmi əsərlərin, məcmuələrin və dövrü nəşrlərin də siyahısı verilmişdir. Lakin göstəricinin sonunda belə bir məlumata rast gəlinir (5.-S.30). Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bibliografik vəsaitdə təsvirlərin nömrələnməməsi bibliografik axtarışı, vəsaitdən istifadəni çətinləşdirir, müxtəlif elm sahələrinə dair çap olunmuş mənbələrin sayını müəyyənləşdirməkdə çətinlik yaradır, informasiya istifadəçisinin əlavə vaxt itirməsinə səbəb olur.

676 səhifədən ibarət bu irihəcmli bibliografik əsər respublikamızın nəhəng elmi mərkəzinin - Azərbaycan Milli EA nəşriyyatının 17 illik fəaliyyəti haqqında lazımi təsəvvür yaradır. Sosial-siyasi sahənin bibliografik informasiya tələbatçıları bu vəsait vasitəsilə 1959-cu ilə qədər AMEA-nın müvafiq institutlarında sahə üzrə nəşr olunmuş ədəbiyyat haqqında informasiya əldə edə bilərlər.

Bundan başqa, pedaqoji elmlərin bibliografik informasiya təminatında AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası tərəfindən hazırlanmış «Elm» nəşriyyatında 1984-cü ildə çap olunmuş «Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşrlərinin bibliografiyası (1923-1945)» adlı bibliografik vəsaitin çox böyük rolu vardır (Tərtib edənlər: T.D.Sadıxova, M.Q.İbrahimova, D.Q. Məhərrəmli) (7).

Göstəricidə materiallar elm sahələrinə görə qruplaşdırılmış və bölmələr daxilində müəlliflərin və sərəlvhələrin əlifbası əsas götürülmüş, təsvirlər oricinalın dilində verilmiş, Azərbaycan dilində olan materiallar rus dilinə tərcümə olunmuşdur. Bu da vəsaitin oxucu kontingentini artırır. Göstərici bu bölmələrdən ibarətdir: 1. Elmin inkişafının ümumi məsələləri; 2. Fizika-riyaziyyat, təbiət və texniki elmlər 3. Yə haqqında elmlər; 4. Bioloji elmlər; 5. İctimai elmlər.

İctimai elmlər bölməsində fəlsəfə, tarix, arxeologiya, etnoqrafiya, numizmatika, epiqrafiya, iqtisadiyyat, hüquq, dilçilik, folklor ədəbiyyatşünaslıq, bədii ədəbiyyat, sənətşünaslıq-memarlıq, maarif-mədəniyyət, pedaqogika-psixologiya, mətbuat-kitabxana işi kimi yarım bölmələr verilmişdir. Pedaqogika, psixologiya yarım bölməsində rus dilində 2, Azərbaycan dilində 3 mənbənin bibliografik təsviri verilmişdir.

Bibliografik vəsaitdən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə vəsaitə yardımçı göstəricilər tərtib olunmuşdur. Birinci yardımçı göstərici «Müəlliflərin adlar göstəricisi»dir. Bu yardımçı göstəricinin müəlliflər üzrə axtarılda mühüm əhəmiyyəti var. İkincisi isə «İxtisarlara siyahısı»dır. Burada təsvir zamanı ixtisarla verilən sözlər, idarə, müəssisə jurnal adları və b. açılır.

Göründüyü kimi, Azərbaycanda pedaqoji ədəbiyyat ümumi xarakteril retrospektiv göstəricilərdə geniş əks olunmuşdur və bu göstəricilərin sahə mütəxəssislərin bibliografik informasiya təminatında mühüm əhəmiyyəti vardır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan kitabı: Bibliografiya (1780-1920) 3 cildde. C. I / Tərt ed.: Ə.Əliyev; Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası.-B., 1963.- 220 s.*
2. *Azərbaycan kitabı: Bibliografik göstərici: 3 cildde. C. II. 1-ci kitab (1920-1940) / Tərt ed.: V.Mirzəyeva, M.Ə.Zabalova, N.A.İsmaylova; Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası.- B.: Yazıçı, 1982.- 744 s.*
3. *Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşrlərinin bibliografiyası / Tərt. ed. T.Hacıyeva, N.Qorocanskaya, M.Karpinskaya; məsləhətçi red.: N.Axundov.-B., 1962.- 676 s.*
4. *Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşrlərinin bibliografiyası (1923-1945) / Tərt. ed.: T.D.Sadıxova, M.Q.İbrahimova, D.Q.Məhərrəmli.- B.: Elm, 1984.- 319 s.*
5. *Əliyev Z.H.Azərbaycan bibliografiyasının tarixi.-B.: Azərneşr, 1978.- 78 s.*
6. *Əliyev Z.H. Ümumi bibliografiyaşünaslıq: Dərs vəsaiti.- B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2001.- 143 s.*
7. *Hacıyeva Q.S. Azərbaycan mətbuatının bibliografik repertuarının yardılması // Sovet Azərbaycanında bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslığın nailiyyətləri.-B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1990.-S.62-67.*
8. *Халафов А., Кязимов Р. Богатство мудрости и добра // Бак. рабочий.-1983.- 8 февраля.*

Хураман Вердиева

ОСОБЕННОСТИ ОТРАЖЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В РЕТРОСПЕКТИВНЫХ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ ПОСОБИЯХ ОБЩЕГО ХАРАКТЕРА

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются основные ретроспективные указатели Азербайджана общего характера изданные Книжной Палатой Республики, Центральной Научной Библиотекой НАН Азербайджана. Обнаруженный большой фактический материал позволяет сделать вывод о важном значении публикации педагогической тематики в общем потоке литературы.

MÜASİR DÖVRDƏ RUSIYA VƏ AZƏRBAYCANDA KİTAB NƏŞRİ, REKLAMI VƏ YAYIMI MƏSƏLƏLƏRİ

Müasir dövrdə nəşriyyat işi sahəsində aktual problemlərdən biri də kitab nəşri, reklamı və yayımı məsələsidir. Hazırda Azərbaycanda bu problemin köklü surətdə araşdırılmasına çox böyük ehtiyac duyulur. Bu mənada nəşriyyat işi sahəsində yaxın qonşumuz olan Rusiyadakı vəziyyətlə Azərbaycandakı vəziyyətin müqayisəli təhlili kitab nəşri, reklamı və yayımı ilə bağlı problemlərin və çatışmazlıqların üz çıxarılmasına yardımçı ola bilər.

Hazırda respublikamızda 200-ə yaxın nəşriyyat fəaliyyət göstərir. Onun 150-dən çoxu özəl sektorun payına düşür. Buna baxmayaraq sistemli şəkildə yalnız 50-60 nəşriyyat əsaslı surətdə iş aparır. Bu isə Rusiya ilə müqayisədə çox aşağı göstəricidir. Belə ki, Rusiyada Azərbaycandan fərqli olaraq nəşriyyatların hər ay üzrə reytingi hazırlanır və müxtəlif jurnallarda bu məlumatlar çap edilir. Aylıq reytingin hesablanması metodikasının əsasında isə 3 parametr vardır.

1. Nəşriyyatların çap etdikləri kitabların ad üzrə sayı;
2. Bu adlar üzrə ümumi tiraj;
3. Şerti satış göstəriciləri.

Aylıq reytingçə ən azı 100-120 aparıcı nəşriyyat iştirak edir.⁴ Hər bir parametr üzrə nəşriyyatın (nəşriyyatlar qrupunun) yeri müəyyənləşir. Son (yekun) nəticə isə hər üç parametrin cəminə əsasən hesablanır. Aylıq reytingin aparılması özü-özlüyündə nəşriyyatların işinin inteqrasiya qiymətləndirilməsini təmin edir.

Respublikamızda isə özəl və dövlət nəşriyyatlarının fəaliyyətinə 90-cı illərdə çətinliklər və problemlər olduqca çox idi. 2000-2003-cü illərdə isə kitab nəşri və yayımında vəziyyət yaxınlaşmağa doğru istiqamət götürmüşdür. Lakin nəşrlərin ad etibarilə artımı müşahidə olunsa da, tiraj baxımından vəziyyət o qədər də yaxşı deyildi. Məs.: əgər 70-80-ci illərdə hər il respublikamızda 15-16 milyon nüsxə kitab və kitabça çap olunurdusa, indi bu göstərici 4-5 dəfə azalmışdır. Bu isə özü-özlüyündə kitab nəşrində olduqca ciddi çatışmazlıqdır.¹

Rusiyada isə əksinə, hər il kitab nəşrinin həm ad, həm də tiraj üzrə artımı müşahidə olunur. Məs.: 2003-cü ildə nəşrlərin sayı ad üzrə 80.000, tiraj üzrə isə 702 milyon nüsxəyə çatmışdırsa, Rusiya Kitab Palatasının 2004-cü ilin I yarısı üçün verdiyi məlumatda göstərilirdi ki, "Rusiyada bu müddət ərzində 42.000 adda ümumi tirajı 280 milyon nüsxədən çox kitab və broşürlər nəşr edilmişdir və bu göstərici ilin sonuna kimi nəşrlərin ad üzrə 85.000-dən az olmadığını göstərirdi.³

Faktlardan açıq şəkildə görürük ki, Azərbaycan bu sahədə Rusiyadan çox geridə qalır. Həmçinin ürəkaçını ilə qeyd etmək lazımdır ki, Rusiyadan fərqli olaraq Azərbaycanda bu statistikanı belə dəqiqliklə apara bilən Dövlət Kitab Palatası kimi əhəmiyyətli bir qurum 1987-ci ildən öz fəaliyyətini dayandırmış, nəticədə bu kitab statistikasının aparılmasında böyük maneələr yaratmışdır.² İndi respublikamızda hər il nə qədər kitab, kitabça, qəzet, jurnal və s. nəşr olunduğu barədə heç bir dürüst məlumat yoxdur. Bu statistikanın aparılması çox zəhmətli bir işdir. Bu işin öhdəsindən bacarıqlı şəkildə gələn Dövlət Kitab Palatası hər il üçün respublikada çıxan nəşrlərin sayı barədə dəqiq məlumatlar verir. Belə bir əhəmiyyətli qurumun işinin yenidən təşkili və bərpası qarşıda duran ən vacib məsələlərdən biridir.

Kitab yayımı və reklamı məsələsinə gəldikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, 2004-cü ilin mart ayında müstəqil dövlətlərin Kitab Yayımı Assosiasiyasının "Rusiya kitabları" adlı yarmarkasında təqdim etdikləri "Moskvada kitab ticarətinin vəziyyəti" adlı təhlildə ümumrusiya kitab yayımının vəziyyəti ətraflı şəkildə öz əksini tapmışdır. Burada göstərilir ki, son 10 ildə Rusiyada kitab mağazalarının sayı 2 dəfə (165-dən 80-ə) azalmışdır. Bir kitab mağazasının payına 80.000 adam düşür. Kitab mağazalarının orta sahəsi 200-400m², kitab çeşidini isə 7-9 min adda kitab təşkil edir. Lakin mağazaların sayının 2 dəfə azalması kitab yayımında ciddi nöqsanlar doğurmuşdur. Belə ki, Moskva, Sankt-Peterburq, Novosibirsk, Nijni Novqorod, Yekaterinburq, Omsk, Kazan, Ufa, Rostov-Don, Çelyabinsk, Volqoqrad kimi bir çox iri şəhərlərdə müasir Avropa standartlarına uyğun yeni tipli mağazalar açılır, kitab yarmarka-

ları, kitab günləri keçirilir. Alıcılara yeni çıxan və nəşr edilməkdə olan kitablar barədə ətraflı məlumat verilir. Hər bir iş alıcıların istəyinə və zövqünə uyğun qurulur. Bu isə işin səmərəli və düzgün təşkilidir.

Azərbaycanda isə bu sahədə də vəziyyət yaxşı deyildir. Belə ki, Rusiyadan fərqli olaraq Azərbaycanda kitab mağazaları bağlanılır, yerində isə ərzaq və digər sənaye malları dükkanı açılır. Belə ki, əgər əvvəl Bakıda 137 kitab mağazası var idisə, indi cəmi 10 belə mağaza qalıb. Onların da üçdə bir hissəsində kitab, digər hissəsində isə yazı materialları və digər ərzaq malları satılır. Həmçinin Rusiyadan fərqli olaraq Azərbaycanda kitab yayımı və reklam ilə məşğul olan bir assosiasiyanın zəif fəaliyyətini göstərə bilərik. Belə ki, bu assosiasiya "Yeni nəşrlər" adlı kataloq çap etsə də, bu kataloqda heç də tam olaraq yeni nəşrlər barədə məlumat verilmir. Məs.: əvvəl bu işə 837 işçisi 2 böyük anbarı olan "Azərkitab" kimi kitab ticarəti birliyi baxdırsa, indi bu işə heç kəs nəzarət etmir.

Deyilənlərdən belə nəticə çıxarmaq olar ki, Azərbaycanda istər kitab nəşri, istərsə də kitab yayımı və reklamı məsələləri Rusiya ilə müqayisədə çox aşağı səviyyədə durur. Bu faktlar isə ürək açan deyil. Tarix elmləri doktoru, professor Bayram Allahverdiyev "Azərbaycanda kitab ticarəti: durumu, problemlər, mülahizələr və təkliflər" adlı məqaləsində bütün bu çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün görülməli işləri bir-bir sadalamışdır. Onun bu məqalədə yürütdüyü fikirlər və verdiyi proqnozlar yaxın 10 ildə Azərbaycanda bu sahədə olan problemlərin tezliklə aradan qaldırılmasında böyük rol oynaya bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Allahverdiyev B.V. Azərbaycan kitab ticarəti: durumu, problemlər, mülahizələr və təkliflər // Yeni nəşrlər. Kataloq. – B., 2004. – №3. – s.2-5.
2. Allahverdiyev B.V. Bizdə kitaba hörmətsizlik var // Aydınlıq, 2004. – 11 dekabr – s.14.
3. Оптовик-необходимое связующее звено между издательствами и розничными магазинами // Книжный бизнес. 2004. – №7, июль. – с.16-17.
4. Рейтинг издательств за июль // Книжный бизнес, 2004 №7 июль. – с.24.

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется современное состояние Азербайджанского и Российского издательского дела. Даны сравнительные показатели по изданию, распространению и рекламе книги в каждом государстве.

ÜMUMİ KİTABXANALAR HAQQINDA YUNESKO-nun MANİFESTİ*

Azadlıq, cəmiyyətin çiçəklənməsi və inkişafı, insan şəxsiyyəti bəşəri dəyərlərin əsasında durur. Lakin onu o vaxt əldə etmək olur ki, yaxşı məlumatlandırılmış vətəndaşlar özlərinin cəmiyyət hüquqlarını reallaşdırmaq imkanına malik olsunlar və cəmiyyətdə fəal rol oynasınlar. Cəmiyyət həyatında fəal iştirak etmək və demokratiyanın inkişafı o vaxt mümkündür ki, lazımı səviyyədə təhsil şəraiti olmaqla bərabər biliyə, ideyalara, mədəniyyətə və informasiyaya çıxış azad və məhdudiyətsiz olsun.

Ümumi kitabxanalar yerli əhali üçün bilik dünyasına pəncərə hesab edilir, ən başlıcası fasiləsiz təhsilə, şəxsiyyətin və sosial qrupların müstəqil şəkildə qərar qəbul etməsinə və mədəni inkişafına əlverişli şərait yaradır.

Təhsil, mədəniyyət və informasiya sferasında, kişilərin və qadınların şüurunda sülh ideyasının və mənəviyyətinin yetişdirilməsində əsas faktor kimi ümumi kitabxanaların fəal qüvvəsinə YUNESKO-nun inamını hazırkı Manifest elan edir.

Ona görə də YUNESKO mərkəzi və yerli hakimiyyət orqanlarını ümumi kitabxanaların inkişafına fəal köməklik göstərməyə və yardım etməyə çağırır.

**IFLA-nın ümumi kitabxanalar üzrə Komitəsi tərəfindən işlənmişdir. 1994-cü ilin avqustunda IFLA-nın 10-cu Baş Konfransında və 1994-cü ilin oktyabrında YUNESKO-nun ümumi informasiya proqramı üzrə Şurasında təsdiq edilmişdir.*

Ümumi kitabxanalar

Ümumi kitabxanalar xidmət etdiyi rayon üçün istifadəçilərə, bütün bilik və informasiya mənbələrinə operativ çıxışı təmin etməklə informasiya mərkəzi rolunu oynayır.

Ümumi kitabxanalarda xidmət yaşından, dilindən, cinsindən, etiqadından, milliyətindən və ya ictimai vəziyyətindən asılı olmayaraq hamı üçün bərabər prinsiplər əsasında həyata keçirilir. Hər hansı bir səbəbdən kitabxananın adı xidmətindən və ya sənədlərdən istifadə edə bilməyən, məsələn, azlıqda qalan dillər, əlillər və ya xəstəxanada, cəzaçəkmə yerlərindəki şəxslərə vacibdir ki, həmin tələbatçılara xüsusi növ xidmətdən və sənədlərdən istifadəyə imkan yaradılsın.

Bütün yaşlarda olan insanlar onlara vacib olan sənədləri mütləq tapmalıdır. Vacibdir ki, fondlarda və xidmətdə ənənəvi növ sənədlərlə yanaşı mümkün əlverişli informasiya daşıyıcıları və müasir texnologiyalar da saxlanılsın. Bu zaman başlıcası keyfiyyət və yerli tələbat, şəraitə uyğunluq nəzərə alınmalıdır.

Kitabxanalar təkcə insanlığın arzusu və yaradıcılıq ruhu haqqında yaddaşı mühafizə etməməli, eyni zamanda cəmiyyətin cari inkişaf meylini və təkamülünü əks etdirməlidir.

Fondlar və xidmətlər heç bir ideoloji, siyasi və ya dini senzuraya məruz qalmamalı, yaxud kommersiya faktorundan asılı olmamalıdır.

Ümumi kitabxanaların funksiyaları

Ümumi kitabxanaların işi onun informasiyaya, savadlandırmaya, təhsilə və mədəniyyətə aid olan aşağıdakı başlıca funksiyalar əsasında qurulmalıdır:

1. Uşaqlarda kiçik yaşlarından mütaliə vərdişləri yaradılmalı və möhkəmləndirilməli.
2. Sistemli təhsilin bütün səviyyələrinə olduğu kimi eyni səviyyədə də şəxsi təhsilə köməklik göstərilməli.
3. Şəxsiyyətin yaradıcılığı üçün bütün imkanların təmin edilməsi.
4. Uşaqlarda və gənclərdə ilkin təxəyyülün və yaradıcılığın inkişafı.
5. Adamları mədəni irsin öyrənilməsinə cəlb etmək və onlarda incəsənəti, elmi nailiyyətləri və yenilikləri qavramaq qabiliyyətinin inkişafı.
6. Bütün yerinə yetirilmiş incəsənət növlərinin təzahürü olan mədəniyyətə çıxışı təmin etmək.

7. Mədəniyyətlər arasında dioloqun inkişafı və mədəniyyətlərin özünəməxsusluğunun həvəsləndirilməsi.

8. Şifahi ənənələrin müdafiə edilməsi.

9. Vətəndaşların bütün növ bələdiyyə informasiyalarına çıxışını təmin etmək.

10. Yerli müəssisələrə, birliklərə və qruplara maraqları üzrə lazımı informasiya xidmətinin yaradılması.

11. İnformasiya və kompüter savadına yiyələnməyə köməklik.

12. Bütün yaş qruplarına yönəldilmiş tədbirlərin və savadlandırmanın inkişafı proqramlarının həyata keçirilməsində iştirak etmək və lazım olarsa belə proqramların təşkilinə köməklik etmək.

Maliyyələşdirmə, qanunvericilik və şəbəkələr

- Ümumi kitabxanalar prinsipə pulsuzdur.

- Ümumi kitabxanalar yerli və mərkəzi hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətinə aiddir. Onun fəaliyyəti xüsusi qanunlarla təmin olunmalıdır, mərkəzi və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən maliyyələşdirilməlidir. Onlar mədəniyyət, informasiya təminatı savadlandırmanın və təhsilin inkişafı sahəsində istənilən uzunmüddətli strateji planın mütləq komponentlərindən biri olmalıdır.

- Ölkə miqyasında kitabxanaların koordinasiya və kooperasiyanı təmin etmək üçün vacibdir ki, qanunlarda və strateji planlarda xidməti müəyyən edilmiş normativlər bazasında işləyən ümumdövlət kitabxana şəbəkələrinin yaradılması nəzərdə tutulsun.

- Belə ümumi kitabxana şəbəkələri milli, regional, elmi və xüsusi kitabxanalar, həmçinin məktəb, kollec və universitet kitabxanaları nəzərə alınmaqla təşkil edilməlidir.

Fəaliyyəti və idarə olunması

- Yerlərdə tələbat uyğun məqsədləri; xidmət prioritetlərini və növlərini müəyyənləşdirən aydın siyasətin işlənməsi vacibdir. Ümumi kitabxanalar səmərəli idarə etməyə malik olmalı və öz işində müəyyən olunmuş peşə normalarını saxlamalıdır.

- Uyğun partnyorlarla əməkdaşlığı təmin etmək zəruridir, məsələn, istifadəçi qruplarla və yerli başqa peşəkarlarla, regionlarla, ümumdövlət səviyyəsində, eyni ilə beynəlxalq səviyyədə.

- Göstərilən xidmət bütün əhaliyə fiziki cəhətdən mümkün olmalıdır. Onun üçün kitabxana binaları əlverişli yerdə yerləşdirilməlidir ki,

mütaliə və məşğuliyyət üçün yaxşı şərait, həmçinin uyğun texniki təchizat və bütün istifadəçilər üçün rahat saat vaxtı olsun. Bu eyni ilə ona bərabərdir ki, kim kitabxanaya gələ bilmirsə onların hamısına onun divarlarından kənarında xidmət nəzərdə tutulur.

- Kitabxana xidmətində kənd yerlərindəki və şəhər əhalisinin tələbatındakı müxtəlif iyn nəzərə alınması vacibdir.

- Kitabxanaçılar, tələbatçılar və resurslar arasında fəal vasitəçi kim çıxış edir. Lazımı xidmət səviyyəsinin mütləq şərti kitabxanaçılardan peşə hazırlığı və fasiləsiz təhsili hesab edilir.

- Tələbatçılara mövcud resuslardan tam şəkildə istifadəyə köməklik üçün, kitabxanadan kənar xidmət və tələbatçıların öyrədilməsi proqramının təşkili zəruridir.

Manifestin reallaşdırılması

Mərkəzdə və yerlərdə qərar qəbul edən şəxslərə, bütün kitabxana cəmiyyətlərinə hazırkı Manifestdə ifadə edilmiş prinsiplərin həyata keçirilməsi təkidlə tövsiyə edilir.

(Manifest Kitabxanaçılıq Assosiasiyasının və İdarələrin Beynəlxalq Federasiyası - IFLA ilə birlikdə tərtib edilmişdir)

QISA ARAYIŞ

Dünyanın ən böyük beynəlxalq birliklərindən biri olan YUNESKO 1946-cı ildə BMT-nin nəzdində yaradılmışdır və onun mənzil-qərargahı Parisdə yerləşir.

YUNESKO-nun başlıca məqsədi təhsil, elm və mədəniyyət sahəsində beynəlxalq əlaqələrin inkişafına, mədəniyyətin və elmi-texniki informasiyanın yayılmasına, milli mədəniyyətlərin müdafiəsinə və s. köməklik göstərərəkdir. YUNESKO üçün müəyyən edilmiş global kursda ədalət, qanunçuluğu və insan hüquqlarına hörməti təmin etmək naminə xalqların geniş əməkdaşlığının inkişafı zəminində insanların şüurunda sülh ideyasını, ümumbəşəri dəyərləri möhkəmləndirməkdir. YUNESKO bunlarla yanaşı incəsənət, ədəbiyyat, məktəb, arxiv, muzey, kitabxana işi, bibliografiya, nəşriyyat, kitab yayımı işləri ilə də yaxından məşğuldur. Bu hökumətlərarası beynəlxalq təşkilatın əsas icraedici orqanları iki ildə bir dəfə çağrılan Baş Konfrans, İcraiyyə

Şurası və Katiblikdir. Sessiyalarda BMT üçün elm, təhsil, mədəniyyət məsələləri üzrə yekun sənədləri hazırlanır, yeni üzvlər qəbul edilir, İcraedici şura seçilir ki, onun təqdimatı əsasında Baş direktor təyin edilir; İcraedici şura qəbul edilmiş qərarların yerinə yetirilməsini təmin edir, Baş konfransa yeni üzvlər haqqında tövsiyələrini, baş direktorun YUNESKO-nun fəaliyyəti haqqında məruzələrini təqdim edir; Baş konfransın iş gündəliyini formalaşdırır. İcraiyyə Şurasına bir neçə departamentdən ibarət olan katiblik daxildir. Katiblikdə 1000 nəfərdən artıq əməkdaş çalışır.

Hazırda 186 ölkə BMT-nin bu iri ixtisaslaşdırılmış təşkilatının üzvüdür. O, kümlədən Azərbaycan Respublikası 1992-ci ilin iyunun 3-dən YUNESKO-nun tam hüquqlu üzvüdür.

1947-ci ildən kitabxanalar üçün YUNESKO-nun bülleteni çıxır (ildə altı nömrə). Əvvəlcə bu bülleten ingilis, fransız dillərində, 1953-cü ildən ispan, 1957-ci ildən rus və 1970-ci ildən isə ərəb dilində çıxır. Təşkilat kitabxana işi üzrə monoqrafik seriyalar da nəşr edir.

Beynəlxalq kitabxanaçılıq-biblioqrafiya təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqələri müharibədən sonrakı dövrün ən xarakterik əlamətləri olmuşdur. Belə ki, 1947-ci ildə YUNESKO ilə İFLA arasında bir-birini tanımaları haqqında qarşılıqlı razılışma imzalamışlar. Beynəlxalq kitabxanaçılıq həyatında tərəflər hər birinin vacib rolunu təsdiq etmişlər. İFLA, bütövlükdə bir çox ölkələrdə kitabxana işinin yenidən qurulmasına və inkişafına yönəldilmiş YUNESKO-nun çoxplanlı proqramları üzrə işlərin və tapşırıqların həyata keçirilməsinə başlamış və bu işlər sonrakı illərdə də uğurla davam etdirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, YUNESKO-nun kitabxana işi üzrə ilk lahiyəsi və proqramı üzv-dövlətlərə köməkliyi, ilk növbədə Avropa ölkələrində müharibə zamanı məhv edilmiş kitabxanaların bərpasına aid olmuşdur.

Müharibədən sonrakı dövrdə ümumi kitabxanaların vəzifələri, fəaliyyət miqyası ümumi kitabxanalar haqqında YUNESKO-nun 1949-cu ildə qəbul etdiyi ilk Manifestdə müəyyən edilmişdir.

Lakin ilk Manifestin qəbulundan keçən 45 ildə dünya miqyasında baş verən köklü ictimai, siyasi dəyişikliklər, elmi-texniki təqəqqi, milli mədəniyyətlərin inkişafı və yaxınlaşması cəmiyyətin sosial tərəqqisi və bu prosesdə kitabxanaların mühüm rol oynaması və s. obyektiv amillər bəşəriyyətin gələcək inkişafında ümumi kitabxanaların yerinin və vəzifələrinin müasir tələblər baxımından müəyyənləşdirilməsi məsələlərini ön plana çəkmişdir.

Ona görə də dünyanın ən iri beynəlxalq peşəkar birliyi olan İFLA 1994-cü ildə özünü Baş Konfransında (50-cü konfrans) Ümumi kitabxanalar haqqında Manifesti tam yeni redaksiyada təsdiq etmiş və həmin ilin oktyabrında YUNESKO-nun Şurasında təsdiq edilərək geniş ictimaiyyətə çatdırılmışdır.

Azərbaycan dilində ilk dəfə təqdim olunan bu manifest Rusiya Federasiyasının Mədəniyyət Nazirliyi və Rusiya Milli Kitabxanası tərəfindən hazırlanan 2001-ci ildə Moskvada «Либрия» nəriyyatı tərəfindən nəşr edilən «Информационно-библиотечная сфера: Международные акты и рекомендации» adlı normativlər və tövsiyələr məlumat materialları məcmuəsindən tərcümə edilmişdir.

Azərbaycan cəmiyyətinin və kitabxana ictimaiyyətinin bu tipli beynəlxalq normativ aktlara, tövsiyə və bəyannamələrə ehtiyacını və tələbatlarını nəzərə alaraq gələcəkdə bu istiqamətdə işini davam etdirilməsi nəzərdə tutulur.

Zöhrab Baxşəliyev
tarix elmləri namizədi,
dosent

YUBİLEY

MÜDRİKLİYƏ APARAN YOL

Tanınmış kitabxanaşünas alim,
tarix elmləri doktoru, professor
Xəlil İsmayıl oğlu İsmayılovun
60 yaşı tamam olur

İnsan ömrü rəngarəng bir xaliya bənzəyir. İllər boyu ilmə-ilmə toxunduqca əlvanlaşır, bənzərsizləşir. 60 illik ömür xalısının hər ilməsindən bir xatirə, hər naxışından bir yaşantı, hər rəngindən bir arzu boy göstərən tarix elmləri doktoru, professor Xəlil İsmayılovu Azərbaycan elmi ictimaiyyəti, çoxsaylı kitabxana işçiləri və iş yoldaşları vətənpərvər ziyalı, zəhmətkeş tədqiqatçı, cəfakəş alim və qayğıkeş insan kimi tanıyırlar.

Xəlil İsmayıl oğlu İsmayılov 1945-ci il iyulun 1-də Azərbaycanın əsrarəngiz təbiətli Gədəbəy bölgəsinin Düz Rəsullu kəndində dünyaya göz açıb. Bu yerlərin başı ağ çalmalı sıra dağlarının məğrurluğunu, dişgöynədən bulaqlarının zümzüməsini, ceyranlı-cüyürlü çöllərinin genişliyini, laləli-nərgizli düzlərinin əlvanlığını qan yaddaşına köçürə-köçürə uşaqlıq və yeniyetməlik illərini arxada qoyub.

1952-1959-cu illərdə Düz Rəsullu kənd yeddiillik məktəbində, 1959-1963-cü illərdə isə Çay Rəsullu kənd orta məktəblərində təhsil alan Xəlil İsmayılov 11-ci sinfi müvəffəqiyyətlə başa vurub. Elə o vaxtlardan ailənin maddi ağırlığına çiyin verib, ev qayğılarının bir qismini öz boynuna götürüb, özünü zəhmətə alışdırıb, əməksevərliyə öyrədib.

X.İsmayılov 1964-1966-cı illərdə hərbi xidmətdə olub, əsgəri borcunu ödəyib. 1967-ci ildə isə Bakı şəhərinə gələrək Yeni Bakı Neft Emalı Zavodunda fəhlə kimi əmək fəaliyyətinə başlayıb.

Ali təhsil almaq arzusu ilə yaşayan X.İsmayılov 1967-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq fakültəsinə daxil olub və 1972-ci ildə həmin ali məktəbi kitabxanaçı-bibliograf ixtisası üzrə bitirib.

Gənc mütəxəssis kimi bir müddət OADKYC-nin mərkəzi komitəsində təlimatçı, baş təlimatçı, təşkilat şöbəsinin müdir əvəzi vəzifələrində çalışıb.

X.İsmayılov 1974-cü ildə BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasına dəvət edilərək, laborant vəzifəsinə təyin edilib, özünü bacarıqlı və işgüzar kadr kimi təsdiqləyə bilib, qısa müddət ərzində baş laborant, müəllim və baş müəllim vəzifələrində pillə-pillə irəliləyib.

Hələ tələbəlik illərindən elmi tədqiqat sahəsinə ciddi maraq göstərən X.İsmayılov alim olmaq arzusuna qovuşmaq məqsədi ilə 1976-1979-cu illərdə BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının əyani aspiranturasında təhsil alıb. 1984-cü ildə isə o, Moskva Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində ixtisaslaşdırılmış müdafiə şurasında «Sovet hakimiyyəti illərində Azər-

baycanda partiya kitabxanaları: tarixi, müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri» mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müvəffəqiyyətlə müdafiə edərək, pedaqoji elmlər namizədi alimlik dərəcəsinə layiq görüldü.

Yeri gəlmişkən, sovet dövründə digər müttəfiq respublikalarda olduğu kimi, Azərbaycanda da iri partiya kitabxanaları şəbəkəsi fəaliyyət göstərirdi. Həmin kitabxanalar o zaman hakimiyyətdə olan yeganə hegemon partiyanın siyasi ideologiyasını təbliğ etməklə yanaşı, həm də çoxsaylı mütəxəssis rəhbər işçilər arasında geniş kitabxana-informasiya işi də aparırdılar. Sayı müntəzəm şəkildə artan partiya kitabxanalarının fondunda ictimai-siyasi, həmçinin bədii, istehsalat-texniki, iqtisadi və s. sahələr üzrə ədəbiyyat toplanır və oxucuların istifadəsinə verilir. Sovet hakimiyyəti illərində partiya kitabxanaları bütövlükdə ölkə miqyasında fəaliyyət göstərən çoxmilyonlu ziyalılar arasında kitabxana-informasiya işinin təşkilatçısı kimi müəyyən mədəni iş də görürdülər.

Məhz buna görə Kitabxanaşünaslıq kafedrasının aspirantı X.İsmayılov həmin mövzunu namizədlik dissertasiyası kimi müəyyənləşdirmiş, uzun illər bu sahədə araşdırma apararaq böyük bir dövrün arxiv materiallarını diqqətlə öyrənmiş, partiya kitabxanalarının keçdiyi tarixi yolu hərtərəfli təhlil etmiş, onların iş təcrübələrini ümumiləşdirmiş və topladığı zəngin materiallar əsasında qiymətli elmi əsər yazmağa nail olmuşdu.

Professor A.Xələfovun elmi rəhbərliyi ilə başa çatdırılmış bu dissertasiya işinə ixtisaslaşdırılmış müdafiə şurası yüksək qiymət vermiş, onu SSRİ-də partiya kitabxanaları haqqında yazılmış ilk elmi əsər kimi çapa layiq görmüşdü. Qeyd edək ki, Sovet İttifaqında kitabxanaçılıq sahəsində aparıcı elmi müəssisə sayılan Moskva Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində həmin əsərin belə yüksək dəyərləndirilməsi həm azərbaycanlı gənc mütəxəssis Xəlil İsmayılovun, həm də Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaşünaslıq kafedrasının mühüm nailiyyəti idi.

Elmi-pedaqoji sahədə mühüm nailiyyətlər qazanan X.İsmayılov 1986-cı ildə BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti vəzifəsinə seçilib. 1990-1993-cü illərdə isə gənc alim

kollektivin etimadını qazanaraq daha məsul bir vəzifəyə irəli çəkilib - həmin kafedranın müdiri vəzifəsini layiqincə yerinə yetirməyi bacarıb.

1993-cü ildən bu günə kimi BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekanı vəzifəsində çalışan X.İsmayılov 25 il həmin fakültəyə rəhbərlik etmiş professor A.Xələfov tərəfindən əsas qoyulmuş müsbət ənənələri Azərbaycan Respublikasında müstəqillik dövrünün tələblərinə uyğun şəkildə daha da inkişaf etdirmiş, özünü universitetin tədris prosesini dərinlən bilən ali təhsil mütəxəssisi və səriştəli təşkilatçı kimi tanıdığını bilməmişdir. Qətiyyətlə demək olar ki, mövcud olduğu 55 ildən artıq müddət ərzində özünəməxsus zəngin ənənələr formalaşdırmış Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi respublikamızda kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq və kitabşünaslıq sahələrində əsas elmi mərkəzdir və bu elmlərin inkişaf tarixi məhz bu fakültənin adı və fəaliyyəti ilə bağlıdır.

Müstəqil respublikamızın çoxsaylı kitabxanaları üçün yüksək ixtisaslı kadr hazırlayan yeganə fakültə kimi bu qurumun xidmətləri əvəzsizdir. Qeyd edək ki, müasir dövrdə kitabxanaçı kadrlar dünya təhsil sisteminin təcrübəsinə əsaslanmaqla, kitabxana və informasiya işinin spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla hazırlanır.

Respublikamızda coxpilləli ali təhsilə keçilməsi ilə əlaqədar olaraq 1993-1994-cü tədris ilindən bakalavr, 1996-1997-ci tədris ilindən isə magistr hazırlığı yüksək səviyyədə həyata keçirilməkdədir. Hər iki ali təhsil mərhələsinin tədris planları tərtib olunmuş, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmişdir. Bakalavr hazırlığı tədris planında əsaslı elmlərin, ümumi ixtisas fənlərinin öyrənilməsinə, magistr hazırlığı planında isə ixtisaslaşmalara daha geniş yer ayrılmışdır. Fakültənin yüksək ixtisaslı kadr hazırlığı sahəsindəki müstəsna xidmətləri, böyük elmi potensiala malik olması, universitet fakültələri içərisində tədris-tərbiyə və elmi işlər sahəsində qabaqcıl yerlərdən birini tutması da burada bütün işlərin öz qaydasında olmasının, kollektivin düzgün idarə olunmasının nəticəsidir.

Xəlil müəllimin bacarıqlı dekan kimi səmərəli fəaliyyəti, təşkilatçılıq bacarığı dəfələrlə BDU rektorluğu tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Elmin və tədrisin inkişafına yüksək səviyyədə rəhbərlik edən professor Xəlil İsmayilov prinsipial, obyektiv və humanist insan kimi öz müsbət təşkilatçılıq və idarəçilik keyfiyyətləri ilə həm fakültənin professor-müəllim heyətinin, həm də tələbələrin rəğbətini qazanıb.

X.İsmayilov 100-dən çox elmi əsərin, o cümlədən kitabxanaşünaslıq elminin aktual problemlərinə və ölkədə kitabxana işinin daha da yaxşılaşdırılmasına dair monoqrafiya, dərs vəsaiti və elmi məqalələrin müəllifidir.

Alimin 1995-ci ildə nəşr etdirdiyi «Kitabxana işinin idarə edilməsinin metodiki və təşkilati məsələləri» adlı dərs vəsaiti artıq on ildir ki, müəllim və tələbələrlə yanaşı həm də bu sahədə tədqiqatlar aparan gənc mütəxəssislərin tez-tez müraciət etdiyi kitablardandır.

2000-ci ildə Bakı Universiteti Nəşriyyatında işıq üzü görmüş «Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sistemi (1918-2000-ci illər; tarixi, müasir vəziyyəti və perspektivləri)» adlı monoqrafiya professor X.İsmayilovun ən sanballı elmi tədqiqatlarından biridir. Bu monoqrafiya əvvəllər elmi tədqiqat obyektı olmamış problemlərdən birinə - Azərbaycanda kitabxanaların metodik təminat sisteminin yaradılması və təkmilləşdirilməsi məsələlərinin elmi cəhətdən ümumiləşdirilməsi və təhlili məsələlərinə həsr olunmuşdur. Kitabda ilk dəfə olaraq respublikamızda metodik təminatın nəzəri və təcrübi inkişaf yolları tədqiqata cəlb edilmiş, kitabxanaçılıq işi üzrə ilk metodik mərkəzlərin meydana gəlməsi, ayrı-ayrı tarixi mərhələlərdə dövlət kütləvi kitabxana sistemi ilə yanaşı, Elmlər Akademiyası, Həmkarlar İttifaqı, tibb, texnika, kənd təsərrüfatı, təhsil və uşaq kitabxana şəbəkələrinin metodik təminatı zəngin arxiv materialları əsasında araşdırılmışdır.

Onu da qeyd etmək ki, bu sanballı monoqrafiya müəllifin doktorluq dissertasiyasının əsasını təşkil etmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissi-

yasının 18 fevral 2004-cü il tarixli 39 sayılı əmri ilə Bakı Dövlət Universitetində yaradılmış Birdəfəlik Dissertasiya Şurasının 15 may 2004-cü ildə keçirilən iclasında Xəlil İsmayilov «Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sistemi (1918-2000-ci illər, tarixi, müasir vəziyyəti və perspektivləri)» mövzusunda doktorluq dissertasiyasını uğurla müdafiə edərək tarix elmləri doktoru alimlik dərəcəsinə layiq görülmüş və bu müdafiə sözün həqiqi mənasında kitabxanaşünaslıq elmində əlamətdar hadisəyə çevrilmişdir.

Sözümüzə söykək üçün qısaca olaraq qeyd etmək ki, müasir dövrdə ümumbəşəri və milli kitabxana-informasiya sərəvətlərindən səmərəli şəkildə istifadə olunmasa cəmiyyətdə elm, təhsil, mədəniyyət və texnikanın heç bir sahəsi inkişaf edə bilməz. Dünya kitabxanaçılıq işinin tarixi təcrübəsi sübut etmişdir ki, hər bir ölkədə kitabxana işinin inkişaf edib təşəkkül tapması həlledici dərəcədə bu mürəkkəb prosesin metodik təminatından asılıdır. İndiki dövrdə kitabxanaların metodik təminatının ənənəvi olaraq daşdığı məna dəyişmiş, kəmiyyət və keyfiyyət baxımından xeyli zənginləşmişdir. Təbii ki, bu inkişaf ilk növbədə dünya miqyasında kitabxana işinin yeni mərhələyə daxil olması, cəmiyyətdəki informasiya proseslərinə inteqrasiyası ilə əlaqədardır. Respublikamızın müstəqilliyi şəraitində bu problem kitabxana işinin ən aktual problemlərindən birinə çevrilmişdir. Kitabxanaların metodik təminatı anlayışının müasir mahiyyətinin düzgün dərk edilməsi hazırda dünya informasiya məkanında baş verən yeni mürəkkəb proseslərin və bu proseslərlə əlaqədar kitabxanaların fəaliyyətində meydana gələn konseptual yeniləşmənin dərinə və hərtərəfli öyrənilməsinə tələb edir.

X.İsmayilovun doktorluq dissertasiyasının elmi yeniliyini səciyyələndirən xarakterik cəhətlər sırasında geniş faktik, statistik və arxiv materiallarının ilk dəfə elmi dövriyyəyə gətirilməsi əsasında Azərbaycanca kitabxana işinin metodik təminat sistemini bütün inkişaf mərhələlərinin, müasir vəziyyətinin və təkmilləşdirilməsi problemlərinin öyrənilib ümumiləşdirilməsi diqqəti cəlb edir. Bu elmi tədqiqat işində həmçinin kitabxanaların metodik təminatı ilə əlaqədar 80 illik tarixi dövr ərzində meydana çıxan

nəzəri, metodik, təşkilati məsələlərin mahiyyətinin xronoloji ardıcılıqla, ölkədə kitabxana işinin inkişaf prosesləri ilə vəhdətdə təhlili də maraqlı doğurur. Monoqrafiyada kitabxana işinin metodik təminatında xüsusi xidmətləri olan, əhaliyə kitabxana xidmətinin inkişafı və təkmilləşdirilməsinin bütün mərhələlərində səmərəli fəaliyyət göstərmiş XX əsrin kitabxanaçılıq məktəbinin görkəmli nümayəndələri, sonralar onların ən yaxşı yaradıcılıq ənənələrini davam etdirən orta və gənc yaşlı kitabxanaçı-metodistlər nəslindən olan mütəxəssislərin müəyyənəşdirilməsi və s. əsas yer tutur.

Müəllif bu elmi-tədqiqat işində çox doğru olaraq ölkədə kitabxana işinin metodik təminat sisteminin yeniləşməsi konsepsiyasını, onun strateji istiqamətlərini: metodik təminat sisteminin məqsədli proqramlaşdırılması; elmi əsaslarının gücləndirilməsi; informasiya funksiyalarının genişlənməsi; kitabxana işçilərinin fasiləsiz təhsil sistemində iştirakı; metodik təminat sisteminin strukturunun təkmilləşdirilməsi; metodistlərinin statusu və peşə səviyyəsinin yüksəldilməsi kimi müəyyənəşdirmişdir.

Təsədüfi deyil ki, istər Azərbaycan, istərsə də Rusiya alimləri bu doktorluq dissertasiyasını yüksək qiymətləndirmiş, onu kitabxanaşünaslıq elmində yeni istiqamət adlandırmışlar.

Tədqiqatçının Azərbaycanda ilk dəfə 2005-ci ildə nəşr edilərək mütəxəssislərə və tələbələrə təqdim olunmuş «Kitabxana menecmentinin əsasları» adlı dərs vəsaiti də maraqla qarşılanmışdır. Kitabda idarəetmənin daha geniş təzahürü kimi meydana çıxan kitabxana menecmentinin mahiyyəti, hüquqi əsasları, məqsədləri, vəzifələri, prinsipləri və funksiyaları elmi şəkildə ümumiləşdirilmiş və təhlil edilmişdir.

Professor X.İsmayılov eyni zamanda öz təşəbbüsü ilə Azərbaycanda 1997-ci ildən nəşr olunan yeganə ixtisas məcmuəsinin - «Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya» elmi-nəzəri və təcrübi jurnalının təsisçisi və baş redaktoru kimi də mühüm bir fəaliyyət sahəsi ilə məşğuldur. Məhz onun ümumi rəhbərliyi ilə bu jurnalın hər il 9 çap vərəqi həcmində 2 nömrəsi nəşr olunur ki, burada kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq, kitabşünaslıq, nəşriyyat işi və informatika elmlərinin aktual problemləri ilə bağlı tanınmış

alimlərin və digər mütəxəssislərin elmi məqalələri işıq üzünə görünür. Təsədüfi deyil ki, bu jurnal müvafiq elmi sahələri ilə məşğul olan ziyalılar, müəllimlər, həmçinin gənc tədqiqatçılar, aspirantlar, magistrlər və tələbələr üçün ilkin mənbə rolunu oynayır və elmi dairələrdə onun nüfuzu gündən-günə artır.

Professor X.İsmayılov həmçinin 1999-cu ildə yaradılmış Azərbaycanda Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyasının prezidenti kimi çoxsahəli iş aparır. O, bu qurumun xətti ilə dünyanın bir sıra inkişaf etmiş ölkələrində, o cümlədən ABŞ-da, Fransada, Belçikada, Norveçdə, həmçinin Rusiyada, Gürcüstanda beynəlxalq elmi konfranslarda Azərbaycan kitabxana ictimaiyyətini layiqincə təmsil etmiş, elm, təhsil, maarif və kitabxana-informasiya problemləri üzrə maraqlı məruzələrlə çıxış etmiş, həmin məruzələr ətrafında aparılan müzakirələrdə fəallıq göstərmişdir.

Xəlil İsmayılov ötən illər ərzində ziyalı bir insan, səriştəli bir müəllim və yorulmaz bir tədqiqatçı alim kimi formalaşmış, elmi-pedaqoji ictimaiyyətin dərin hörmətini qazanmışdır.

Xəlil müəllim fəal ictimaiyyətçi kimi də ölkəmizin mədəni həyatında yaxından iştirak edir. O, tez-tez televiziya kanallarında radio dalğalarında və mətbuat səhifələrində çıxış edərək, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin siyasi kursunu uğurlu davam etdirən respublika prezidenti İlham Əliyevin xarici və daxili siyasətini dəstəkləyir, milli dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi naminə öz vətəndaşlıq mövqeyini prinsipliliklə nümayiş etdirir, ölkəmizin nüfuzuna zərər vurmağa çalışan üzdeyən demokratlara tutarlı cavablar verir.

Xəlil müəllim sədaqətli dost, vəfali yoldaş kimi də arxalarımıza layiq insandır. Həm dost-tanışların, həm qohum-əqrəbərin həm də iş yoldaşlarının toy məclislərində və ya yas mərasimlərində əsl el adamı kimi yaxından iştirak etməsi onun şəxsiyyət-bütövlüyünü təminləyən xarakterik cəhətlərdəndir. O, hər kəsin sevincini öz şadyənəliyi kimi duyub fərəhlənməyi bacaran əs toy-düvün yoldaşı, eyni zamanda dar gündə hər kəsin dərdini bölməyi bacaran qəm sirdaşdır.

Xəlil müəllim zəngin milli ədəbiyyatımızın, tükənməz xalq yaradıcılığının, bənzərsiz sazımızın-sözümüzün vurğunu və yə

rulmaz təbliğatçısıdır. Xalqımızın qan yaddaşından süzülüb gələn ulu aşıq havalarını dərindən bilməsi, əsl sənətə və əsl sənətkara sonsuz hörmətlə yanaşması, milli musiqi incilərini layiqincə dəyərləndirməsi onu səciyyələndirən üstün xüsusiyyətlərdəndir.

Bütün bunlarla yanaşı Xəlil İsmayılov gözəl ailə başçısıdır. Səmimi insan və şəfəverici həkim kimi böyük hörmət qazanmış ömür-gün yoldaşı Sürəyya xanımınla bir oğul, iki qız böyüdüb boya-başa çatdıran Xəlil müəllim həm qayğıkeş bir ata, həm də vaxt tapan kimi nəvələrinə həvəslə diqqət ayıran sevimli bir babadır.

60 yaş insanı müdrikiyə, kamilliyə, ağısaqqallığa qovuşduran bir dövrdür. Bu dövrə alnıaçıq, üzúağ qədəm qoyan, qara saçlarını gənc nəslin təlim-tərbiyəsi yolunda ağardan dostumuz və qardaşımız Xəlil İsmayılova uzun ömür, möhkəm cansağlığı və yeni-yeni elmi nailiyyətlər arzulayırıq! Qoy qarşından gələn illər yubilyarımıza bol-bol sevinc, tükənməz yaradıcılıq enerjisi və xoş müjdələr gətirsin!

Abuzər XƏLƏFOV,
Əməkdar elm xadimi,
tarix elmləri doktoru, professor,

Knyaz ASLAN,
pedaqoji elmlər namizədi,
dosent

MÜƏLLİM VƏ ALİM ÖMRÜ

Yusif Qaziyev – 70

Günəş və Ay yaşadığımız Yer planetinə işıq salaraq canlı orqanizmin yaşaması prosesini təmin etdiyi kimi, müəllim də böyüməkdə olan nəslin qəlblərinə, onların bir şəxsiyyət kimi formalaşması yollarına nurlu işıq saçır, onlarda elm, bilik, mərifət məşəli yandırır. Belə nurlu işıq mənbələrindən biri də Bakının Binəqədi rayonunun 276 sayılı orta məktəbində işləyən, yaşadığı ömrün 55 ilini böyüməkdə olan nəslin təlim-tərbiyəsi yorlunda şam kimi ərідən Yusif Xıdır oğlu Qaziyevdir.

Müəllimlər və şagirdlər arasında özünə hörmət qazanmış Yusif müəllim insana məxsus olan 5 komponenti özündə əks etdirir: mədənilik, təvazökarlıq, mülayimlik, səmimilik və səbrlilik. Həmçinin şəffaf və sağlam əqidəyə malik olan Yusif müəllim mənəvi dəyərlərimizə neqativ olan bu ünsürlərdən azaddır: yalan danışmaq, paxıllıq və qeybət etmək, tamahkarlıq və rüşvətخورluq. Bu keyfiyyətləri mənimsəmiş insanlar həyatda çətinliklərin öhdəsindən gəlir və qarşısına qoyduğu məqsədlərə nail olur.

Müharibə, soyqırım və deportasiyalara Yusif müəllimin ailəsi ulu babalarından başlamış müasir nəsle qədər digər həmyerliləri kimi 2 əsr ərzində (1804-1991) 17 dəfə məruz qalmışdır. Onu demək kifayətdir ki, Yusif müəllimin tayfası XX əsr ərzində 5 dəfə – 1905-1907-ci və 1918-1920-ci illərdə Türkiyədə, 1937-1941-ci illərdə Gürcüstanda (Qaraçöp bölgəsində) və 1948-1953-cü illərdə Gürcüstanda və Azərbaycanda, 1988-ci ildən yenedən Azərbaycanda qaçqın olmuşlar. Yusif müəllimin özü ailəsi ilə birlikdə bu faciələrin üçünü yaşamışdır: 1948-1953-cü ildə Azərbaycana və Gürcüstanına qaçqın düşmüş və yenedən Vətəne

qayıtmışdır. 1988-1991-ci illərdə Ermənistan SSR-dən deportasiya edilmişlərdən biri kimi Yusif müəllimin ailəsi də 2 dəfə qaçqınlığa məruz qalmışdır. Belə ki, onun ailəsi 1991-ci ilin mayında Azərbaycanın Goranboy rayonuna köçürülmüş, oradan da həmin ilin oktyabrında ermənilərin Azərbaycan torpaqlarının növbəti işğalı ilə əlaqədar yenidən Bakı şəhərinə qaçqın düşmüşdür.

Yusif Xıdır oğlu Qaziyev 1934-cü ildə Qərbi Azərbaycanın qədim Oğuz torpaqları olan füsunkar təbiətli Todar (Toydar), Məymaq, Ləlvər dağlarının qoynunda yerləşən Pəmbək (Quqark) bölgəsinin Ardıc (Arçut) kəndində dünyaya göz açmışdır. Atası Xıdır kişi rəncbər və dərzi, anası Fatma xanım molla, toxucu və dərzi olmuşdur.

Yusif müəllimin uşaqlıq illəri II Dünya müharibəsinin qanlı-qadalı vaxtlarına düşüb. O, Böyük Vətən müharibəsi deyilən müharibənin acı nəticələrini, törətdiyi faciələrini yaşamış və müharibə ilə əlaqədar arxa cəbhədə baş verən hadisə və amalların canlı şahidi olmuşdur. İbtidai, natamam və orta məktəb illərində Stalin rejiminin və repressiyasının canlı şahidi və qurbanı olmuşdur. Müharibənin ilk anında Sovet imperiyasının vətəndaşları kimi atası Xıdır kişi, böyük qardaşı Şükür və digər yaxın qohunları və qonşuları səfərbərliyə alındı. Müharibənin o ağır illərində 6 uşağın maddi təminatı, mənəvi və fiziki həyat şəraiti (böyük yaşlı 14, kiçik yaşlı 1) bir ananın öhdəsinə düşdü. Fatma xanım uşaqların heç birini məktəbdən yayındırmadı. 6 yaşlı balaca Yusif 1941-1942-ci dərslər ilində biringi sinfə qədəm qoymuş və ana qayğı və məhəbbətinin sayəsində 1948-1949-cu dərslər ilində natamam orta məktəbi əla qiymətlərlə bitirdi.

O, müəllim olmaq arzusunda idi. İrəvan Türk Pedaqoji Texnikumuna hazırlaşdı. Lakin İ.V.Stalinin SSRİ Nazirlər Soveti adından verdiyi 1947-ci il 23 dekabr qərarı (Ermənistan SSR-də yaşayan azərbaycanlıların Mil-Muğan düzünə köçürülməsi qərarı) dərhal icra edilməyə başlandı. İrəvan Türk Pedaqoji Texnikumu və Erməni Pedaqoji İnstitutunun Azərbaycan filiali bağlandı, azərbaycanlıların tələm-tələsik köçürülməsi başlandı.

Cox çətinliklə Yusif müəllimin ailəsi digər həmyerliləri kimi, Azərbaycanın Qazax, Gürcüstanın Marneuli və Bolnisi ra-

yonlarına üz tutdular. Gürcüstana qaçqın düşmüş əhalinin bir qismi sıxışdırıldı, Azərbaycanın Qazax rayonuna köçürüldü. Nəhayət, Qazax rayonunun kəndlərində müvəqqəti yerləşən əhali Qazaxın Ceyrançöllünə köçməyə icazə aldı. Orada yaşayış üçün normal şərait olmadığından onlar Qazax və Gürcüstanın Borçalı kəndlərinə dağıldılar.

Borçalı həyatında onun müəllim olmaq arzusunun ilk addımları başladı: o, 1949-1950-ci tədris ilində Gürcüstan SSR Marneuli Pedaqoji Məktəbinə daxil oldu. O, bu məktəbi 1952-1953-cü tədris ilində müvəffəqiyyətlə bitirib ali məktəbə – Azərbaycan Dövlət Xarici Dillər Pedaqoji İnstitutuna (indiki Azərbaycan Dillər Universiteti) daxil oldu.

1957-1958-ci tədris ilində bitirdiyi ali məktəbin təyinatına əsasən Ermənistan SSR Maarif Nazirliyinin sərəncamına göndərilmiş, oradan öz doğma Ardıc kəndinə alman dili müəllimi təyinatını almışdır. O, həmin kənd məktəbində xarici dilin tədrisini ilk dəfə başlamış, onun şagirdlər tərəfindən sevilməsində böyük əməyi olmuşdur.

Yusif müəllim uzun illər məktəblərdə alman dili müəllimi, rus dili müəllimi, idman müəllimi, hərbi rəhbər vəzifələrində çalışmışdır. 1988-ci il deportasiyasından sonra - 1989-1990-cü tədris ilindən başlayaraq Bakının Binəqədi rayonunun 276 sayılı məktəbində əvvəlcə ibtidai sinif müəllimi, sonralar isə alman dili müəllimi işləmişdir və bu gün də vəzifəsini uğurla yerinə yetirir.

Yusif müəllim öz ixtisaslarını (ibtidai məktəb müəllimi, orta məktəbdə xarici dil müəllimi, hərbi ixtisas, ümumi pedaqogika üzrə elmlər namizədi) mükəmməl bilən, metodika və pedaqogika elminin incəliklərinə dərinlən, yaradıcı fəaliyyət göstərən pedaqoqlarımızdandır. Bu yaradıcılıq onun hər bir dərslə hazırlaşmasında özünü daha qabarıq göstərir. Belə ki, o, müntəzəm olaraq axtırışlar aparır, elmi-kütləvi ədəbiyyatı daim mütaliə edir, pedaqogika və xarici dil metodikasının yenilikləri ilə tanış olur, mühazirələr hazırlayır, məqalələr yazır. Onun elmi və metodik məqalələri mərkəzi qəzet və jurnallarda çap edilir.

Yusif müəllim pedaqoji fəaliyyəti ilə yanaşı çox məhsuldar elmi yaradıcılıqla da məşğul olmuş, elmi-pedaqoji problemlərin

həllində respublika miqyasında fəal iştirak etmişdir. Belə ki, Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Pedaqoji Elmlər İnstitutu (indi Təhsil Problemləri İnstitutu), keçmiş SSRİ PEA Ümumi və Politexnik Təhsil ETI və İrəvan ETPEİ ilə yaxından əməkdaşlıq etmişdir.

O, didaktikanın problemləri ilə dərinlən maraqlanmış, dərslərdə verilən bilik, bacarıq və vərdislərin möhkəmləndirilməsi və genişləndirilməsində sinifdən və məktəbcənxaric müəllimin əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirərək elmi tədqiqat işi kimi «Təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsi üzrə məktəb kitabxanasının işi sistemi» adlı mövzunu araşdırmışdır.

Elmi-pedaqoji axtarışlarının nəticəsi olaraq müxtəlif konfranslarda, elmi məclislərdə oxuduğu mühazirələr, mətbuatda çap olunan məqalələri pedaqoji ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmiş və o, Azərbaycan ETPEİ-nin pedaqogika nəzəriyyəsi və tarixi şöbəsinə dissertant qəbul olunmuşdur. Dissertantıranı müvəffəqiyyətlə başa vuran Y.Qaziyev seçdiyi mövzunu akademik Hüseyn Əhmədovun rəhbərliyi altında müdafiə etmişdir.

Yusif müəllim əla ictimaiyyətçi, təşkilatçı, təbliğatçı və təşviqatçidir. O, tələbəlik illərindən bu günə qədər bir çox ictimai, kütləvi və siyasi təşkilatların rəhbəri olmuş, onların plenum, konfrans və qurultaylarının nümayəndəsi, idarə heyətlərinin üzvü seçilmişdir.

Yusif müəllim fədakar əməyinə görə onlarca diplom, fəxri fərman, təşəkkür və medallarla mükafatlandırılmışdır.

2002-ci ildə onun «Müəllim pedaqogikası» adlı monoqrafiyası, 2003-cü ildə isə iki monoqrafiyası bir cildə («Məktəb kitabxanası və müəllim tariximizdə», «Müəllim pedaqogikası») yenidən çapdan çıxmışdır. Hazırda iki monoqrafiyası çapa hazırdır: «Mənəvi dəyərlərimizin keşiyinə doğru» və «Erməni şovinizminin dəhşətlərində». O, müstəqil tədqiqatçidir, doktorluq işinin üzərində işləyir.

Yusif müəllimin yetirmələrindən yüzlərcə müəllim, mühəndis, həkim, onlarca elmlər namizədi, o cümlədən 2 elmlər doktoru xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində və elmi müəssisələrdə fəaliyyət göstərir. Onun qabaqcıl iş təcrübəsi və səmərəli peda-

qoji fəaliyyəti barədə mərkəzi və regional mətbuatda 50-dən çox yazı yazılmışdır.

Yusif müəllimin böyüməkdə olan nəslin təlim-tərbiyəsində göstərdiyi xidmətlər böyükdür, təqdirəlayiqdir. O, Azərbaycan pedaqoji ictimaiyyəti, ziyahları içərisində özünəməxsus yer tutur. Təlim-tərbiyədə ciddilik, tələbkarlıq onun fəaliyyət devizidir. Həyatda isə o, olduqca sadə və təvazökardır.

Geniş dünyagörüşü, yorulmazlığı, daxili mədəniyyəti və digər müsbət keyfiyyətləri ona iş yoldaşları və şagirdlər arasında dərin hörmət yaratmışdır. Həmçinin həssaslığı, özünə tələbkarlığı və üzüyolalığı, səadətliyi və təvazökarlığı ilə ictimaiyyətin, rayon rəhbərliyinin və rayon təhsil şöbəsinin hörmətini qazanmışdır.

O, həm də nümunəvi ailə başçısı, 2 oğul atası və 4 nəvə babasıdır. Onun ömrün-gün yoldaşı Cənnət xanım təqaüdə çıxıb nəvələrinin tərbiyəsi ilə məşğuldur. Böyük oğlu Abuzər Qaziyev tibb elmləri doktorudur. O, Azərbaycan Səhiyyə Nazirliyində elmi və təhsil şöbəsinin müdürüdür. Gənc alimin 6 monoqrafiyası və 100-dən çox məqaləsi Azərbaycan tibb elmini müasir baxımda zənginləşdirir.

Bu gün Yusif Qaziyev ömrünün şərəfli bir dövrünü yaşayır. Anadan olmasının 70 illiyi münasibətilə onu ürəkdən təbrik edib, ona möhkəm cansağlığı, tükənməz yaradıcılıq enerjisi, elmi pedaqoji fəaliyyətində və şəxsi həyatında böyük uğurlar arzulayırıq.

Bəhram ŞİRİYEV

Bakının Binəqədi rayonundakı
276 sayılı məktəbin direktoru

Məhəmməd ƏLİYEV

Bakının Binəqədi rayonundakı
115 sayılı məktəbin müəllimi,
Yubilyarın Qərbi Azərbaycanda işlədiyi
məktəbin keçmiş direktoru

BİZİM MÜƏLLİFLƏR

Abuzər Alı oğlu Xələfov – Əməkdar elm xadimi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalasdırma Akademiyasının akademiki, Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, tarix elmləri doktoru, professor

Elçin Yusif oğlu Əhmədov – BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti, pedaqoji elmlər namizədi

Zöhrab İsa oğlu Baxşəliyev – BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti, tarix elmləri namizədi

Knyaz İlyas oğlu Aslan – BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti, pedaqoji elmlər namizədi

Yusif Xıdır oğlu Qaziyev – Bakının 276 nömrəli orta məktəbin müəllimi, pedaqoji elmlər namizədi

Sənubər Mikayıl qızı Mustafayeva – BDU-nun Kitabxana fondu və kataloqları kafedrasının baş müəllimi

Sevda Abbasqulu qızı Xələfova – BDU-nun Kitabxana fondu və kataloqları kafedrasının müəllimi

Səfurə Cəlal qızı Hacıyeva – BDU-nun Kitabxana fondu və kataloqları laboratoriyasının müdiri

Güllərə Əşrəf qızı Xələfova – Azərbaycan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının Nadir və qiymətli nəşrlər bölməsinin müdiri

Sima Paşa qızı İsmayılova – BDU-nun Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının müəllimi

Xuraman Telman qızı Verdiyeva – BDU-nun Biblioqrafik informasiya-axtarış sistemləri tədris laboratoriyasının müdiri

Zahidə Tofiq qızı Rzayeva – BDU-nun Kitabxana fondu və kataloqları laboratoriyasının baş laborantı

Nərimənə Dəmir qızı Mehdiyeva – BDU-nun Kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi elmi-tədqiqat laboratoriyasının elmi işçisi

Zakirə Əliyeva – Azərbaycan MEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşı

Mələkxanım Hacıyeva – M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının direktor müavini

Leyli Şəmsəddin qızı Abbasova – Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının II kurs magistrantı

Meyxanım Fərhad qızı Mütəllibova – Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının I kurs magistrantı

BU NÖMRƏDƏ

Mətbəənin müdiri: Ələs QASIMOV
Bədii redaktor: Mahir SÜLEYMANOV
Bilgisayar tərtibçisi: Cabir MƏMMƏDLİ
Bilgisayar yığıcısı: Maisə RƏHİMOVA
Korrektoru: Solmaz SADIQOVA

*Jurnal Azərbaycan Respublikası
Mətbuat və İnformasiya Nazirliyində
qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 575. 27 mart 1997.*

Yığılmağa verilmişdir. 05. 01. 2005.
Çapa imzalanmışdır: 25. 02. 2005.
Kağız formatı: 60x84 1/16.
Fiziki ç.v. 9,2.
Sayı 200.
Qiyməti müqavilə ilə.

*Ünvan: Az – 1073/1. Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi, 23.
Bakı Universiteti Nəşriyyatı.
Bakı Universiteti Nəşriyyatının mətbəəsi.*